

Tartalom

VIRÁG Zoltán: Via agressiva (Jódal Kálmán prózájáról) (tanulmány).....	3
JÓDAL Kálmán: Szenvedély (novella)	16
*	
FENYVESI Ottó: Maximum rock & roll (vers)	20
EGYED Emese: Kalocsai napok (Gyűrű ■ Távolítás ■ Balparton ■ A felirat) (versek)	22
BARTHA György: Csibuk (vers)	25
*	
BENCE Erika: A szavak vágyott értelme (esszé-novella)	26
KOCSIS Lenke: Mi? Miért? ■ Az az igazság, hogy ez kellemetlen (próza)	33
*	
KOLLÁR Árpád: Pancsolás ■ Pátosz vs. irónia ■ Számadás ■ Ad notam Sz. J.-áttételek a nagy galeristához (versek)	36
NESZLÁR Sándor: Váróterem (novella)	39
CSEPREGI János: Szökell ■ A sokadik műtét ■ Bontásra ítélve (versek)	44
*	
Andrej NIKOLAIDIS: Mimézis (regényrészlet) (RAJSLI Emese fordítása)	47
*	
GEROLD László: Gion Nándor újvidéki és pesti novellái (tanulmány).....	57
UTASI Anikó: A szabadság versei (Domonkos István gyermekverseiről) (tanulmány).....	66
*	
Adalékok a Nyugat történetéhez	73

KRITIKA

KÖNYV

- BÁNYAI János: A „vallásos tapasztalás” időszerűsége
(Varga Mátyás: *Nyitott rítusok*) 76

SZÍNHÁZ

- GEROLD László: Kinek a nevében? (Sergi Belbel: *Vér*) 83

KÉPZŐMŰVÉSZET

- SZABÓ Lilla: „Álló és dőlt betűk” 87

- GEROLD László: Magyarok és „magyarkák” ■ Repülő könyv(ek) . . . 91

KRÓNIKA

- GAZSÓ Hargita összeállítása 94

A számban CSERNIK Attila alkotásait közöljük

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Főszerkesztő Gerold László.
– 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)– . – Újvidék :
Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2008. október. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Németh Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; www.forumliber.co.yu; e-mail: hid@forumliber.co.yu – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 83-80250-742131-00-04-830); előfizetésekor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2008-ra belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken. – YU ISSN 0350-9079

Via agressiva

Jódal Kálmán prózájáról¹

*Otroci duba in bratje moči,
katere obljuba se ne izvrši.
Smo črni duhovi od stega sveta,
opevamo noro podobo gorja.
Mi smo PRVA TV GENERACIJA.*
(Laibach)

*On voli oštar seks
Čvrste ruke
Visoke čizme
I autoritet
Krv na oltaru*
(Borghesia)

A fotográfiától a moziig, a videotechnikáktól a digitális médiumokig ívelő változások, határeltolódások, módosulások a szekvencialitás távlatait, a képtáblák merőben új formátumát olyan privát és/vagy nyilvános területekkel kapcsolták össze, amelyekben újrhangsúlyozódik az érzékelés és az emlékezés, az idő folyásával összehangolt létezés televíziós és számítógépes fejleményeinek (real time, online) szerveződési rendje. A katódsugárzás lélektana, a képernyői mimézisek burjánzása, a rasztereződő, pixelesedő világ monitorozásának észlelési mechanizmusa fontos inspirációs forrása annak az új textuálisnak, amely az irodalom történelmi tapasztalatának, az avantgárd kísérleteknek és az új mediális művészeteknek, a filmnek, a televízióknak, a videónak, a számítógépes multiverzumoknak a vizuális és textuális szövetségét, szintetikus vadházasságát² támogatja. Ha a szimuláció kulturális logikájának már nem a polaritás, hanem inkább a normá-

¹ A szöveg rövidített változata előadásként hangzott el a *Kelet-Nyugati Átjáró 2008 (II. Találkozó a Balkán Kapujában)* nemzetközi interdiszciplináris konferencia *Az etnikai különbözőség kibívásai – származás, nem, irodalom* című szekciójában, Pécs, 2008. szeptember 18–21.

² Erről Branko ĆEĀEC: *Fantom slobode*. Zagreb, Naklada MD, 1994, 11–12.

kat és modelleket elosztó és kiteljesítő digitalitás³ a kulcsfogalma, akkor a többszörös identitás létesülésének, létesítésének, a soknyelvűségnek, a helyváltoztatás és az utazás paramétereinek, a szexuális ambivalenciának ama megnyilvánulási és megnyilatkozási formái is előtérbe kerülhetnek, melyeket a származási, a testi és a nemi átlényegülés szcenikájának, valamint a lingvális és kulturális kódváltásoknak a feszültsége jellemez.

A bomlás és az enyészet színekavalkádja, a gonosz banalitása, a háborús erőszak dühöngései, a szervi specializáció és az ösztönrepertoár lecsupaszodása, a gép-ember-állat szimbiózisa, a televíziós adásidővé változó egyéni életidő, az euklidészi tér és a video-eklektika, a számítógépes víziók és hallucinációk hibrid-egységei határozzák meg Jódal Kálmán elbeszélő prózájának és hangjátékainak kronologikus, topologikus és tropologikus szerkezeteit. A szerző műveiben a zenei és a kábítószeres szubkultúrák beavatottjai, a konzumerizmus elszánt követői, a speciális szexuális domesztikáció úttörői bukkannak fel, akik számára a mindennapi egzisztálás rendkívüli feladat és különleges próbatétel. A hatalmi hálózatok jelfogójává, a túlradó ingerek céltáblájává tett test póttanyagos, gyógyszeres, kábítószeres túráztatása, pszichonautaként tökéletesített utaztatása, az alakváltás és a nemi szerepcsere válik a fluid identitások valódi fokmérőjévé. A kölcsönösség, az együttes jelenlét, az egymáshoz kapcsolódás dimenziói a sokrétegű, multietnikus közeg meghatároz(hat)atlanságokkal terhes felségterületeit, az egymás ellen feszülő diskurzusok erővonalait, az „instabilitás zónáit”⁴ teszik láthatóvá. Az idegenség alakzatai, jelentésárnyalatai a másszerűség, a territóriumon kívüliség, a tulajdonlás és a birtokolhatóság inhomogén képleteiben összegződnek. Az (ön)prezentáció, az (ön)metaforizáció az alcsoportok sűrűsödését, gomolygását, a multiplex identitások végtelen rendszerét, kemikália-angyalok, korcsok, mutánsok, androidok, replikánsok, kiborgok fantomközösségét hozza létre. A testek nemcsak konténerként, interaktív kabinetként, hanem egy etno-techno-naturalizmus élő múzeumaként is funkcionálnak. A kizorítottság, a kalldóság, a sokdrangúság jeladói, projektorai, adatbázisai, mintha Leonid Šejka *Lerakata* elevenedne meg, hadd sikerüljön szembesülni a hatalmi játszmák, a fegyelmező gyakorlatok és a háborús téboly obszcén átlátszóságával, átjárhatóságával.

Az 1980-as évek második felében induló alkotó *Új Symposion*ban, *Képes Ifjúság*ban megjelent korai novellái, úti beszámolóí, elméleti írásai

³ Vö. Jean BAUDRILLARD: *Seduction*. Brian SINGER (trans.), New York, St. Martin's Press, 1990, 156.

⁴ Imre SZEMAN: *Zones of Instability (Literature, Postcolonialization, and the Nation)*. Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 2003, 2–3.

(*A túlvilágon szanszkritül beszélnek, Egy nap Ljubljanában, A patkány, Fiúk, Nem történt semmi különös, Századeleji glamour, Olyan szeretnék lenni, amilyen volt már valaki más*) már jól körvonalazzák azt az elsősorban a szerb, a horvát és a szlovén irodalom rövidprózai törekvéseivel összhangban kialakuló és megalapozódó elbeszélés-szervezést, amelyben a grammatikai fragmentumok kombinatorikája, a nyelvi és a kulturális hovatartozás meg a hagyományértelmezés fikcionalitása, továbbá a citációk, képkivágatok montázsolása „olyan észrevétlen áttűnésekben reflektálódik, melyekben nemcsak idők, terek, emlékek és érzetek hirtelen váltásai dominálnak, hanem formaszintre emelkedik a folyamatosság lehetetlenségének eszméje”.⁵ A fabuláris motiváció halványodása, a mesélés bomlasztása, antitörténeti vonalvezetése úgy tetőzik a tömegkultúra áramlatainak és a független rockzenei színtér irányzatainak karnevalizációjában, hogy közben az egykori jugoszláv éra és a háborúk közötti viszálkodás, háborúk utáni önállósodás szövetségi, állami, köztársasági, nemzetiségi szinteken zajló osztódási, tagozódási folyamatait is láthatóvá teszi. Újvidék nem pusztán utcák, terek, sugárutak, történelmi emlékek, katedrálisok, középületek, hivatali intézmények, szórakoztató centrumok, bevásárlóközpontok finom hálózata, hanem fakóságból, szürkeségből és üveges tájból szőtt, savas esők áztatta vajdasági nekropolisz. Rágcsálók ellepte homályzóna, a Domonkos István egyik legjobb elbeszélésében szereplő, és a Vladimir Veličković festményein annyiszor megörökített egyedek kényelmes fészke: „Kövér, szőrös rágcsálók lepik el a várost. Mindenütt otthon vannak. [...] Az utcák lassan megtelnek tülekedő, rohanó honpolgárokkal. Mindnek szúrós, vörös szeme van és hosszú, csupasz farka. [...] A tévén gondtalan bikinis patkánylányok konzervkólát reklámoznak. Új év közeleg, kint nagy pelyhekben hull a hó” (*A patkány*).

A művek urbánus perifériáin traumák szabdalta, pótcselekvésekkel, automatizmusokkal, vegetálással kitöltött életutak zajlása követhető nyomon, ám a kisebbségi létforma nehézségei miatti búslakodás helyett az irónia⁶ szigorú változata, az eretnekséggel és hedonizmussal átítatott, elemi erejű önvizsgálat kerül előtérbe. A szövegek beszédalanyai távol tartják magukat az utópizmustól, eszképipizmustól, kerülnek a kisebbségi jeremiádok modorosságát, nosztalgikus tirádáit, nem bonyolódnak bele a hányatottság túlmotiválásának patogén mechanizmusába. A novellákban, rövid hangjátékokban többször megidézett Tolnai Ottó alkotásaihoz hasonlóan

⁵ THOMKA Beáta: *Prózaformák változásai (A szerb, a horvát és a magyar rövidpróza egybevető vizsgálata 2.)*, Úzenet, 1991/július–augusztus, 600.

⁶ Erről TOLDI Éva: *Utószó. = A varázsszobor (Fiatal prózaírók könyve)*. Újvidék, Forum, 1990, 157. és uő: *Szabadván és Újvidéken*, Alföld, 1995/3, 92–93.

alakul az én-képek, az ön-képek és az önmagaság beszédrendje, hiszen „nem a megalkotott én, a költői szubjektum módján konstituálódó én-fikció uralja a beszédszólamot, hanem az olvasásban megalkotott én-kép metaforikus referenciájaként lehet felidézni a szerzőhöz és biográfiájához közelítő személyt”.⁷

Jódal Kálmán *Bakancs és fal* (1994) című első kötetének ciklusokba rendezett darabjai a lajstromozásban felvillanó nevek, arcok absztrakciója és egy teljesen átrajzolt, újrafelosztott térkép elvontsága révén a kölcsönös viszonyok szövevényét, bizonytalansági zónáit tájolják be: „walternak hívnak. egy régi partizánfilmből kölcsönöztem magamnak ezt a nevet. walter védi szarajevót. előtte is hívtak valahogy, de az a név már rég eltűnt a süllyesztőben. minden név, minden arc, amit kitalálok magamnak, idővel szürkévé fakul, aztán még az emlékét is szétporlasztja a feledés. de ezt hagyjuk. mikor szarajevóban megölték a trónörökös, én voltam-e vagy sem a trónörökös, a merénylő, ki tudná azt megmondani, azt hittem akkor, minden név az enyém, aztán bombák hullottak a városra, ki tudná azt megmondani, akkor ki voltam, most ki vagyok” (*Walter védi Szarajevót*). A születés, a származás, a lakóhely, a külső, a beszédfajták, a nyelvi képességek, a gondolati, érzelmi viszonyulások külön-külön az életet vagy a halált, a megtöretést, a kínzást, a lemészároltatást vagy a kegyelmet és a megszabadulást jelenthetik: „váratlanul poros kamion hajt be az utcába. a falhoz lapulok. a teherautó megáll előttünk, és a szürke ponyva alól félmeztelen katonák ugrálnak ki. én ordítok, irén azonban gyorsan feltalálja magát, megmutatja nekik a pináját, és kacag hozzá. azt mondja, ez biztosan valami vicc, azt mondja, ugye meg akartok dugni, azt mondja _____ azért mégsem. félmeztelen katonák, meztelen halottak. kifejezéstelen égbolt, táguló-zsugorodó nemi szerv. lánc, lánc, eszterlánc. és így tovább. tudod-e folytatni? a történetet. kezemben kalasnyikov, lábaim ólomnehezék. mintha összefüggene. én _____. lőnek _____” (*Kertváros*).

Az *Ő*, a *Jézus király*, a *Senkiföldje* című novellák vagy a *Fehér Porsche*, *A szerelem hüvösebb a halálnál* című rádiós hangjátékok kizárólag keresztneveiken említett hősei az akusztikus és optikai benyomások, rémálmok, hallucinációk erdejében tengődnek, egy emberekre, gépekre, tudatmódosítókra, szintetikus gyorsítókra, mikrochipekre, szoftverekre alapozódó rendszer televizuális eklektikájában vesztegelnek, ahol eltűnik az önmagukra rátekinthetőség látószöge, s csak az emlékezet vegyszeres stimulációja, elektronikus evokációja, valamint a képernyői visszaverődések, tükröződések szavatolják a jelenlétet: „Objektum vagyok. Funkcionálok.

6 ⁷ THOMKA Beáta: *Glosszárium*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 2003, 81.

Ütésre, cirógatásra egyaránt mosollyal reagálok. Fekete bőrnadrágom alatt nem viselek semmit. Minden számít, semmi sem használ” (*Fehér Porsche*). A háborús közvetítések, előadások szemlélői ugyan nem tevőleges résztvevői az iszonyatnak, azonban az együttes imagináció hálózati szétterjedését, a borzalom esszenciájának interaktív kivonatolását garantáló pszichotechnológiai kollektivizáció⁸ viszonylagosítja az áldozatok, tettesek, a vétlen és tehetetlen vagy éppen telhetetlen szemtanúk felőrlődésének stádiumait: „a folyóban tetemek úsztak, és a csupasz, otromba fák a víz fölé hajolva sötét kísértetként meredeztek. jézus király, ismételtetem magamban, jézus király. aznap rántottát sütöttem ebédre. aznap elmentem tüntetni. tamás. tamás a fotelban ült, szemben a televízióval, és tépkedte a hajszálait, aztán elüvöltötte magát: húzd le a redőnyt, húzd le a redőnyt, te kurva. tamás, szoltam hozzá, bevetted már a tablettáidat, tamás, akarod, hogy betakarjalak, tamás, kérsz valamit enni, ugye. tamás tovább csupálta a haját, és nem válaszolt. a vak televíziót nézte figyelmesen” (*Jézus király*). A technologizált hatalom rejtett mozgatója a totális uralom, a totális ellenőrzés ideája⁹, az alávetettség teljes körű, szándékot, vágyakat, tárgyakat és körülményeket, mindent és mindenkit bekebelez: „időnként elsuhan egy terepjáró. árkot ások, a sóderhalmok és a földhányások között. a szürke levegő minden pórusomba behatol, kitöltve az űrt. tétova idő. a nadrágtartómra tűzött jelvényre nézek, amelyen ormótlan betűkkel virít: joy boy. valaki valamikor. nem tudom, mióta vagyok itt, és nem tudom, miért vagyok itt, de azt tudom, hogy végig kell csinálni. értelmetlenül. lépés nem. gondolat talán. test egy helyben. hamarosan felszívodom innen, de az is lehet, hogy végelgyengülésig itt maradok. tulajdonképpen lényegtelen” (*Senkiföldje*).

Balkáni ködbirodalom, szürkésfekete tónusú átokföld Jódal Kálmáné, ahol az ideológiai erőszak és a szexuális tortúra végletesen torz kombinációkban fonódik össze, produktivitása ellenőrizhetetlen, mert a transzcendens délibábok intézmény, eszköz és eszmerendszerében szabadul el, kapja meg támogatását. Vallási és szekuláris fantazmákban állandósodik, a régiók és az alrégiók, a nyelvi és kulturális gyökerek szimbólumaiban terebélyesedik, a különböző nemzet(iség)i identitást képviselők ellenségeskedéseiben tartósodik, a gyűlölt szomszéd elcsépelte közhelyében¹⁰ rep-

⁸ Ehhez Derrick De KERCKHOVE: *The Skin of Culture (Investigating the New Electronic Reality)*. London, Kogan Page Limited, 1997, 5–6.

⁹ Vö. Cornelius CASTORIADIS: *Reflections on „Rationality” and „Development”*, Thesis Eleven, 1984/85, no 10/11, 31.

¹⁰ A közelség történelmi, geográfiai, demográfiai, politikai és kulturális összefüggéseiről, filozófiai aspektusairól lásd Nenad MIŠČEVIĆ: *Nationalism and Beyond (Introducing Moral Debate about Values)*. New York–Budapest, CEU Press, 2001, 168–173.

rezentálódva. Egyszerre összpontosít a közösségi és az individuális létezés axiológiailag és szemiólogiailag csupasz testére meg a nacionális, a törzsi, a családi vagy a bandaszerű tömörülések organizációira. Az elnyomás töredékes és töredezett mozzanatokra bomló, retrográd és lokalista típusa ez, amelyben a saját maga és a másik pozíciói folyton cserberélődnek, az áldozatlét pedig a biológiai aktus, a testi interkurzus rituális, erotologikus és thanatologikus transzformációiban válik nyilvánvalóvá, elkerülhetetlenné.

A retro-elv hangsúlyozódását a *Bakancs és fal* kötet Igor Bartolec illusztrálta, stilizált Malevics-keresztel díszített borítóján olvasható „Was ist Kunst?” kérdés egyértelműsíti, nem is beszélve a könyv címének paratextuális kiegészítéséről, a „heimatfilm” műfaji önmegnevezésről. Az Új Szlovén Művészet (Neue Slowenische Kunst, NSK) jelenségcsoportjai (Laibach, Irwin, Sester Scipion Nasice), központi kategóriái, alkotóközösségei képviselte hátrányulás annak a monumentális retroavantgárdnak a befogadási gesztusa Jódal Kálmánnál, amely nemcsak kölcsönzi, alkalmazza, kisajátítja a különböző korszakok művészetének és műveinek teljes kelléktárát, egybeveti hatásaikat, hanem a szlovén impresszionizmus, a szocialista realizmus, a nemzetiszocialista ideológia, a szovjet forradalmi propaganda és a náci idolátria eszközkészletének gátlástalan időszerűsítésével hatálytalanítja az egyedi stílusok érvényállóságát, az autentikus értékek halálát jelentve be.¹¹ Az igazi kiindulópont, a *Bakancs és fal* megszületésének előhírnöke az 1993-ban induló posztkulturális *Symposion* folyóirat első, *Antieurópa* című számában megjelent *Cari amici, soldati vagy az ég Kelet-Európa fölött hűvösebb a halálnál esetleg hommage à Laibach Kunst* című szövegmozaik hadmozdulatokat, személyes frusztrációkat, szellemi konfrontációkat kiáltványozó ultra-ortodoxiája, amely a sztálinista és a Blut und Boden ideológia „totalitárius rituáléinak ironikus imitációját”¹², a militáns túlfűtöttség heroikus eklekticizmusát¹³, a politikai és az ipari termelés abszolút tonalitását nyomatékosítja: „Zarathusztra kívánalmi a tankok szabdalta aszfalton. Árja az új világról. Kunst, szisztematikusan. Nagyvárosi lidércnyomás, pathetika, irónia és önirónia. A harc ugyanaz a szenzibilitás úgyszintén. Keresztre feszítve, méltóságteljesen. Opus Dei. Sikolyok a leplombált vagonokban. Szép új világ.” A „heimatstil” giccsmen-

¹¹ Vö. SZOMBATHY Bálint: *A Laibach és a Neue Slowenische Kunst (A sztárscinálás mint nemzeti projekt)*. = VIRÁG Zoltán (szerk.): *Extázis és agónia (Független zenei [h]arcterek)*. Szeged, Fosszília, 2006, 52–56.

¹² Slavoj ŽIŽEK: *The Metastases of Enjoyment (Six Essays on Women and Casualty)*. London – New York, Verso Press, 1994, 71.

¹³ Erről Alexei MONROE: *Interrogation Machine (Laibach and NSK)*. Cambridge, Massachusetts – London, England, The MIT Press, 2005, 50–54.

chanizmusai, belterjes, kellemedő idilljei a szembehelyezkedés, a szubkulturális ellenállás tarajos frizurás, tupírozott hajú, borotvált fejes, fekete inges, bakancsos, bőrruhás stb. viselkedési mintáiba, beszédaktusaiba simulnak bele (*How good not to love, Bakancs és fal, Fehér Porsche, A szerelem hűvösebb a halálnál*), s a nemi szerepek átrendeződése az autoerotikus ingerek, a narkózis és a pszichózis romantikájából ad ízelítőt: „Ajka enyhén megrepegnek. Nercbundája lehull izmos válláról. Ottó meztelenül hever a bőrfotelben. Bal kezével mellizmait cirógatja. Fejét hátradobja, száját sikolyok hagyják el. [...] Szemét lehunyja, végigsimít rövid szöghaján. Arca túlvilági boldogságot sugall. Forró csókokkal borítja karját, vállát. Mint ha szétfolyna, alakja elformátlanodik, tovaszáll” (*How good not to love*). A szlovén kulturális szféra erőteljes jelenlétét mutatja a Laibach csoporttól kölcsönzött címek, motívumok (*Kapituláció*), dallamfoszlányok sokasága (Ő), de az elbeszélések posztpunk akkordok, hardcore riffek, szintetizátorfutamok, body-electro dübörgések, samplerok és egyéb ritmusgépek uralta hangkulisszájából a homoszexuális szado-mazochizmus radikális ikonográfiáját, a láncok és a korbácsok high-tech táncmuzsikáját megteremtő Borghesia neve szintén kiemelhető. Olyannyira, hogy *A szerelem hűvösebb a halálnál* című rövidhangjáték e ljubljanei zenekar lemezéhez (*Ljubav je hladnija od smrti*, 1985) kötődik szorosan, ráadásul többszörös átvételről beszélhetünk, hiszen a jelentős album létrejöttét minden bizonnyal Rainer Werner Fassbinder alapfilmje (*Liebe ist kälter als der Tod*, 1969) inspirálta.

Jódal Kálmán epizodikus tagolással építkező, a testi, szellemi erőszak reduktív nyelvét beszélő epikai kultúrájában a megfigyelés aktusai, a kísérletező jellegű látványkutatás tendenciái olyan (v)ideográfiát érvényesítenek, amelyben a montázsolás idézetes idiolektusként működik. E grafvizualitás a képsokszorozó és képszüretelő technológiák különböző szintjeit járja át, a saját hagyományává alakítva a vetítévásznak, ernyők, rögzítő eszközök, visszaverődési felületek közötti csapongás, egyre fokozottabb monitoriális jelenlét lehetőségeit, a képregényvalóság és a mozifilmes koordináció stílárís kínálatát. A kinematografikus, a televíziós, a számítógépes nyelvi és képi bekebelezés, kisajátítás jellegzetesen kései avantgárd, posztkonceptualista magatartásmintákat idéz¹⁴, és a szubverzív

¹⁴Itt elsősorban Hajas Tibor költeményeinek, novelláinak önfelszámoló apokaliptikája, elméleti írásainak és akcióinak multimediális dramaturgiája, Szentjóby Tamás vagy Molnár Gergely instrukciós felépítésű, a fluxus, a performance, a happening szélesebb kereteibe illeszkedő irodalmi és művészeti törekvései, továbbá Hajnóczy Péter alkatidegen létformákat támogató, a nyelvi tapasztalat felforgató, deviáns potenciálját a hatalomkritikával egybejátszó, montázsszerű szövegkonstrukciói emelhetők ki.

textusok a fogyasztói és az olvasói szokások, a többségi és a kisebbségi minta-identitások tükörjátékos szintváltásait, funkciócseréit helyezik előtérbe. A *Bakancs és fal* ciklusokba rendezett darabjaiban teljesen egybeolvad, öszszemosódik a szépirodalmi szöveg és mozgóképi adaptációja, nevezetesen James Graham Ballard és Derek Jarman katasztrófikus világsokkjá, Philip K. Dick és Ridley Scott multiplex fetisizmusa, William Gibson és David Cronenberg testszimulációs biofátuma, sőt mintha minden az utóbb megnevezett filmrendező híres mondásához („a televízió a lélek szemének retinája”) igazodna. E kötetben többek között Oscar Wilde, Franz Kafka és Samuel Beckett figurái, Luchino Visconti elfajzott arisztokratái (*The Damned*, 1969) és Wim Wenders repatriáló angyalai (*Der Himmel über Berlin*, 1987) tűnnek fel, az elmúlt másfél évtized folyóiratokban (*Symposion, VárUcca Műhely, Híd*) közölt elbeszéléseiben (*Újvidéki gettó, avagy rövidpróza a félelemtől, a hazáról és a személyes mitológiáról, Angyalmarás, Violently Happy, Agygyanta, Szerelem, Szaladunk, Graffiti*) viszont már Friedrich Wilhelm Murnau Nosferatuja, Lugosi Béla Drakulája, Tony Scott børszerkós vérszívói (*The Hunger*, 1983) és David Lynch pokolfajzatai (*Blue Velvet*, 1986; *Wilde at Heart*, 1990; *Lost Highway*, 1997) gyarapítják a népes tábor, gazdagítva és uralva a meddő objektumok, koncentrációs táborok, elmeegógyintézetek, elhagyatott ipari körzetek, üvegpaloták, diszkóklubok, kábítószeres elosztóhelyek csontig hatoló gépzenétől hangos, acélszürke és grafitmetál démonológiáját. A kétnemű keveréklények, zombik, fémboszorkányok, szilikon gólemek, pvc Pygmalionok gépfolklorja, robot-barokkjá, telekommunikatív virtuális valósága a mesterséges életformák propagandisztikus, orgiasztikus és pornografikus közvetlenségét mindenütt jelenlevőként szemlélteti, a kulturális és a regionális identitás velejét a teleprezencia techno-utópiájában¹⁵ tárva fel: „Legjobb barátommal, a céltalan és értelmetlen létformát velem együtt szintén tökélyre fejlesztő Damirral (nevezzük így) és nőjével, a súlyfelesleggel küzdő, ám elbűvölő Ráhelllel (nevezzük így) időnként éjfél tájt összejövünk valamelyik temetőben és latin mantrákat recitálunk vagy Mikiegereket és Snoopy-kutyákat üzünk ki egymásból. Egyszer megjelent előttünk egy furcsa, légies démon, de aztán kiderült, hogy rossz helyre küldték. Mellesleg abban a temetőben fekszik nagyanyám és nagyapám is, nyilván vigasztalanul és boldogtalanul, ahogy egész életükben ordítva, sírva, szűkülve éltek zsíros, termékeny földű tartományunk egy eldugott, határ menti kisvárosában. By the way, Damirral és Ráhelllel együtt mindhárman kisebbségi magyarok vagyunk, ami körülbelül olyan érzés, mintha kénsavval bevont sóprű-

¹⁵ Ehhez Oliver GRAU: *Virtual Art (From Illusion to Immersion)*. Cambridge, Massachusetts – London, England, The MIT Press, 2003, 285–290.

nyéllel erőszakolnának meg naponta háromszor. [...] Az agyam, mely egy Pentium személyi számítógép és egy kocsonyás állagú, rémálmokkal dúszított tömítőgél keveréke, gonoszul bugyborékol. [...] Nem várok senkire, nem tartozom sehová, nem vagyok jó semmire és önmagam fölöslegessége borzongató zsidbadsággal tölt el” (*Agygyanta*).

A szerző új novellái és rövidhangjátékai ugyancsak a származási, a testi és nemi szitu-akcionizmus szellemében fogantak. A test minden csatornája megnyitvatik, minden részegysége meglazítottatik, a mánia, a szekréció, az abjekció, a kopuláció befelé, lefelé, kifelé hatoló kürtőire szegeződik a tekintet. A romlás, a pusztulás, a betegség eseményei, az aktivitás és a passzivitás feladatköreinek váltogatása, kooperációja az alávetettség és a birtokbavétel radikális összegződésére mutatnak rá. Az olyan alkotásokban, mint például a *Hús*, a *Persona*, az *Amor sanctus*, a *Paracelsus rózsája* eltörlődik a határ ízléses és ízléstelen, tiszta és ártalmas, fenséges és alantas között, közszemlére bocsáttatik a felületek, a szervek, az anyagcsere-termékek, a testnedvek, az érintkezési módok, nyílások, bejáratok széles sávú művelti hálózata. „Az egyetlen titok a modifikált test”, hangoztatja a *Sódermetszetek fölött* című szöveg, s a nyílt sebek, a hányás, a menstruációs vér, a nyál, a sperma, a faeces kategóriái hétköznapi mezejükről sorra átterelődnek és beíródnak a képregényfigurák (*Kárbozat, Triptichon: Mustárgáz márványpapírból*), a jeles regényírók és regényhősök, a tudományos-fantasztikus és fantasy világok, filmes adaptációk, utópiák (*Öngyilkosan szöke, Kísértetvölegény, A belső várkastély, Zászlók, A szifinx pupillája, My Private Idaho*), számítógépes animációk (*Vadnyugat, Hórusz-struktúra, Nindzsa-öltözékben a folyó fölött*) torzult sokadvalóságának jelentéstartományai. Az entropikus végtermékek, nemi váladékok a marginalitásba, periferialitásba torkolló élet üres, lefokozott, terméketlen produktumai, a realitás utolsóvá dekonstruálódó¹⁶ bomlásanyagai. A testek a szado-erotikus közhasználat birtoktárgyai, ugyanakkor a „rugdosott, rugdosó és fetrengő” pótszemélyiségek bunkerei, a maszkok mögé rejtőzés üreges bábainak, a háború mindenütt idegenes akcentusú kutyáinak, az izoláltság hattyúlovagjainak (*Agressiva, Gépek és vadállatok, akik nincsenek, Lenni, Homeboy warchild*) fedezékei. Az alárendeltséget, a rabságot, azaz az elidegenülést és az elidegenítés egyik legradikálisabb formáját¹⁷ a kízó és a szolga, az agresszor és az áldozat hatásköri egyenjogúsításában sajátítják el. A kölcsönösség és a párbeszédképesség tapasztalatának efféle halmozódása úgy

¹⁶ Vö. Donald KUSPIT: *The End of Art*. Cambridge, Cambridge University Press, 2004, 120.

¹⁷ Vö. Malcolm BULL: *Seeing Things Hidden (Apocalypse, Vision and Totality)*. London – New York, Verso Press, 1999, 255.

mozgósítja az önazonosságot és a szuverenitást, hogy az erőszak szégyene és az erőszak kiváltotta alárendelődés nem merül ki a pusztá tétlenségben, részvétlenségben, hanem a tökéletesen engedelmes megfelelés tevékenyen vállalt passzivitásában oldódik fel¹⁸, miként ez a korábbi művekből már jól ismert hősnő, Hilda terrorizálása közben történik: „Öngyújtómat remegő kézzel tartom elébe. Hatalmas alak. Jegeskék szeme különös örömtől sugárzik. Félig sem szívott cigarettáját a bőrömön nyomja el. A megpörkölődött hús szagával telik meg a tudóm... Körülöttem zaj, zsidongás. A balkonon fejlődéses férfi fetreng. Minden a legnagyobb rendben. A kiborult földű ciklámenek illata a puskapor szagával vegyül. Ő hatalmas. Késével felsebzi hasam tájékát. Melleim kemények, fenekem sima. Minden a legnagyobb rendben” (*Minden más, ez már szenvedély*).

A legfrissebb alkotások kulturális, művészeti, irodalmi hátterét a nemzet(iség)i hagyományszerveződés tényszerűségei, eseményei, emléktanyái, foszlányai adják, sőt e többnyelvű, sokféle ágazó tradíció értékhangsúlyai újrendeződtek, s a korábbiaknál is gazdagabban árnyalt kontúrokat nyertek. Az arisztokratikus és a populáris regiszter egymás mellé helyeződő tartalmaiból főleg azok az igazán kiemelkedő jelentőségek, amelyek a nagy elődökhöz, barátokhoz, pályatársakhoz kötődnek, és az egykori jugoszláv kulturális hemiszférához kapcsolódnak. Említést érdemel Csáth Géza bagolyvisítása és Tolnai Ottó kalasnyikovvá változó, gyönggyel töltött Browningja, azúrja, vakondbriiliánsa, bajor tablettája (*Gépek és vadállatok, akik nincsenek, Valahol, bárhol, Az a bizonyos azúr, A fából faragott királyfi, Triptichon: Mustárgáz márványpapírból [Aszpírinkereszt, kiborgokra várva]*), továbbá az akcióművészként és elméletíróként egyaránt megkerülhetetlen Szombathy Bálint, alias Art Lover közreműködése (*A neoista kód*), valamint Fenyvesi Ottó költészetének, rövidprózájának és képzőművészeti alkotásainak punk, posztpunk, darkfolk és ipariális mitológiája, monokróm pszichedeliája, amely az idealizált zenekarok (pl. Kraftwerk, Joy Division, Bauhaus, Laibach, Autopsia, Kissing The Pink, Front 242, The Young Gods) munkásságát méltányoló címvariációkban, dalszöveg-intarziákban, lemezborítók ihlette kompozíciókban (*Triptichon: Mustárgáz márványpapírból [Dirty]*, *Zászlók, Agressíva, Paracelsus rózsája, Hús, Geburtstag im Codex Durex, Junge Welt*) érhető tetten. A szlovén irodalomból elsősorban a Neue Slowenische Kunst leszármazási vonalába (is) illő prózaírók munkássága vehető számításba, amilyen az elszigetelődés vízióit halmozó Lela B. Njatin szilaj fetisizmusa és Andrej Blatnik darálós rockpoétikája, kemény dermatológiája. A szerb posztmodernből a

¹⁸ Erről Slavoj ŽIŽEK: *Did Somebody Say Totalitarianism? (Five Interventions in the [Mis]Use of a Notion)*. London – New York, Verso Press, 2001, 188.

vándorlétre, zárandokutakra összpontosító Filip David-i okkultizmusnak, a bevett szokások patetikáját szétforgácsoló Vojislav Despotov-i poszt-humanizmusnak és az elmegyógyász meg a páciens által közösen termelt örület Svetislav Basara-i indoktrinációjának párhuzama vonható meg, a horvát irodalomból pedig ama *Új Symposion*-os kapcsolatokkal és érdeklődéssel egyaránt rendelkező szerzők, Milko Valent, Branko Čegec, Delimir Rešicki, Goran Rem szövegeivel¹⁹ rokonítható Jódal Kálmán írásművésze, akiknél a szabadjára engedett kéjelgés és az erotologikus önmegerősítés hallucinációkból, klipszerű vizualitásból szőtt textuális érzékenysége, művészeti gyakorlata a meghatározó.

A médiumként, a fantazmák, a konvenciók és a citátumok túltengésének foglyaként megnyilatkozó beszédsubjektumok a deformálódás rítusait „nyelv nélkül, barátok nélkül, halmazállapot nélkül, két alakváltás közötti, félig-tiltott határzónában” (*Szépíamezők*) viszik véghez. A szülő és a gyermek, az apa és az anya, a testvér és a barát, az otthon és az itthon, az anyanyelv és az államnyelv, az etnicitás és a nacionalitás relációját, párbeszédét mindig egy harmadik tényező miatti zavar, vagy a konkrétnek, valósnak, ám elvettnek tudott és megélt én patthelyzete teszi átjárhatatlanná, megközelíthetetlené: „összes őszám szitakötő szárnyakat növesztve, meztelenül belevegült az Osztrák-Magyar-Monarchia bugyborékoló katlanába, havasi gyopár illatát hagyva maguk után; határok, nyelvek, szögesdróton haldokló emberek, melyekkel maximálisan tudok azonosulni, a lúzerség, az örök veszteség, mint genetikailag kódolt valóság, itt-ott, csillagszemű juhással szelidítve a nyughatatlan, keserű lélek-mix szubsztanciát; gót betűs Ezeregyéjszaka az ágyam alatt, ahonnan sárkányok tapadnak porcelánfehér bőrhöz, calusarik, Coca-Cola istenségek tömik magukat pórusaim alá, latin zsolozsmákkal, szláv hajkoronákkal; pattanásos, röhögő SA-adoleszcensek, ahogy vihorászva másznak a pófamba és szemlélik, ahogy megkéselve haldoklom a berlini aszfalton, én, a korosodó porosz transzvesztita (ez egy regresszo terápia eredménye, hogy valóságos vagy fantomrealitás, sosem fogom megtudni). Nagy, színtelen, ízléstelen

¹⁹ Örvendetes tény, hogy az utóbbi két évtizedben a felsoroltak mindegyikétől olvashat már magyar nyelven az érdeklődő, ezért csak a nálunk még fordításban nem, vagy nem teljes egészében hozzáférhető kötetek közül sorolok fel néhány ide vonatkozót: Lela B. NJATIN: *Nestrpnost* (1988), Andrej BLATNIK: *Plamenice in solze* (1987), *Biografije brezimenih* (1989), Filip DAVID: *Princ vatre* (1988), Svetislav BASARA: *Napuklo ogedalo* (1986), *Looney Tunes* (1997), Milko VALENT: *Ordinacija za kretene* (1986), *Clown* (1988), *Erotologike* (1988), *Erektion* (1990), Branko ČEGEC: *Eros-Europa-Arafat* (1980), *Ekrani praznine* (1992), Delimir REŠICKI: *Sretne ulice* (1987), *Die die my darling* (1991), *Sagrada familia* (1993), Goran REM: *Post ili past* (1985), *Agregacija slova* (1985), *Dobre oči tvoje* (1996).

zselékokkában vagyok, ketreccel körítve. A ketrec nyitott, de kint az vár, amitől egyedül a bennmaradás rosszabb” (*Der Ausländer, forever and ever*).

A test az alszemélyiségek kacattára, depóniája, az „aszseptikusságot szomjúhozza” (*Triptichon: Mustárgáz márványpapírból [Aszpirinkereszt, kiborgokra várva]*), barométerként működik, a csapásirányokat, a haladás ösvényeit szelvényezi, az ideiglenesség állapotának diagramjait méretezi, körvonalazza: „Bárkit át tudtam csempészni különböző tér-idő kapukon az általa igényelt haza-fragmentumokba. [...] Saját életemet is úgy élem át, mint egy rokonszenves vagy kínos performansz-szériát, aminek nem látom a végét, de tudom, hogy két inkarnáció közt a tibetiek által Bardónak nevezett hely tulajdonképpen Akadengorod, a neoisták ígéretföldje, a művészek, tudósok és a lángoló vasalók hazája, valahol a Jakutföld és Izland közti vákuumsíkon” (*A neoista kód*). A létezés hibrid modelljének deviáns teste ez, a nyers hatalomtechnikai determinizmus kreatúrájáié, a megváltásra várakozás barbárok utáni jövevényéé, a kiborgé.²⁰

Jódal Kálmán rövidprózaí alkotásaiban, hangjátékaiban a mesterséges alakváltoztatás, az alkalmi állapotfelmérés, a szubperszonalitás, az etno-diverzitás az idegentapasztalat és az intézményesített, államvallássá tett politikai, katonai erőszak olyan allegóriája, amelyben a test fraktalizációja, a becsomagolt hús kibontása, az idomok átszerkesztése poszthumanizáló műveletként csúcsosodik ki. Aszimmetriájában a test már nem szubjektum a maga számára, nem objektum a mások számára, hanem önreferenciális, magáért való, maga miatti szubjektum és objektum egyszerre. Fraktális önszerveződésként külső hálózatokba kapcsolódik, hogy magát terjeszthesse ki hálózattá, fonhassa önhálózattá. Nincs felülkerekedés, rögzítettség, csak előszegződés, alátartozás, semmi központ, semmi periféria, mindössze a csomópontok, az áramlásközvetítők végtelen komplexitása.²¹ A nyelvi és a testi síkok térfélcseréi, a szabványos, az aszociális és a patológikus önépítések, önrombolások, továbbá a szomszédos kultúrák közötti és a regionális identitásokon belüli differenciák az egyenes adásos horror és terror közelképeiben, képernyői miméziseiben, az áldozatok közötti versengés szaturnáliájában, ideológiai purgatóriumában tolnak fel: „A boncoló-szike érzelemmentes-aszeptikus, acélos behatolása a halott

²⁰ Az 1960-ban Manfred CLYNES és Nathan KLINE bevezette, majd Donna HARAWAY feminista koncepciójában gyümölcsöztetett (*Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*, New York, Routledge, 1991, 149–181.) kifejezés média és médiumelméleti, művészetfilozófiai összefüggéseiről lásd Miško ŠUVAKOVIĆ: *Paragrami tela/figure*. Beograd, CENPI, 2001, 414–420.

²¹ Ehhez Brian MASSUMI: *Parables for the Virtual (Movement, Affect, Sensation)*. Durham & London, Duke University Press, 2002, 127–131.

húsba, sötét digitális terekben, melyek lucskosak, vagy puszkapor szárazak; szörnyetegek ikerszülése, a legbizarrabb tarot-kártyák sumér-akkád hagyományai szerint. Cybermonstrumok képlékeny Munch-közegben, üvöltve, mert valahol, valami történt. Vagy nem. Pusztorszag átokföldjének pogány hologram-istenei fordulnak ismét, fekete tejet felöklendezve, felénk, örök turisták felé. Én. Te. Strangers. És még sokan. Vicesen vagy viczorogva, lágy tudatrétegekbe égve, mint tüzes szégyenbélyeg egy tálnyi habcsókba pörkölve külön-külön, hogy senki se menekülhessen, ha egyáltalán lenne hová. [...] Levágott fejű idegenek reklámszatyrokban szétdobálva, a nem létező haza nem létező kiborg balett-táncosai által hamiskásan behatolva az oszló, halott húsba. Orvosi szike hasít a szürkeállomány gondosan kiborotvált mágneses mezőibe. Halálosan unalmas. Valami más, talán értelmesebb kellene, valami, ami formalinban lebeg és szereti a társaságot” (*Gépek és vadállatok, akik nincsenek*).

A szerző epikai világának benépesítői az áldozati konkurencia veszedelmes édenében, paranoia paradicsomában, a bizonytalanság szektorai-ban mozognak. Döntő jelentőségű, ám igen törékeny szuperhatárok, a széles kiterjedésű vagy a lokális érdekelttségű gyűlölködési/elfogadási vonalak között, amelyek az instabilitás élet- és halálzónákra osztódó²² övezetei. Jódal Kálmán kiborg származású kisebbségije Danilo Kiš etnikai csodabogarának, Svetlana Slapšak jugózombijának, Végel László állatkerti kalicka nélküli kentaurjának és Balázs Attila Yugo-Szindbádjának társaságához tartozik, az élet és a halál körzeteit pásztázva jár a nyomukban, termékenyen kiélezve és kiélvezve az elkülönülések, az eltörődések, a beolvadás teherét, a zene és a szerek mámorát, végletesen ütköztetve, kimerítve a nyelvi és a kulturális köztesség, a testi és a nemi átlényegülések szélsőségeit.

²² Vö. Étienne BALIBAR: *We, the People of Europe? (Reflections on Transnational Citizenship)*. James SWENSON (trans.), Princeton and Oxford, Princeton University Press, 2004, 126–127.

Szenvedély

Spydermannel, a váll-lapos Farkasemberrel és a pedofil Lolítával – aki valójában több ezer éves, és óvodásokat ront meg, szemében, nyelve alatt gyémántokat és aktív szexet rejtegetve – a ma Grbavicának nevezett városrészen keresztül száguldunk lila, azbesztből összetákolt gigászi teherautómon. Az egymás hegyére-hátára épített, csillogó-villogó épületeket bámulom, mintha először látnám őket. (A kamiont Godzilla működteti, ott, ahol a motorháznak kellene lennie.)

– Imádom ezt a műanyag várost – vetem oda kedvenc Farkasember barátomnak. – Legszívesebben én is teljes egészében, kívül-belül műanyagból szeretnék lenni, mint Andy Warhol, vagy ezek a partizánnak álcázott, önmagukat kínálgató, heroinfüggő szex-rabszolgák a kirakatok előtt.

A Farkasember egy szempillantásnyit hallgat, majd mosolyogva megkérdi, milyen új szintetikus kínai drogot szedek, és hozzáteszi, hogy nem szeretem eléggé a szüleimet.

Hisztériás rohamot kapok, azt mondom neki, vasbetonból van az agya, mikor megállít bennünket egy hatmellű nő.

– Ide az igazolványukkal, a betegbiztosításukkal, a munkakönyvükkel, a jogosítványukkal, az útlevelükkel és a HIV-tesztjükkel! Ez náci kollaboráns zóna, nem léphetnek be ide csak úgy.

Spyderman, noha tudom, hogy óriási erőfeszítésbe kerül, a teherautó tetején terem, dupla szaltót vet, falra mászik, próbálja elkápráztatni az elenőrt, persze hiába.

Felmorranok, mire Godzilla kiszáll a zölden füstölő motorházból, és bekapja a nő egyik mellbimbóját. A nő ettől csak még morcosabbá válik. Godzilla megpróbálja egyszerűen felültetni a tömbházak egyikének tetejére, de nem sikerül neki, nincs ereje, majd fenyegető morgásba kezd, a fogait csattogtatja, de ez sem válik be. A hatmellű előveszi a walkie-talkie-ját, jelezve, hogy mindjárt értesíti a feljebbvalóit. Elhessegetem az időközben a fejemre szállt gép-énekesmadarat – sosem fogom megtudni,

vajon csalogány volt-e – nem érték sem az állat-, sem a növényvilághoz, és félek is tőlük. A madár az madár, a fa az fa, számomra ennyi bőven elég, több nem is kell. Hiszem, hogy az ellenőr vörös papírrózsákat szeretne, elsírná magát láttukra, hisz ilyet biztos még úgysem kapott senkitől, de az én kertemben – melynek földjétől különben is viszolygok, mert utálok bepiszkolni a kezem – csak fehér papírrózsák virágzanak. Ezért a hatmellű bal szemébe nyomok egy szépen csiszolt smaragd ékkövet. A nővéremtől loptam, amikor éppen egy nagyon fontos vizsgája volt.

Ezek után zavartalanul behajthatunk.

Továbbra is a nővérem jár az eszemben. Mindketten a Művészeti Akadémiára jártunk, én zen meditációs, interaktív globalizációs keménypornó szakra, ő digitális, manga-profilú paranoid PR-tanszékre. Igaz, ő be is fejezte, sőt internetes travesztiából és posztmodern fistingből le is doktorált, utólag még sikerrel beírta a telepatikus flagellációt is, pedig sokszoros túljelentkezés volt. Én nem mertem volna, rosszabb volt a középiskolai átlagom, mint az övé.

Lolita egész úton puszilgat, cirógat, fogdos bennünket, gyakran egészen nyakatekert pózokban, pedig sem önmagának, sem nekünk semmi örömet nem okoz vele. Kényszeredetten mosolygunk, meghagyjuk abban a hitben, hogy ellenállhatatlan. Nem akarjuk megfosztani utolsó, szikrányi önbecsülésétől.

A Farkasember hosszas fejtegetésbe kezd a legutóbb látott színházi előadásról, pedig tudom, senki nem ül mellé az előadásokon, mindenkit taszít a külseje, kakukktojás, és ezt ő is tudja, de egyelőre még elviseli. Baromságokat dumál, hiszen ugyanolyan primitív maradt, mint amilyen mindig is volt, hiába rágta át magát Artaud-n, Grotowskin, Brookon, Jan Kotton, Sztanyiszlavszkijen, Brechten, Peter Szondin, valamint egész seregnyi kortárs teoretikuson, nem sok foganatja lett. Persze azért bólogatunk, pedig égnek áll a hajunk a hülyeségektől, amiket összehord. De mikor egy merész kanyarral rátér a dada pionírjaira, összevetve a brit pop-art-szenzibilitással, az absztrakt expresszionizmus ideológiai hátterére is kitérve, nem beszélve Liotard-ról, már nem bírom tovább, belökök egy CD-t a beépített műszaki kutyübe, és azonnal ordíttatni kezdem a dance-stílussá lebutított elektronikus zenét. A Farkasember erre sértődötten elhallgat.

Spyderman kiszáll, mondván, meg kell ölnie valakit, ez a mellékkeregete, amióta kijelentkezett a munkaközvetítőtől, és beállt felszolgálónak egy pizzériának álcázott ópiumbarlangba.

„Hiába, szegény túl korán kezdett Csáthot olvasni népmesék helyett” – gondolom, és valóban szájalmas, ahogy csontváz-soványan botorkál végig a zóna egyik mellékutcájában. Pedig képregénybe való igazi hős, onnan

lépett le, akárcsak én, hogy úgymond megőrizzük a személyi integritásunkat, és azt hiszem, ezt egyikünk sem heverte ki soha. De hát Lolita is csoportterápiára jár, hiába titkolja, tudom. Azt hiszem, kevesen tudnák józan ésszel elviselni a gyakran előre determinált, szigorú korlátok közé szorított szabadságot, ha időről időre nem ütnék ki valamivel az agyukat: vallással, avantgárd művészettel, sporttal, ezotériával, droggal, képzelt vagy valós betegséggel, szappanoperákkal, biokertészettel, politikával, karrier-hajhászással, politikával, pletykával, bevásárlással, klasszika-filológiával, különféle ideológiákkal, szexszel, zenével, okkultizmussal, divattal, bélyeggyűjtéssel, chateléssel s a többi s a többi tetszés szerint.

„De vajon a korlátlan szabadságot el tudnánk-e viselni?“, mélézok, de gyorsan elhessegetem a gondolatot.

Godzilla, a gépházban kuporogva, ismét elindítja a teherautót. Továbbssuhanunk.

– Nézzétek, repülő hattyúraj! – ujjong fel Lolita infantilis, megjátszott örömmel, noha mindhárman tudjuk, szilikonból és gumiból vannak.

Váratlanul megáll a jármű.

– Mi van? – veti oda a váll-lapos, örökké morcos Farkasember a kikászalódó Godzillának.

– Megérkeztünk. Ez a végcél.

Körbepillantok. Takaros utcácska, egysaroknyira a közeli diszkonttól, ahol egykor eszméletlenül sok pénzt hagytam már hajzselére, dezodorokra, filmekre, testápolókra, zenés CD-kre és a legkülönfélébb hülyeségekre.

Godzilla megpróbálja izzé-porrá zúzni a környező épületeket, de csak néhány repedést okoz, és itt-ott betöri az ablaküvegeket. Valamikor felhőkarcolókat tépett ki egyetlen rántással és fektetett le egymás mellé, akár a dominókockákat, egész városokat döntött porba farka egyetlen csapásával... Már ő sem a régi. Hiába, a közegekváltás...

Lolita rágni kezdi a körmét. Tudom, hogy a teljesen lerobbant idegrendszere az oka, de nem szólok, had higgye, csupán kislányos, csintalan, kacérkodó-csábító játék, akár csak az ajakharapdálása. Azt is látom, hogy a tegnapi sminkje van még rajta, nem mosta le lefekvés előtt, csak reggel – valószínűleg üveges tekintettel bámulva a semmibe – rákent egy újabb, friss réteget. Ilyesmit régebben soha nem engedett meg magának. De hát a büntudat akkor a legnagyobb, ha titkoljuk, ha pedig szétkürtöljük, csak szégyen és a kiközösítés következik. Azt hiszem, előbb-utóbb hamis identitást fog vásárolni, és eltűnik, de akárhova megy, ott is csak önmagába fog botlani, úgy látszik, ennyi idő még nem volt neki elég, hogy belássa. Pedig örökké élni fog, akár tetszik neki, akár nem, hiszen nem Nabokov találta ki, ősidők óta volt, van és lesz. Legfeljebb az óvodásokon töltheti

ki a bosszúját. Olyankor ő a megrontó, amit persze mindig újra és újra megbán. Megsimogatnám, de félreértené. Azt hinné, én is biztos valami speciális szolgáltatást akarok tőle, méghozzá ingyen, pedig mindketten hozzászoktunk már szinte mindenhez. Így inkább csöndben ülök, de a zenét továbbra sem kapcsolom ki, jobb, ha a színházlátogató hallgat. Sejttem, hogy ő sem tartozik sehová, még a legócskább lebujokból is kinéznek, nemhogy a város központi könyvtárának olvasóterméből, pedig konok, szívós kitartással oda is eljár, folyamatosan falva olyan könyveket, amelyekből egy kukkot sem ért. Azt hiszem, mindaddig folytatni fogja, míg össze nem roppan, Spiderman pedig valahol valószínűleg Baudelaire-t és De Quincey-t átkozza (Csáth már időközben kihullhatott a tudatából), Lautréamont-t és Burroughs-t pedig végképp, hisz már a fogai is kihullottak, műfogsort visel, hogy azt higgyék, még teljesen oké, még bírja. Baudelaire Albatrosza... hmm.

Godzilla megtört, kétségbeesett pillantást vet rám, hullőteste megvonnaglik, de csak egy pillanatra, aztán már ismét cool. – Pontosan ott vagyunk, ahonnan indultunk. Ez a végcél, a csúcstechnológiájú Uroborosz. Sehonnan sehová – szűri a fogai közt.

„Igaza van” – gondolom magamban. Rágyújtok, hátradőlök és behunyom a szemem. Jó lenne szerezni egy vörös papírrózsát, de azt is tudom, hogy képtelenség. Legfeljebb smaragdokat lophatok valakitől valakinek, mint a többiek.

„Vissza kell térnem valamelyik Marvel-, Jodorowsky- vagy Hugo Pratt-képregénybe, esetleg ismét Avalonba vagy Lothlórienbe” – fut át az agyamon. „Végső ideje.”

Maximum rock & roll

&

Vadnak születünk,
borjúnak, bölénynek.
Sólyomnak, hattyúnak.
Nem tudtuk, mit akarunk.
Nem tudtuk, hová menjünk.
Mentünk nyugatnak, délnek.
Próbáltunk elrugaszkodni, szállni.
Eltűnni, el, a fellegek között.
Elúszni a parttól,
elszakadni a valóságtól, a hazától.

&

Messze túl a kukoricaföldeken,
virágzott a gyapot,
szólt a kakas, szállt a blues.
Hangoltak a bendzsóvéredek,
az örökkévalóságot méricskelték,
de aztán elakadtak
a női végtagok című fejezetnél.

&

Achtung, Achtung!
Baj van a ritmussal.
Beugrom a nagybőgőbe.

&

Félszázaz kétezer:

az utolsó belövés,

az utolsó transz,

az utolsó tangó.

Még egy éjszaka,

élni maximum.

Élni tovább, élni valamiből,

felhőkből, fákból, vizekből.

Élni, gépelni, szőnyeget rázni,

nőket bombázni,

szétírni egy kazalnyi feljegyzést.

Szétírni nappalokat, éjeket,

csupa különös, semmirejő valamiket:

galambepe, cápafark, csend pacifik.

Elegem van a jó és

a rossz kompromisszumokból.

Kérni szabad vonalat,

kérni dallamot, szerelmet,

gyomlálni verset, szenvedélyt.

Nyoma sincs felhőknek,

nyoma sincs csóknak, harmatnak,

de azért tudni szeretnék mindent.

Tudni mindent.

&

Elhagytak mind az álmaim.

Tegnap megdöglött a kutyám,

titkon elhagyott a szeretőm.

Kalocsai napok

Gyűrű

Kalocsa,
fecskék városa,
fészkek, gyülekezés hona,
patkókopogás városa,
csendes alkonyat, gerleszó,
útra készülés
otthona,

világ végén búza-
piac, csoda,
tornyok, érsekkert, óvoda,
platánok, paloták sora,
rejtőzködő könyvtár, soha
nem leszek már otthon, soha
nem léssen társam
(Kalocsa)

Távolítás

Dunát keresvén, Duna-partot,
Vajas patakhoz eljutottam!
Néztem a nádat, néztem,
néztem

(nem tartom már bánatom észben),
láttam Vajasban békanyálat,

(nem fáj a szívem már utánad,
elhagyott szégyen és
utálat),

legyűrtem rút szavak békáit
(nem köptem szerte), nem éreztem
Fortuna
fojtó
enigmáit.

*Kigyós ér, Hajós, Ürjek Compós,
Vádéi töltés, Szakmár puszta,
Ruderi Templi,
Csertő,
Réz Tó:*

mocsár voltatok, szavak vagytok.
(Csönd, erős igék:
összeraktok.)

Balparton

Szép, eleven víz,
mosd meg szívemet.
Adj reménységet életemnek.
Fényes hajó elment, idegen volt.
Alvó csónakokra
lépeget a hold.

Alvó csónakok közt
lányok szava szól.
Bokrétát kötöznek nékem valahol.
Bokrétámra leljek: válts meg, Istenem.
Alkony kavicsából verem énekem.

(Kavicsot a vízbe,
vágyaim vetem.
Ringass, idő habja, könnyíts terhemem.
Bocsáss meg, Úr Isten, sírni nem tudok.
Meszes Duna-ágnál
vízre bámulok.)

A felirat

Kalocsa–Szeged

Akácliget
és almáskert között
vezet az út, szép
semmibe
veszek.

Fácán, ölyv, egerésző
macska: betűn
az ékezet.

Uram, Teremtőm, betűd volnék.
Föld fele fordíts,
könyörülj.

Hozsánna-betű.

(Akác,
alma,
csönd: olvasás
körös-körül.)

csibuk

csak ülsz, rendületlenül,
kezedben a pipaszárral
(ezt nézem,
látom,
a nemrég előkerült,
már elsötétedő, feketedő
filmkockákon),
s ha mozdulsz is,
indulsz bármerre,
az utca minden kanyarát
magad rajzolod meg,
határozott vonásokkal,
mint a hajszálerekekkel fedett
kék-rózsaszín felületeket,
a térben, testen,
de most még rendületlenül
ülsz, a kőfalnak vetett háttal,
támasztod a hitt biztonságot,
kezedben a pipaszárral,
a nyugalmat építed, mondod,
minden pizsoktól,
tört szemcséktől
mentes álmot,
és koromnál fogva,
szemtelenül és durván
a nők ruhája alá lesek,
látok,
amikor pillanatokra elélem állnak,
háttal a falnak,
biztonságban,
még akkor is, ha feketére
ég a körmöm, mondod,
csak ülsz rendületlenül,
kezedben a pipaszárral.

A szavak vágyott értelme

Esszénovella

Miért nem mesélek én is – mint annyian mások – a szép gyermekkoromról? Nem is hazudnék. Mégis, azt szoktam mondani, hogy nem volt jó gyermekkorom. És ez sem hazugság. S valahogy nem is két teljesen el-
lentétes állítás. Miként azt is tudom, hogy a sok idilli képnek, ami a szok-
ványos visszaemlékezésekből tárul elénk, a fele sem valódi. De az ilyen
beállítottságú emlékezők sem hazudnak okvetlenül, legalábbis nem a szó
klasszikus értelmében, s főleg nem tudatosan ferdítik el a valóságot. Csak
azt mesélik el, mint Z. is, amiképp szerették volna, hogy legyen. S aztán
egy idő után el is hiszik, hogy úgy volt. Minél többet mesélnék róla, annál
inkább mélyül el a hit, s képződik meg egy olyan virtuális múlt, amellyel
szemben a valódi nem érvényesülhet.

A teremtett szép képe nemcsak egyéneket, de összetartozó személyeket,
egész családokat ragad magával. Emlékszel! Mondja egyikőjük. Amikor
anya meg apa..., összejöttek a testvérek, sokat neveltünk, mindent megbe-
széltünk, olvasott az egész család... S a megszépítő képzelet csodás falakat
húz a vágyott és a valódi közé. Valamiféle elemi ösztön rejtőzik bennünk.
Szépen akarunk elindulni. A harmonikus családi kép aztán nemzedékről
nemzedékre öröklődik. Tradícióvá válik. Sohasem volt ideálképekkel il-
lusztráltan, létrejön a családi legendárium. Patyomkin családok. Különös
beszédmód. Az idillteremtés hagyománya. Így aztán lassan kétféle családi
hovatartozás alakul ki: akik jól éltek, s akik nem. Z. az előbbieik körébe
tartozik, én meg az utóbbiba.

Ezekből a szép mesékből azonban mégis kilóg az a bizonyos láb. Va-
lami félretekeredik. Egy illogikus mondat, egy oda nem illő szó. „Testvér,
meg kell beszélnünk a dolgot...” Mondják, vagy idézik a szüleik beszé-
dét. S közben azon gondolkodom, mi is bántja a fülem annyira. „Testvér!”
Szólt a nagyapa. Hallgatom Z. meséjét, ami a megértésről szól. Pista, Jós-

ka, Jancsi, Bözsi, Maris, Julis, Terus. Miért nem így szólítják egymást, ha szerető testvérek?

Anyám nagyon szeretett volna egy varrógépet. De nem volt rá pénze, ezért kölcsönkért az anyjától. Ha össze is jött valami a törlesztésből – mindig máshova kellett. Nehéz idők jártak, meg a pénzünk is folyamatosan értéktelenedett az akkor árfolyammintának számító márkához képest. Úgy állt ott az a – kéz alól vett – varrógép a nappalinkban, mint a szőszegés emlékműve. Anya már rá sem bírt nézni, nemhogy – miként megvétele előtt tervezte – ruhacsodákat varázsolt volna rajta számunkra. Aztán egy alkalommal mamát kisebb baleset érte; rosszul lépett, elesett, kissé fájdtotta a tagjait. Anya úgy járt ápolni, olyan odaadással és vehemenciával, mintha legalábbis a halálos ágya mellett teljesítene szolgálatot. (Oda egyébként – számomra máig tisztázatlan okok miatt – alig, sőt egyáltalán nem járt.) Végül már kínos is volt a dolog. Mama sem igényelte ezt a figyelmet és törődést, mi pedig elhanyagoltnak éreztük magunkat. Aztán egy nap azzal tért haza, hogy megbeszélte az anyjával. Pontosabban a mama azt mondta: „Nem kell visszaadni a pénzt, megérdemelsz Te ennél többet is!” Az ápolásért hála, elengedte a tartozást. Ezzel kezdetét vette családunkban e tanú nélkül zajlott párbeszéd sorozatos újra- és átmesélése. Anya százszor, ezerszer elmondta, mit is mondott a mama, de sohasem volt ugyanaz a szöveg. Olyan mondatokkal, töredékekkel bővült, hogy „mi lett volna velem nélküled”, „nagyon hálás vagyok”, „bárcsak többet adhatnék”. De nemigen került szóba a mama jelenlétében, vagy ha igen, akkor anya mondatai úgy kezdődtek, hogy „ugye, anyikám...” Végül már az alaptörténet is megváltozott, sokkal komolyabb és súlyosabb lett a sérülés. Mama nemcsak megütötte magát, de „alighanem megrepedt a sarokcsontja”, „kiment a helyéből a csuklója”, „letört egy porc a térdéből”. Csak azután „ült el” ez a sok lelkiismeret-furdalással taglalt „varrógéptörténet”, hogy mama elhunyt. Legfeljebb néha, varrás közben sóhajtott fel anya. „Hogy örült szegény anyám, hogy adhatott valamit!” Mit vártam mégis? Hogy bevallja: kikönyörögte vagy – jóságára, lelkiismeretességére apellálva – kizsaratolta a mama beleegyezését?

J.-vel folyamatosan lázadoztunk az otthoni légkör és szabályok ellen. Apámmal különösen sok konfliktusom volt, mégis azon veszem észre magam, hogy az ő szavai jönnek elő a beszédemből. „Legyen elég eszed!”, mondom a fiainak. S apám szavait ismétlem. Sőt, nemrégiben J. is azt kérdezte tőlem, tudom-e, hogy ha elkomorodom, ha összehúzom a szemem, ha figyelek valamire, apánk tekintete ül az arcomra. Rájöttem, hogy

bennem is megváltoznak a történetek. Mindig úgy gondoltam és mondtam, sohasem bocsátom meg apámnak, hogy elemi boldogságunknál többre tartotta a látszatteremtés boldogságát, vagyis a közösségi normáknak való megfelelés megelégedettségét. Emiatt folyamatosan „rosszul éltünk”, hiszen e kényszerű szabályoknak nem tudtunk megfelelni. S ezeket a dolgokat annyira hozzá kapcsoltam, hogy nem is vettem észre, anyám olyan ügyesen adta elő a saját elképzeléseit, olyan jól tudta apánkhoz kapcsolni saját gátlásait, merevségeit és tiltásait („Api nem engedi!”), hogy úgy tűnt, ő másként gondolja, de nem lázadhat fel a férje, a falu szava ellen. Hogy ő tulajdonképpen kiszolgáltató. Pedig igazából neki volt valamiért szüksége e korlátokra. Hogyan kell viselkedni. Mit nem szabad. Mit jelent a jó magaviselet, a gondoskodás, a szülői szeretet, a házastársak közötti egyetértés. Mert egyébként mi marad? Be kell ismerni, hogy kudarc az egész, hogy nem sikerült, válni kell és egyedül lenni, fel kell venni a gyeplőt. Önállóan kell boldogságképet alkotni.

Megdöbbsentem, amikor egy társaságban J. azt mondta, apámnak nem kellett fegyelmezni bennünket, elég volt, ha ránk tekintett. Furcsállottam kijelentését, s mondtam is neki. Apámnak nem is volt ilyen nézése. Lehetetlen, hogy rám ne vetette volna ezt a bénítóan szigorú tekintetet. Viszont arra emlékszem, hogy anya sokszor mesélte, milyen elrettentően szigorú volt az apja, „elég volt, hogy ránézzen, s azt mondja, Julka!” (Itt mindig a második szótagon volt a hangsúly, s ezért fölfelé szálló obligát kiejtése kerekedett a névnek.) Valószínű, hogy J. tudatában ez a történet transzformálódott át sajátjává. De anyának ez a meséje sem egészen az, ami. Ugyanis a beszédéből egyáltalán nem érződött ki, hogy e cudar szigorúság miatt valaha is szenvedett volna. Mi több, inkább valamiféle büszkeség hatotta át. Hogy ilyen apja volt, s hogy meg tudott felelni neki. Vagyis vele minden rendben volt. Egyedül csak a nevét, ahogy a családja szólította, érezte megalázónak. Juliska, vagy legalább „Julám” szeretett volna lenni. Mit mondott volna? Hogy az apja egy érzéketlen lópokróc volt? S hogy szeretetért kuncsorgott gyermekkorában, majd a saját házasságában hitte megvalósítani e vágyott harmóniát. Azt meg csak a szabályok tartották össze.

Mindenki egyetértő, szeretetet sugárzó, boldog szülők gyereke szeret lenni. Különösen, ha ettől az ideálképtől a valóság nem különbözik el nagyon. Ha csak egy kicsit kell módosítani azon a képen. Csak letakarni egyes részeit, kiszínesíteni darabjait. („Ivott ugyan szegény apám, de jó ember volt!”) Elhallgatni a teljes igazságot. („Cudar is tudott lenni, de mindig gondoskodott a családjáról!”) Z-ék ezt a retusált múltképet

élik meg. Z. leginkább azért, mert így saját önbecsülése tartható fenn. Ő ugyanis nem elsősorban az apja szeretetére (pótolta az anyja rajongása), hanem odafigyelésére, elismerő tekintetére vágyott. A jelre, hogy magával egyenrangúnak tartja! Ezért arról szólnak a meséi, milyen nagy egyetértésben élt a család, micsoda ünnepek voltak náluk. Hogy névnapra nagy vendégsereg jött össze, hol „édesapám” ült középütt, és megelégedett tekintete végigpásztázta az egyetértésben vigadó családot. „A régiek tudtak élni!” Ezért Z. is minden évben nagy névnapot rendez. Idén szinte belebetegedett előkészítésébe. Hogy kit hívjunk meg, mit tartalmazzon a felszolgálás. Aztán valahogy elveszett a vendégek körében, akik közül meghívás nélkül – minthogy névnapra nem kell hívni! – legfeljebb páran jöttek volna el, s nem is vették észre, hogy kit ünnepelnek. Mindenki munkáról, pénzről, autóról és cyber space-ről beszélt. Sehol sem volt „édesapám” népszerűségtől megelégedett, derűs arca. Palástolhatatlan családottság Z. tekintetében. Többen meg is jegyezték, hogy „rosszul néz ki”. Mit mondott volna? Hogy az apja a vejéért rajongott, s a mostohagyereke volt a jó példa. Ismerje el, hogy nem volt azért mindenki ott azokon a nevezetes ünnepeken? Vagyis épp a legfontosabbak nem. S hogy azokon a névnapokon sohasem került az apja mellé, pedig – örökölte a nevet – ő is ünnepelet volt. Mit vártunk? Mit mondjon? Hogy egy nem létező múlt nem éleszthető a jelenben újra.

Szülőfalum al- és fölvégre tagolódik, ennek megfelelően két temetője is van: az alsó és a felső. Kezdetben e térbeli körülmények játszottak közre, halála után ki hova „került”. A felvégiek voltak a módosabb, tekintélyesebb gazdák, iparosok. De ez csak rövid ideig lehetett így, hiszen a házasságkötéseket mégsem lehetett kizárólag topográfiai szempontok szerint megköttetni. Ezért lassan „összekeveredett” a lakosság. Így történhetett, hogy „alvégi”, ott is az egyik legszélsőbb utcában lakó apám feleségül vette „fölvégi lány” anyámat. A családok egykori lakhelyét azonban kétségkívül megjelölte az a tény, hogy apám családjának majd minden elhunyt tagja az alsó, míg anyáméi a felső temetőben pihennek. Bizonyos életkoron túl, vagy ha komoly betegségükkel szembesülnek – miként apa is! – az emberek gondoskodni igyekeznek végső nyughelyükről. Anya ezt – állítólag – „szépen megbeszélte” apával. Az igazi döbbenetet nem ezzel, hanem annak közlésével váltotta ki, hogy apát a felső temetőbe temetjük. Ahol egyetlen rokona sincs. E döntésével anya – életében talán először és utoljára – szembehelyezkedett a falusi szokásokkal. Minthogy íratlan szabály, a házastársak ugyanazon

sírboltba kerülnek: a férj családjának nyughelye a meghatározó, a feleség „követi”. Anya pedig – egy gazdátlan sírhelyre lelve – „áttranszportálta” apa helyét az övéi körébe: „Előtte – hármás sírban – anyikám és apikám, apai öregszüleim, s az ő szüleik »vannak«, és mindazok, akiknek neve már lekopott a régi kereszttről. Mellette a Gyura bátyám »fekszik«. Egy sírhellyel odább...” Ezzel kezdetét vette a sírhelyről szóló döntésnek a varrógéptörténethez hasonlatos, vagy még annál is intenzívebb átmesélése. Hogy apa egyetértően bólogatott. „Te úgysis tudod, nem szeretnék a szüleim mellett nyugodni. Nincs róluk semmi szép emlékem.” Vagy: „Te már úgysis kinézted a jó helyet, legyen úgy, ahogy Te akarod.” Rettentően megsértettem anyámat, mert e beszélgetés hitelességét – enyhén szólva is – kétségbe vontam. És ezt meg is mondtam. Mert hihetetlennek tűnt számomra, hogy Ő, aki erősen megtiltotta, hogy apával állapotának valódi súlyosságáról beszéljünk – ezért, amíg lehetett persze, összevissza hazudoztunk felépülésről meg nem létező javulásról –, egyszer csak őszintén kezd vele beszélni az elkerülhetetlen végről. Jó, tegyük fel, apát mégsem sikerült – mert nem is lehetett – félrevezetni, s ő kezdeményezte a beszélgetést. De úgy, hogy „szüleim”, sohasem beszélt. Azt mondta volna, hogy „anyikám és apikám”. S bár tényleg nem értett egyet a szülei bizonyos megnyilatkozásaival, azt azért mégsem mondta volna, hogy „nincs róluk semmi szép emlékem”. Mert ezzel egyértelműen anya igazát ismerte volna el abban az évtizedeken át, majdnem csendben folytatott, ezért alattomos harcban, ami a szülei és a felesége között zajlott. Más véleményén sem igen változtatott még a halál árnyékában sem, miért tette volna meg épp e kérdésben. Azt hiszem, inkább anya volt az, aki kimondta, sulykolta és apa szájába adta ezeket a dolgokat. „Miért mennél oda, hát olyan szép emlékek fűznek hozzájuk? Nem az én apám volt inkább az...” S apa, aki ekkor már föladta a harcot, egyszerűen csak hallgatott. S ez ugyanolyan, mintha ő mondta volna. Engem igazából nem kellett győzködni, nem izgatótt a kérdés különösképpen. De mert anya annyiszor fölhozta a dolgot, megpróbáltam megérteni, mi húzódik cselekedete mögött. Miért volt ez számára szinte presztízskérdés. Nem tudtam meg az igazságot, mert ragaszkodott az általa tállalt változathoz. Így azt képzeltem, bár nem volt vallásos, mégis hitt a túlvilágiságban, s a temetést valamilyen metaforikus találkozástérként fogta fel.

Azóta évek teltek. Lehet, hogy csak egyfajta értelmetlen bosszú volt. Elhatározta: semmi áron sem jár ki majd nap mint nap – szépen szólva is – „nem szeretett” apósa és anyósa sírjához, ezért nem nyugodhat ott a férje...

Mi lenne, ha én is arról mesélnék, milyen jó volt gyerekek lenni a családukbán?

De igaz-e? Miért van az, hogy nagyon sok szép történetem van, mégsem merem azt mondani, hogy jó volt? Hogy elszorul a torkom, ha apám tekintetére gondolok, amikor valami olyasmit szeretünk volna, amit nem volt lehetőségünk megtenni vagy megvenni; ilyenkor összeráncolta a homlokát, kicsit befelé nézett – s én tudtam, hogy nemcsak együtt érez velünk, hanem azt latolgatja, mit és hogyan is lehetne mégis. S ez azért is hat rám ma ilyen torokszorongató erővel, mert ezek a dolgok, amiért odavoltunk, amire annyira áhítoztunk, nagyon sokszor – legalábbis most annak tűnnek – haszontalanok, vagy ostobaságok voltak. S anyám értem/értünk való kétségbeesése, izgalma. De egészen jelentéktelen, megmosolyogtató kis jelenetek. Amikor hatodikos vagy hetedikes koromban elfelejtettem a rovar-, vagy lepkegyűjteményt, amit másnap kellett volna átadni biológiából. Ráadásul egész nap benntartottak valamilyen iskolai foglalkozáson. Esélyem sem volt jóvátenni. Azt hittem, vége a világnak. S este anyáék letették elé a kész gyűjteményt, gombostűvel szépen kifeszített, spirituszban tartósított pillangókkal, zöld szitakötőkkel. Nem tudom, hogy csinálták? De biztos, hogy nem vették vagy kérték. Látva kétségbeesésemet, alighanem hálót szerkesztettek maguknak, és befogták a példányokat. Egy, a félelemtől halálra vált hetedikes szülei lepkefogóval rohangásznak a kertek alatt... Kell-e ennél kedvesebb idill? De mégsem. Valami mindig elhomályosítja bennem a képet. Vagy, amikor apa végigszaladta miattam az egész falut, mert szóltak neki, hogy megharapott egy kutya. Én meg, hatalmas ragtapasszal a hátsómon, hittanórán ücsörögtem. És amikor igazságtalan voltam. Vádaskodtam, hogy csak nekünk nincs autónk, sohasem megyünk kirándulni. Ezért buszra ültünk és Eszékre utaztunk, de én nem éreztem jól magam, mert aznap pioníróra kellett volna mennem, és féltem, hogy megbüntetnek a hiányzásért. S később, amikor anyámmal az életünkről vitatkoztunk, akkor sem mondtam, hogy erre az eszéki útra mégis nagyon szívesen emlékszem.

Valaki, talán Z., azt mondta, önpusztító dolog, amit csinállok. Miért nem veszem sorba a szép dolgokat, csak azokra emlékezzem, s hagyjam a fenébe a rosszat. Mások is így csinálják. S meglátom, milyen csodálatossá válik a gyermekkorom. De nekem nincs meg ez a különleges képességem, hogy virtuális múltat cifrázzak magamnak. Sohasem tudtam kikapcsolni a valóságérzetet magamban. Akkor sem, amikor apám – már a halálos ágyán – megdicsérte az előadásomat, mert hallotta a rádióban; Z. fia adta kölcsön azt a piros, fülhallgatós kis rádiót (valamiért pont akkor nem lehetett venni, pedig napokig jártam érte a várost), amin élete utolsó idejében

a világgal tartotta a kapcsolatot. Én meg épp nem voltam megelégedve az előadásommal, és arra gondoltam, hogy „miért nem vetted soha észre azelőtt, amikor igazán jó voltam”.

Mi lenne, ha tényleg nem írnék többé olyan szövegeket, amelyekben ízekre szedem családi életünket, miszlingekre vágom benne a szép képeket, hogy előcibáljam mögüle a rosszat?

Miután elhatároztam, hogy ezentúl csak a szép történeteket mesélem el, napokig nem aludtam. Ahogy világosodott előttem a kép, úgy törtem odabent össze. Rájöttem, hogy nem szabad ezt csinálnom. Ami rossz volt, korántsem fáj annyira, mint az elmúlt jó hiánya.

Mi? Miért?

Ha éppen nem vagy köteles képzileg, talán kezdj el végre ébredezni. Nem is kell hozzá a feneketlen gyomor vagy korsó vagy kupa vagy mi. Vagy *mi? Mi* kellenék hozzá.

Mindig is azt a folyamatot tartottam az egyik legérdekesebbnek, amikor két ember kapcsolata átlépi a *te és én* korlátot, és hipp-hopp *mi* lesz belőle. Ilyenkor mi is a teendő?

Nem is tudom, engem igazából idegesít ez a *mi*. Nem értem. Sokakat megkérdeztem, hogy most akkor mi is ebben az a nagyon jó? Ők meg azt nem értették, hogy nekem ezen most mi is az érthetetlen, mert hogy ezt elmondani nem lehet..., akkor zenéld el vagy fessd le..., áááá... azt sem lehet, ez a téma művészileg is csak szubjektíven dolgozható fel, az meg már rám tekintve nem az igazi. Tapasztaljam meg, és rá kell majd jönnöm, hogy ettől nincs is jobb. Így hát írnom sem kell, hogy nem jutottam semmire, a *többes* nekem még mindig rejtély, és persze rejtvény is. Ugyanolyan mint például az, hogy miért nem emlékszem én a gyermekkoromra... miért?

Meg persze miért ez a sok *miért???*

Ezt ma meg is kérdezték tőlem, hogy én miért mindig miért... *miért???*

Mondjuk, azt elfelejtettem mondani, hogy egy vajdasági kis faluban minden olyan magától értetődő, hogy igazából senkinek sem jut eszébe a *miért* után érdeklődni. Pedig szerintem egyáltalán nem az, de ha nekik így jó, akkor nekem miért nem???

Sok-sok kérdőszócska meg sok-sok kérdőjel, ami velük jár együtt. (Már megint ez a többes szám, ez a párban járás????????)

Kedvenc írásjelem a kérdőjel: ? . Szerintem az a „kanyar” benne, az egyszerűen mindent elárul, az a kétely görbülete. Csodás, amikor a kezed elkezd követni a belsődben megfogalmazódó szkepszis törekeny vonalát, lágyan, mintha festené a feszültséget, kisimogatná valahonnan a testedből. Eszméletlen egy érzés. Nemrég rájöttem, hogy engem nem is a válaszok elégítenek ki, hanem a kérdések, valószínűleg a fenn említett gyönyörök miatt.

Búcsúzóul pedig, természetesen, a magyarázat elmarad: *Mi? Miért?* (Miért ne?;-)

Az az igazság, hogy ez kellemetlen

Ültem és hittem és reméltem vagy inkább valami a három között, rendben lesz ez így, meg azt, hogy nekem mégis csak egy életem van és nem kettő vagy sok. Illetve azt, hogy én csak egy én vagyok, de nem igazán sikerült meggyőzőnöm magam. Valahogy így érezhették magukat az emberek, amikor a Föld alakjáról volt szó régen. Azután hirtelen betódult az ablakon a szúnyogirtó szaga, vagy maga a vegyszer talán, nem tudom, olyan kátrányos volt, elnyomta a szantálfás füstölő illatát, én pedig kába lettem, és bámultam a monitort, benne a filmet..., hogy mire nem képes az ember a mesékben. Hopp-hopp, én is mesében lettem, és képesnek éreztem rá a szaglószerveimet, hogy túltegye magát a bűzön, ami csak úgy betört a nyitott ablakon, a macska meg csak harapta a kezem, harapdálta, nem érdekelt, nem izgatott, csak az, hogy eszeveszettül szomjas vagyok, és biztosan tudtam, hogy nem éhes. Viszont nem volt már semmi, film se a nagy monitoron.

A mese az valahol olyan, mint a valóság, hogy vége van és újra kezdődik, csak az a különbség, hogy az egyik akkor kezdődik, amikor akarjuk, a másikat meg inkább ne akarjuk. Ha majd engem világosan ki lehet hámozni a héjamból, mint sok gyümölcsöt, meg ki lehet csomagolni a bőrrömből, mint az ajándékot. Akkor. Az még nem most van. Már megint ott tartok, hogy én, én, én, nem pedig mások. Pedig mások lehet, hogy eltartási szerződés, lehet, hogy XY meg az is lehet, hogy bárányfelhő. A macskám meg már a fejemre mászott, mintha emelkedne a vízszint a szobámban, pedig az erdő tágasabb, a természet tágasabb, a látóhatáron túl is van, a Földön végtelenül lehet körbe-körbe sétálni, de mi az a végtelen ahhoz képest, amit most el kellene mondanom, de könnyebb csak elhallgatni, mert a beszéd fárasztó, ha egy macska van a fejemben meg kátrányszag az orromban, számban. Mások szavaival olyan szépen el tudnám mondani, az enyéme csak hangok, amik még nem értek értelmes, érthető kommunikációs egységgé.

Mi az, hogy örökké, én azt el sem tudom képzelni, azt szerintem csak úgy kitalálták, és olyan nincs is, de az éjszakai lepkék azok vannak a villanykörte körül nyáron nyitott ablaknál, azokkal bezzeg nem törődik senki! Ki látott lepkét sírni? Ha törődik, ha nem, az baj. Meg sok más

Pancsolás

Akár törölköző nyomán a bőr,
nap nap után kopik le rólad,
s néha szórakozottan elmatatsz
a felgyülemlett hámsejteken.

Ha elég jól kiáztál, galacsint
is gyúrhatsz az elhalt anyagból,
de ha túl hosszan gyúrod, szürke lesz
összetapasztva a tiszta bőr.

Kezeid között így hámlanak le
nagymosás után a másnapok,
és az irhád már egyre vékonyabb,
kibukkan itt-ott a hús, a csont.

pátosz vs. irónia

elrontja folyton versem a pátosz,
át kell állni hát a másik párthoz,
vallani nem jó a vers ha fölsír,
ha tömi a fület mint a fülzsír.

kínomat hát kínrímekbe oltom,
s nem nyerek, nem veszítek a bolton:
rontja most versem az irónia,
sose lesz boldog az író fia.

Számadás

Huszonhat éve nyomja testem a léggör
súlya. Majdnem azt írtam, huszonhét,
pedig nem is. Hétegészhatvankilencszáz
ad kilométernyi levegőoszlop.

Ha felugrok, úgy ezer centire emelkedik
el talpam a talajtól. Ha felhúzom a lábam,
kábé ezerötszáz, de az nem számít.
Egy gével ránt vissza magához a Föld

némi hezitálás után. Állítólag ez a holtpont.
Tetőtérben lakom, a negyediken, mégsem
jutottam közelebb fikarcnyit sem a teremtőhöz.

De legalább a galambok itt húznak el a fejem
fölött. Valahogy mégis jobban kedvelem a gerléket,
szerintem ők sose piszkítanak a tetőablakra.

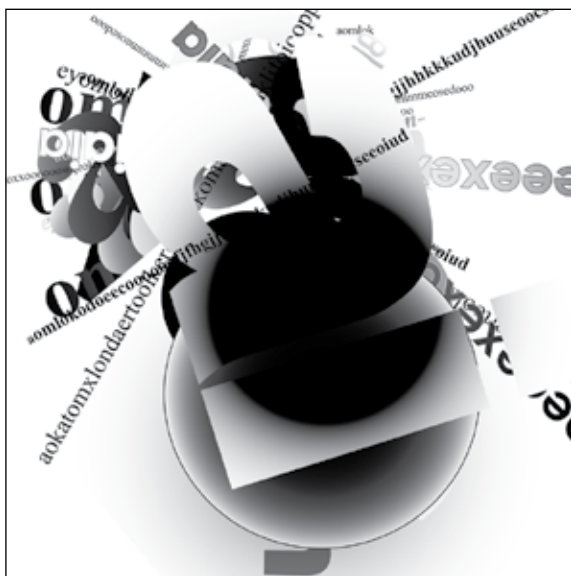
ad notam sz. j.-áttételek a nagy galeristához

kedves grendel,
baj van a grunddal,
nemecek elment,
boka meg rugdal.

nyammog az egylet
gitt helyett sliccen,
a többől egy lett,
az meg nem viccel.

maradt e téren
még vörös inges,
janó gerébbel
szüntelen klikkel.

kedves el író,
fele se móka,
kevés eszkimó,
de túl sok foka.

Váróterem

Állítólag egy fiúcska húzta meg a vészféket, ezért kell hajnalig várni. Rövid tétovázás után a közeli Paradicsom Bisztró és a Váróterem közül az utóbbit választom. Amikor belépek, egy pillanatra megáll a szó a levegőben. Az ajtóval szemben álló, egyetlen üres padra ülök le. Kisfiú: még álmában is szorongatja, kezében alig fér el, sárga műanyag katonát markol. Anyja: fejét simogatja. Szerelmespár: ébren vannak, nem zavartatják magukat, hosszan csókolóznak, nevetgélnek, a lány a fiú ölében. Idősödő házaspár: suttogva beszélgetnek. Melléjük ül le az éppen belépő férfi. Fiatalember: kezében könyvvel alszik. Én: elképzellek a vonaton.

Az ablakból kihajolva hosszú, hullámos hajadat lobogtatja a szél. A vonattal futó tájat nézed. Ahogy szembenézel a széllel, könnyeid díszíteni kezdik mosolyod. Felhúzod az ablakot. Egy vörös hajú fiatalembert látsz, aki hevesen vitatkozik egy egészen szokatlan galléros emberrel. A vita annyira heves, hogy a vörös hajú fogja magát, és egy idő után bőrdíjút felkapva gyorsan távozik. Csodálkozva nézel utána.

Mindig is szeretted az utazást. A sehol sem levést. Beszédbe elegyedsz egy fiatalemberrel. Egy tisztességesen felöltözött fiatalemberrel beszélgetsz. Eleinte semleges témákról. Az utazás hosszúsága időben. A vonat milyensége. Hogy hol vásárolta azt a cigarettát. Amikor valaki meghúzza a vészféket. Megálljt parancsol a nagy rohanásnak. Te a tisztességesen felöltözött karjaiba esel. Az egész vonaton a kétségbeesés lesz úrrá. A kalauz alig győzi megnyugtatni a kedves utazóközönséget. Amikor felállsz és kinézel az ablakon, látod, hogy a vörös hajú leugrik, és futni kezd a közeli erdő felé.

Érzem, hogy kiszáradt a szám. Kilépek a váróteremből. A sínek között bukdácsolok. Szerencsém van, találok egy csapatot. A víz lehűti kipirult arcomat. Lassan telik. Elindulok a vágányok mentén. A sínen egyensúly-

lyozom. Belegondolok, milyen lenne, ha most szembejönne velem egy alagút. – Egy olyan hosszabb fajtára gondolok, olyanra, amelyiknek nem lehet látni a végét, és ahogy egyre csak mennék beljebb és beljebb, mindig hátratekintenek, hogy látszik-e még valami kevés fény kintről, a legszebb lépés az lenne, amelyiknek az elején még látnám a kintit, de a végén már nem. – Ügyetlen vagyok. Gyakran leeselem. Messziről látom csak. Teher-vonat lassít, majd megáll. Percek telnek el, de a szerelvény még mindig áll. Nyugtalan valaki lehet. Már elfogyhatott a türelme, mert kezd átbújni a kocsik között, de abban a pillanatban elindul a vonat is. Remélem, nem esik semmi baja. Indulok vissza. A váróban elalszom.

Alig ismerek rád. Háttal állsz. Sétálgatsz, de hamar megunod. Belépsz a fülkédbe. Az ablak mellé ülsz. Melletted egy fiatalember. Veled szemben egy nő. Lassan végigméred, úgy, ahogy csak egy nő tudja a másikat. Észreveszed, ahol a ruhája szétnyílik, a ki-kivillanó bőrről kusza betűk sorakoznak. Megigéz ez a kivillanás. Szenttelenül sokáig nézed, majd szemedet lecsukva dőlsz hátra. Mosolyogsz. Valami szépre gondolhatsz. Lassít a vonat. Állomás. A nő és a fiatalember leszállnak. A vonat már elindul, amikor én lépek a fülkédbe. „Szabad?”, kérdezem. Bólintasz. Veled szemben ülök le. Meglepetéssel érzem, hogy nem akarsz megismerni. Hiába bizonygatom, hogy itt és itt találkoztunk, meg hogy történt már ez az. Te makacskodsz. Értetlenkedsz. Úgy teszel, mintha nem is te lennél. Felállok, a tükörben is megnézem magam. A megszokott tekintet néz rám a tükörből. Egészen különös vagy. Hosszú csend előtt fogod magad, közel hajolsz, és hangosan kacagni kezdesz. Érzem leheleted melegét. [Hosszú csend.] Kimégy. Úgy tervezem, ha majd megérkezünk, megkereslek a tömegben, és akkor majd mindent tisztázunk. De amikor kinézek az ablakon, leolvasni, melyik állomásnál álltunk meg, meglepetten fedezlek fel egy kisebb társaságban. Az állomás épülete felé indultok. Hosszú, hullámos hajadat meg-meglebbenti a szél. Sokáig nézem a távolodó épületet. Lassan veszem észre, hogy egyáltalán nem hiányzol, sőt kezdek megkönnyebbülni. Egyre gyorsabban futnak a fák.

Kezd hűvös lenni. A fiatalember kezéből kicsúszik a könyv. Felállok. Óvatosan megigazítom. A házaspár is alszik már. A fiúnak elfáradhatott a lába, a lány most csak ül mellette. Az anya felébred. Kabátjával takargatja fiát. Ideérnek az állomáshoz. Egy lány meg egy fiú. A lány leül a padra. A fiú odalép az információhoz, gondolom érdeklődni. Mire visszaér a padhoz, már csak hűlt helyét találja a lánynak, aki az előbb rohant el előttem, kezében egy táskával. A fiú aggódva keresi. Az állomás másik oldalán

bukkan rá. A lány egy fekete ruhát talál, amit mezítláb vesz fel. Majd a közeli Paradicsom Bisztróhoz rohan. Megáll. Int a fiúnak, hogy kövesse. A fiú vonakodva, lassan elindul a Paradicsom felé. Félúton megáll, majd felgyorsítva lépteit, beront a Paradicsomba. Néhány perc múlva újra megjelenik az ajtóban. Léptei ruganyosak, elszántak. Közben arra gondolkodom, mi lesz velünk megint.

Lehet, hogy táncolnánk? Úgy mint régen? Mondanánk a szépet? De nem lehet, hogy csak azért kedveskednénk egymásnak, hogy csalódásunkat leplezzük, hogy ez a mostani már nem olyan, mint régen? Közben persze biztosan hosszan bizonygatnánk egymásnak, hogy ez az újonnan kialakult mennyivel jobb meg szebb is. Éreznénk, ha nem jobb? Vagy csak más? Ez lenne a szerelem?

Azt tudom, hogy mindig is szeretted az utazásban, hogy ülvé is haladsz. Meg hogy nem vagy sehol. Egy tó mellett haladtok el, amikor óriási rázkódással megáll a vonat. Egy fiúcska húzta meg a vészféket, fogadásból, hallod meg a nagy ricsajban. Tekintetteddel keresed az elkövetőt, a tettést, de nem vagy teljesen biztos a dolgokban. Csak sejtet, hogy melyikük lehet. A kalauztól tudod meg, hogy az egész éjszakát ott kell töltenetek. Ismét vagy valahol. Többen a sínek mentén sétálgatnak. Te is. Valami emlékfélét keresel nekem. A vonat fényei megcsillannak a tó tükreán. Találomra választasz egy kavicsot. Egy férfit figyelsz, aki a tóban készül fürödni. Leguggolsz, beletenyereksz a tóba. A férfi egyenletesen tempózik, közben elered az eső. Fáradtan evickél ki a partra. Ügyetlenül ráncigálja vizes testére a ruháit. Egyszerre értek az étkezőkocsiba. A férfi meleg levest kér és gint tisztán. Nehezen tudom elképzelni, mi lesz, ha meglátjuk egymást.

Elkezdenék szaladni feléd? És utána ölelnélek? Alig akarnalak eresztetni? Kérdezném, hogy utaztál? Vagy hogy szolgál az egészséged? Hagynád, hogy megfogjam a kezéd, és nem engednék a lapos dolgokat a nyelvünkre? És már el is hagynánk az állomás épületét, amikor egyszer csak mondanám, hogy szerelmes vagyok beléd?

A fiatalember sem tud aludni. Olvasni kezdi a könyvet. Néha lázasan jegyzetel. Egyszer csak megjelenik a fekete ruhás lány a váróban. Megáll az ajtóban, körülnéz, majd leül a fiatalember mellé. Kis idő múlva megkérdezi a fiatalembertől, hogy miről szól a könyv. A fiatalember krákgogva mondja, hogy szerinte az életről. A fekete ruhás tovább kérdezi, a fiatalember fejét csóválva sorolni kezdi. Több rövid történetből áll. Némelyik lapos,

van, amelyiket alig érteni. A hangulata az, ami leginkább megfogta. Bár szerintem tele van idegesítő dolgokkal. Állandóan vonattal utaznak, közben mindig álmodnak és félnek. És folyton rágyújtanak, vagy a tükörben nézik magukat. Aztán a fekete ruhás megkéri, hogy olvasson neki hangosan. A fiatalember meglepetten néz a lányra, tagadólag rázza a fejét. A lány a fülébe súg valamit. Végül a fiatalember torkát köszörülve tagoltan kezd olvasni. Nem jól, nem rosszul. Én pedig hiába próbálok nem odafigyelni, minden egyes szavát hallom.

S. régóta várakozott az út szélén. Senki sem akarta felvenni. Az utazótáskáján ült. Egy sárga borítékkal legyezte magát. Nyitott, fehér autó állt meg mellette. Egy nő ült benne. Nem szólt semmit, csak intett S.-nek, hogy szálljon be. Hogy hova, merre tart, nem érdekelte, mert nem felelt a kérdéseire. Néha, amikor S. rápillantott, az útra meresztette a szemét. Csak azért tűnt neki különösnek, mert végig az volt az érzése, hogy a másik figyelni őt. A tenger felé egyre szűkült az út, két autó alig fért el egymás mellett. A nő, akinek még a nevét sem tudta, egyre csak gyorsított. Azon kezdett gondolkodni, hogy mi történne akkor, ha kiugrana. A nő megérezhette a gondolatait, mert felé fordulva azt mondta: „Ne félj!”, és gázt adott. S. becsukta a szemét, megpróbálta élvezni a veszélyt, de félt. Úgy érezte, hogy megállt az idő. Csak az óriási fékezésre nyitotta ki a szemét. A tengerparton voltak. A nő azonnal a víz felé rohant. Hívta S.-t is, de ő inkább ott maradt az autónál, cipője orrával lábnyomokat gyártani. Rágyújtott, közben a zsebéből elővette a gyűrött borítékot. Tétovázott egy darabig, aztán feltépte. Mohón átfutotta, a végén felnevetett. Összegyűrte, készült eldobni, de meggondolta magát. Széthajtogatta és meggyújtotta. Amikor elégett, a hamut beletaposta a homokba. Nagyot kurjantott. A nő sokáig maradt a vízben. Ahogy az autó felé lépkedett, S. végig a szemébe nézett. A nő állta. Amikor mellé ért, megrázta a haját. Elfordult. Egy pillanatra. Mikorra tekintete visszaért, arca ellágyult. „Táncolunk?”, kérdezte. S. cipőjét levetve indult felé. Illedelmesen meghajolt, majd intett a szemével. A nő elindult felé. S. a kezét nyújtotta. Felkapta a nőt. A derekánál kapta fel, és magasra emelte. Forogtak. Egyre gyorsabban, majd eldőltek. Feküdtek a parton. Szemükbe süttött a nap. Hunyorítottak. A nő a füléhez hajolt, érezte leheletének a melegét, a nevét suttogta. Halkan, nagyon halkan. Valami N.-nel kezdődött, de S. nem értette pontosan. Csókolóztak.

N. megkérte S.-t, hogy vezessen. Kocsijuk lomha porfelhőket hagyott maga után. Kezdett sötétedni. S.-t zavarta a szembejövő autók vakító reflektorfénye. De olyankor néha meglátta N. arcát. Látszott, hogy fáradt, hamar elaludt. Amikor a távolban felvillantak *** fényei, S. lassított, majd

fékezett. Lekapcsolta a világítást. Kabátjával betakarta N.-t, aki közben felébredt. S. megmutatta neki a csupa fény várost. Nézték a magasba nyúló tornyok karcsú testét, az üvegkupolák csillogását, a kertek tarka teraszait. Nem tudta miért, de jó érzéssel töltötte el, hogy együtt fognak bemenni a városba.

Idegésít a fiú hangja. Olyan, mint egy rádió, amit nem lehet kikapcsolni. A szerelmespár alszik. A kisfiú álmosan méregeti a várótermet. Nagyokat ásít. Újabb utazók jönnek. Átadom a helyem, képtelen vagyok tovább maradni. Zsebre dugott kézzel ballagok felfelé az állomásra vezető úton. Hosszú, sűrű lombú fasor áll az út két oldalán. Egy parkban találok magam. Egy szoborral szemben. Ahogy elnézem az ülőszobrot, rád gondolkodom. Hogy te milyen lennél szoborként. Biztos nem sajnálnád a próbálkozást, hogy kiválaszd a megfelelő pillanatot, amelyiket engednéd megöregedni. Úgy érzem, lassan telik. A várakozásban az a legrosszabb: *ez a semmi levés*. Indulok vissza. Már messziről látom az állomás épületét. A Paradicsom Bisztróból egy mulatozó társaság lép ki. Köztük látom a fekete ruhást és a könyves fiatalembert is. Belesek az ablakon. Székek az asztalon. Pincérnő: ráérősen mossa fel a padlót. Zenészek: gondosan törölgetik hangszereiket, nevetgélnek, egymás vállát veregetik. A szerelmespár padjára ülök. Nemrégén mehettek el. Az én padomon egy nő meg egy férfi. A nő feje a férfi ölében, arcát eltakarva alszik. A kisfiú megsimogatja az anyja arcát. Aztán a nő felül, ásít, nyújtózkodik, nevet valamin. A férfi leveti a kabátját, majd megint felhúzza. Elalszom.

Egy nő és egy fiatalember ülnek a fülkében, ezek mi vagyunk, amikor egy nő lép be a fülkébe, és leül az ablak mellé. Lassan végigmér, ahogy csak egy nő tud. Nagy sokára veszi észre, hogy ahol szétnyílik a ruhám, a kivillanó bőrön kusza betűk sorakoznak. Szemtelenül sokáig néz. Szemét lecsukva dől hátra. Mosolyog. Valami szépet gondolhat. Lassít a vonat. Leszállunk. Magára hagyjuk a hosszú, hullámos hajú nőt.

A hangos mondja, hogy érkezel. Nyújtózkodom. Már látom a vonatot. Ahogy lassít. Ahogy jön és megszabadít a várakozástól. A váróteremből, úgy látom, mindenki utazik tovább. Amíg lépkedek a vonatod felé, arra gondolkodom, hogy van, mikor nagyon megnyugtató tud lenni, ha pontosan tudom, meddig utazom, van, mikor éppen amiatt esek kétségbe, hogy tudom, mennyi van még hátra.

Szökell

tegnap még megmártózhattam
hajad fénylő aranyában
s ma már
füstként tapadnak
koponyádhoz
izotópoktól ritkuló
tincseid

vajon tudod még most is
hogy milyen
szerelmesnek lenni?

talán olyan
mint a párkányon olvadó
rozsdától mocskos hóban
ragyogva alámerülő
mégis mindig késve
érkező tavasz

vagy inkább keserű
mint az alkonyi esők
gyógyszerszagú lehelete
ami hanyagul és
kérelhetetlenül
oltja ki a napnyugták
cigarettsikként pislogó
zsarátnokát
hogy a nappal emlékét
felválthassa
a hamutartók
prófétai magánya

emlékszel még
milyen arra ébredni
hogyan szeret az
Isten?

s mindezt
hinni is tudod
miközben a rák
sárgás karmaival
apadó velejű
csontjaidról
húst kapar?

A sokadik műtét

az elhalt terhek
gyöngye kosarából
utoljára még
életet próbál lopni

remél

bordái ketrecében
szűkül a lappangó
köhögés

négy éve már
hogyan foglyukként őrzik
a gépek

lassan tolják az ágyat
apró kerekek közt
nyikorgó prófécíák

a zöld színű fényben
keskeny pengék
ezüstje ígér
még néhány évnyi
rettegést

Bontásra ítéelve

az utcafrontról
pereg a vakolat
s bár cseppet sem
diszkrét
e néma pusztulás
a rétegről rétegre
foszló szemérmes
már rég kioltotta
a sok kikapcsolt
(köz)szolgáltatás

egy öreg bérháztól
több eleganciát
várna az ember
– neveted erőtlen –
s hogy kicsit még
élveznéd
a szobád nyújtotta
félédes magányt
de a falakban már
halkulnak a drótok
a körfolyosó korlátjából
sötét rozsdát old ki
az udvarban nyújtózó
asztmás félhomály

végül elfáradt hát
a tested
a kezelése után
fésűfogak már
nem prédálják
göndör fürtjeid
apránként szökik
csontjaidból az élet
kezed kezemben
finoman megremeget

Mimézis

Regényrészlet

B2:
Blood
Tindersticks

A házamban minden parti végtelen ivászáttá alakult. Eléggé tarka volt a társaság, de összekötött bennünket néhány dolog. Elsőként: nem volt pénzünk. Megvetettük a táncot, és a testtel való művészi önkifejezés minden formáját. Úgy gondoltuk, semmi nem lehet lehangelőbb, mint egy vigadó csürhe. És végül: depressziósok, paranoiások és neurotikusok voltunk. Megalapítottuk a *közös informális alkoholalapítványt*. Ebből a pénzből vásároltuk az italt, amelyet éjszakáról éjszakára, éveken át ittunk ezeken a bulikon, amelyek a külső szemlélő számára Volt Anonim Alkoholisták összejöveteleire hasonlítottak, akik éppen most értesültek áttételes daganatokról, miután egy időt eltöltöttek a Tüdőrákos Betegek Csoportjában is. Közös elképzelésünk volt arról is, milyen az ideális módon eltöltött este: egy baráti társaság nagy mennyiségű alkoholt fogyasztva és bizarr sötét történeteket regélve Oldhamet és Tinterstickset hallgat, miközben lent az utcán az emberek zajonganak, nevetnek, és az aznap esti numerát hajszolva diszkókba és klubokba sietnek. A mi nyugalmi állapotná nemesült mozdulatlanságunkat akár zenek is nevezhetnénk, vagy filozófiai nyugalomnak. Az egész terv többek között azért is volt tökéletes, mert aszexuális volt. Csak időnként tévedt be egy-egy lány a bulijainkra. Rendszerint soha többé nem tért vissza. Az olyan városokban, mint Ulcinj, a lányok többnyire azt méregetik, kihez tudnának férjhez menni, és elismerem, az én házamban eléggé szegényes volt a kínálat vőlegényekből. Az egyetlen lány, aki hűségesen visszatért a bulikra, Tea volt. Egyébként meg: el tudják képzelni a tíz részeg és belőtt férfival és nővel teli szobában uralkodó filozófiai nyugalmat? Hiszen az nem más, mint orgia, mondanák Önök, és én egyetértek ezzel.

Nyaranta megfogyatkozott a csoport, mert tagjai már nem tudták fékezni szexuális vágyaikat. Ősszel lehajtott fejjel másztak föl a városi strand fölötti házamhoz, néhány aktussal és több újabb réteg kiábrándultsággal és keserőséggel gazdagabban. Jól ismertem ezeket a fiúkat: romantikusak voltak, és sok könyvet olvastak. Nem boldogultak ezekben a nyári kapcsolatokban, amelyek hús-egynéhány aktusból, sok ígéretből és gyors elválásból álltak, amelyet – ha az ember elég pofátlan volt – gyors felejtés is követett. De nem: ezek hónapokig keseregtek nyári szerelmeik után. Soha nem sikerült fölülkerekedniük a nagyvárosokból tengerparti szülővároskáikba visszatérő lányok jéghideg számításain. E nagyvárosi típusú vampuszatok számára ezek a fiúk csak a nyári bulihangulat összetevői voltak: mint a nap, a tenger és a pálmák, mint a könnyűdrogok és vodkából és fehér rumból kevert koktélok. Tökéletes *tengerparti szerető*k voltak: jóképűek, udvariasak, sok könyvszagú tudással, akiket, lévén eléggé tiszteltudóak, be tudtak mutatni a szüleiknek, a doktornőknek és mérnököknek, akik valamilyen oknál fogva fontosnak érezték, hogy a fiú, aki az adott nyáron éppen keféli a lányukat, olvasta már Dosztojevszkijt. És mi éppen Dosztojevszkijből voltunk nagyok, különösen *A félkegyelmű*ből.

Ebben az időben meggyőződésem volt, hogy a rendőrség figyel minden mozdulatomat. Ezért bevezettem néhány szigorú szabályt. Az első ezek közül: drog nem kerülhet be a házamba. Néha, amikor jókedvemben találtak, különösen hétvégék előtt, amikor várható volt Tea megérkezése Podgoricából – elnéztem nekik a tablettákat. De ha a fiúk el akartak szívni valamit, ki kellett menniük a szélbe és az esőbe, hogy a jointot egymásnak adogatva szarrá fagyjanak a környező, télen üresen álló házak udvarán. Nedvesen, átfagyva és átkozódva tértek vissza. A legnagyobb gondjuk az volt, hogy nem tudták megvédeni a jointot az átnedvesedéstől. A nagy élvezet nehéz fizikai munkává változott – nem könnyebb megszívni egy nedves jointot, mint napszámban betont keverni vagy fát hasogatni. Mindkét tevékenység azt sugallja az embernek, hogy kilátástalan helyzetben van, ha már ilyesmivel foglalkozik.

Tudom, mi kell nektek, mondtam a fiúknak, egy jó kis pipa. Így megcsináltuk a vízipipa lecsupasztított változatát, ami végül is lehetővé tette számukra, hogy méltóságteljesen szívhassanak. A határ, amikortól gyorsított ütemben kezd az ember süllyedni, merőlegesen metszi az ember képességét arra, hogy megőrizze méltóságát. Mi mindenre képes az ember, hogy megszerezze a drogot? Válaszoljon erre a kérdésre – a lista eleinte méltóságteljesnek tűnik, olyan emberről árulkodik, akinek vannak elvei. De az idő múlik, és a lista egyre hosszabb, és a lista bővülése egyenesen arányos a süllyedés mértékével. A heroinos narkósok többsége eleinte un-

dorodva utasítja el még a lehetőségét is az intravénás adagolásnak. A bőr alá szűrődő tű látványa elég visszataszító ahhoz, hogy kizárja ezt a lehetőséget. Az érvelés tehát esztétikai gyökerű. Ugyanezen esztétikai okokból van az, hogy a port eleinte szippantani szokták. A szippantás ártatlannak tűnik, mert a rituáléban van valami gyermeki. Az asztalon húzódo csíkok gyerekrajzokra asszociálnak. És a nyelv, mint mindig, követi az életet. A szleng a szippantást „rajzolásnak” is nevezi. A játékot a tű rémisztő képe szakítja félbe: vége van a bölcsinek és a rajzórának – már betegségről beszélünk. A fecskendők és a gumiszalagok, ezek a kórházi rekvizitumok egyik pillanatról a másikra komollyá teszik az egészet. Az esztétikai síkot már meghaladtuk, egy új axiológiát állítottunk föl. A szépség és a méltóság csak üres vázak benne, amelyek egyetlen érintéstől szétmállanak.

A narkósok méltóságának érdekében készített vízpipánk tulajdonképpen „csináld magad” filozófiájú szerkezet volt. *Elkészítése:* a szerkezet alapja egy kétliteres, műanyag kólásüveg, amelyen cigivel egy lyukat égetünk. A palack száját Milka csokoládé csomagolásából származó celofánnal borítottuk, ezen egy ismeretlen márkájú tüvel húsz-egynéhány lyukat ütöttünk. A palackot korábban félig megtöltöttük vízzel. *Használata:* a palack száját fedő celofánba belenyomjuk a fű- és dohánykeveréket. Hogy a keverék minél jobban égjen, több dohányt kell tartalmaznia, mint amikor az ember egy jointot teker. A palackba égetett lyukon át lehet szívni. *Előnyei:* a füst a palackban marad, amit a víz lehűt, így könnyebb leszívni, ami megint csak annyit jelent, hogy többet lehet belőle szívni. *Esetleges javítások:* víz helyett házi törkölypálinkát lehet tölteni az üvegbe. E felfedezéshez is, mint ahogy az lenni szokott, véletlenül jutottunk. Valaki közülünk ellopta az öregapja pincéjéből az úgynevezett „borogatásra való pálinkát”. A gyógyhatást szuggeráló név alatt méreg rejtőzik: hatvanöt vagy még több százalékos törkölypálinka. Ezt a folyadékot képtelenség meginni. Ezért, kétségbeesetten keresve felhasználási módját, beleöntöttük a pipába. Azok, akik megkóstolták, azt állítják, hogy a pálinkás változat lényegesen hatásosabb a klasszikus vizesnél. Ebben biztos vagyok: ennek a pálinkának már a belégzése is ájulást eredményezhet.

A kilencvenes évek közepén az ulcinji hoteltulajdonosok először szembesültek egy újfajta vendégréteggel: a kábszeresekkel. Az ágrólszakadt keletnémetekhez, csehekhez és macedónokhoz szokott pincérek és szobalányok még csak-csak föltalálták magukat, de a rendőrök a kínok kínját állták ki. A belgrádi kábszeres elit fölfedezte magának Ada Bojanát – ez lett a kedvenc nyaralóhelyük. Tizenöt kilométernyire volt a várostól, minden oldalról víz övezte, az Ada az indiai narkóterek mediterrán változatává vált. Naponta több alkalommal ment ki a mentőautó a városból az Adára,

akár azért, hogy megmentsen egy túladagolt vendéget, akár azért, hogy visszabilentsen az idegösszeomlás széléről egy-egy szobalányt, amikor reggelente rányitottak egy élettelen testre a takarításra váró szoba mellék-helyiségében. Ezek a nők többnyire a környező falvakból jártak be dolgozni, és ha arról hallottak is akár, hogy kábítószer van a világon, semmiképpen nem voltak fölkészülve a meztelen, elkékülő holttestek látványára.

A pincérek ezekben az években amiatt panaszkodtak, hogy soha nem volt kisebb bevételük. Borra való szóba se került. „Mindenki csak kávé és ásványvizet kér” – mesélte egy szomszédom, aki az Adán dolgozott. „Az enyém a folyó felőli terasz. Időről időre rájuk nézek, noha tudom, úgyse rendelnek semmit. A fele alszik, a másik fele a körmét rágja és topog. Ha megkockáztatok egy »Parancsolnak?«-ot, úgy néznek rám, mintha menten nekem ugranának...” – panaszkodott.

Ebben az időben az én jó barátom, Szergej, egy kávéházat nyitott a Nagystrandon, amelyet „Mira Furlan”-nak nevezett el. Noha a *név semmi, és a rózsza édesen illatozna más néven is*, a kávéház neve azt a luddista elvet sugározta, amely egyben működtette is. A hely híre szó szerint Szergej előtt járt két lépéssel. Emiatt volt népszerű a begyulladt tinik között, akiket a ködös *dekadencia* fogalma vonzott, és a rendőrök körében egyaránt. Az ulcinji rendőrség épületének pincéjében lévő fogdában már szinte hagyománynak számított a fölbukkanása. A „Mira Furlan” az Adán lebzselő narkósok kedvenc esti kimenőhelyévé vált. A rendőrség emiatt minden éjjel razziázott a kávéházban. El kell ismerni, hogy a munkájukat eléggé filmszerűen végezték: a dzsipek egyenesen a sűrű nyári éjszakából érkeztek, a gumik csikorogtak, és a terepszínű egyenruhába bújt rendőrök – hosszú kétszövevényekkel felszerelve – bekerítették a kávéházat. Néhányszor még a tengerről is támadást intéztek, nagy motoros járórcsónakkal érkeztek.

Viszont soha nem találtak drogot. A kávéházban, szerintük, naponta több kilogramm *illegális anyag* jelent meg. Az volt a gond, hogy a rendőrök ekkoriban még nem tudták, milyen is az a bizonyos *illegális anyag*. Később már kikupálódtak, így a rákövetkező években még az is megesett, hogy elkaptak egy-egy apró dílert, húsz gramm füvel. Akkoriban azonban még a konyhában található oregánós üvegcsén akadt meg a tekintetük, és annak tartalmát küldték a podgoricai laborba. Szergejt pedig bevitték az őrsre, ahol meg kellett várnia, hogy Podgoricából megérkezzen a jelentés, hogy az üvegben valóban oregánó volt. Kétségbeesetten igyekezve megmenekülni az állandó zaklatástól, Szergej törölt az étlapról minden oregánó kaját, és a konyhából kihajított minden fűszert a borson kívül. Fölhívtam a figyelmét, hogy ha teljesen biztosra akar menni, a borsot is csak szemes formában tartsa, mert az őrlött borsot esetleg heroinnak nézhetik

a rendőrök. Mégis folytatódtak a zaklatások, újra meg újra bevitték, és megpróbálták rávenni, hogy jelentéseket tegyen vendégeiről. A nyár vége felé, egy újabb sikertelen akció után, a rendőrpáncsnok fölkiáltott: „Elegem van ebből az egészből!” A helyi személyszállító iparosoktól lefoglalt két buszt. A kommandósaival elment a „Mira Furlan”-ba, letartóztatta az összes vendéget, elfuvarozta őket az Adára, hogy összeszedjék a cuccaikat, majd a buszokkal, rendőri kísérettel, a bari vasútállomásra vitette őket. Ott a belgrádi vonatra tették az összeset – a szemtanúk szerint a rendőrpáncsnok fehér zsebkendőjével integetve, hisztérikusan nevetve futott a vonat után, azt kiabálva, hogy kivégezteti őket, ha még egyszer be merik tenni a lábukat az ő városába.

Egy narkós reggeli rituáléja hasonlít egy élsportolóéhoz. Ezek az emberek minden reggel kéttucatnyi különböző tablettát nyelnek le. A svájci fokhagymaelixírtől a megkínzott szívnek oly szükséges szelénen és a tudomány által ismert összes vitaminnal át egészen a kalciumig és a béta-karotinig. Minél több drogot fogyasztottak, annál felelősebben viszonyultak saját egészségükhöz. Többen vegetáriánusok voltak. Ha az étteremben halat rendeltek, ragaszkodtak hozzá, hogy az ne hizlalt legyen. A melegházban nevelt paradicsom se kellett nekik, de a májra ártalmas anyagokat tartalmazó szénsavas italok se. A kávéjukba pedig mindig kalóriamentes édesítőszer került, nem az a veszedelmes kristálycukor.

Végére is, a kábszerezés egyfajta sport. Egyike azoknak a veszélyes örültségeknek, mint a bungee jumping vagy a paragliding, de még egy lehetnyivel félelmetesebb mindegyiknél, hiszen vele lehetett a legközelebb jutni a halálhoz. Heideggeri sport: *a halál felé való létezés*. A csúcseredményekhez és a hosszú karrierhez a narkósnak megerőltető edzésre, valamint okos stratégiára és taktikára van szüksége, és végül: a modern orvostudomány segítségére. Nem az adrenalin-inzulinjekciókra vagy elektrosokkokra gondolok, amelyekhez az újraélesztés során szoktak folyamodni, mert ezek csak annak elismerései, hogy téves volt a taktika. Ismertem olyan narkóst, akinek a telefonos noteszában kilenc-tíz név volt áthúzva fekete filctollal. A halott barátaim, magyarázta. Ő volt a *Last Man Standing*, ő volt a Túlélő. Téved az, aki ezt a szerencsének tudja be. A szerencsének ehhez semmi, vagy legalábbis vajmi kevés köze van. A kábszerezés az, ami az összes sport közül a legtöbb agymunkát igényli – kilencvenkilenc százalék tervezés és egy százalék szerencse.

Az egyik fekete tollal áthúzott név Tea bátyjéé, Gorané volt.

Egy kora reggel telefoncsörgésre ébredtem. „Meghalt, végre meghalt”, mondta Tea, és én tudtam, hogy Goranról beszél. „A saját szobájában halt meg, abban a kibaszott alpesi iskolában, ahová a beteg apám küldte,

a gyáva anyám hallgatóságos támogatásával”, hadarta. „Ahelyett, hogy beismerték volna álmaik bukását, és bele helyezett bizalmuk szertefoszlását, ahelyett, hogy gyógykezeltették volna, elküldték Svájcba. Ott szép csokoládét és kakukkos órát gyártanak, esik a hó, minden olyan tiszta, ott majd, távol a rossz társaságtól, tanulni fog a mi Goranunk”, folytatta. „Svájcban nincs drog, ugye, Mirko, kérdezgette anyám, miközben apám mosolygott, és majd kipukkadt önelégültségében, mert eléggé gazdag és sikeres ahhoz, hogy a fiát a svájci képzőművészeti akadémiára küldje”, mondta Tea. „Holnap reggel érkezik majd a már nyilván büzlő holttest a *képzőművészeti akadémiáról*, hogy a zsenit, minden Petrovićok legkiválóbbikát, a családi kriptában helyezhessük örök nyugalomra. Nem is tudom, miért sírok”, mondta még, „miért sírok, amikor minden bevégeztetett, amikor a heroin megtette azt, amit nekem kellett volna már réges-rég megtennem, de nem volt hozzá bátorságom”, mondta Tea.

Tea beszélt: a szavai áradó patakként érkeztek hozzám, a víz ereje lemosna róla minden emléket, mely a bátyjához köti, elsősorban azt, amit a bátyja tett vele.

Goran egy évvel volt nála idősebb. Oké: gyerekkorukban bátyja kapta a több édességet, a nagymamák és nagynénik több figyelmet szenteltek a kis örökösnek, időnként nyilván a babáját is eltörhette. De mit képzelnek rólam, hát házaló pszichoanalitikus vagyok én? Természetesen nem emiatt gyűlölte, nem emiatt harcolt a feledésért.

Tea tizenhárom éves volt, amikor a bátyja úgy törte őt ketté, mint hajdan a babáit. Álmában lepte meg, bebújt az ágyába, és megerőszkolta. Erősen szorította az állkapcsát, igyekezett megakadályozni, hogy a húga elkiáltja magát. Ez is csak egy fölösleges gorombaság volt. Teának esze ágában se volt segítségért kiáltani, mert a segítségtől jobban félt, mint a fölötte lihegő, arcán a vágy undorító maszkját viselő bátyjától. A segítségtől jobban félt – az apjától, aki bejönne a szobába, bezárná az ajtót, és csatlakozna a fiához. Így gondolta azon az éjszakán, így gondolja ma is. Többször elmesélte, hogy már akkor megérezte, mi következik, amikor Goran még csak odaült az ágyára. Akkor eszébe jutott, hogy talán kiáltani kéne. De a megmentő apa képe helyett egy egész képsor bukkant fel előtte, egy hosszú és fájdalmas kínzásról, a fájdalomról, amelyet felváltva okoznak neki azok ketten. Összeszorította a fogát, és behunyta a szemét. Mindaz, amit Goran tett vele, mesélte sokszor, sokkal kevésbé fájt annál a gondolatnál, hogy apja azzal a maggal töltené meg bensőjét, amelyből ő maga is keletkezett. Hallotta, ahogy Goran kutyamódra liheg, és közben milliónyi, saját arcát viselő ondósejtet látott, amelyek a bensőjében éppen a méhe felé tartanak. Végül egyikük győzedelmesen befut a célba, és a

következő pillanatban Tea már a szülőágyon fekszik. Fehér maszkos névtelen emberek titkolózva suttognak fölötte. Végül odahozzák a gyereket. Tea kibontja a pólyából, hogy megállapítsa: az újszülöttnak nincs teste. Egy arcot szült, egy szempárt, amely most dühös gyűlölettel szemléli őt. Tea a kibontott pelenkába néz, és saját véres, nyákos, mégis élő fejét látja. Elérzékenyülve gondolja: kedvesem, nem is tudod, milyen boldog vagy. Testetlenül mentesülsz mindazon fájdalomtól és kellemetlenségtől, amit a test okozni tud.

Amikor ismét kinyitotta a szemét, Goran már kiment a szobájából. Az oldalára fordult, és megpillantotta a vérrel átitatott betétet, amelyet a bátyja tépett le róla, mielőtt megerőszkolta volna.

Az első férfi voltam Tea életében... Goran után. Csak egy hónapos folyamatos, alkalmanként több órán át tartó próbálkozás után sikerült beléhatolnom. Görcsbe rándult teste arról beszélt nekem, hogy vonuljak vissza, de ha megpróbáltam eltávolodni, Tea hisztérikusan szorítani kezdett, nem engedett. Több óra sikertelen próbálkozás után ő még mindig fáradtan lógó szerszámomat markolászta, és azt rikoltozta: baszd meg! Addig ismételte a közönségességnek ezt a mantráját, amíg a fáradtság és a bánat le nem taglózott bennünket. Amikor elment, nyomorultul éreztem magam. Nem annyira nyomorultul, mint ő, ezt tudtam, és ezért folytattam a kísérleteket, remélve, hogy az a közönséges, *kibaszott* behatolás végül leveszi majd rólunk a terhet, amely alatt majd összeroppanunk. Tea lassan bújt ki az ágyból, ügyelve, hogy föl ne ébresszen. Nem akartam elrontani a játékot: úgy tettem, mintha aludnék. Hallottam, ahogy nyitja az ajtót, és tudtam, hogy megállt még egy pillanatra, hogy visszanézzen rám. Az ajtócsukódás hangja volt a jel, hogy végre egyedül vagyok, és elkezdhetek sírni. Ilyenkor fölkeltem, föl tettem a Tinderstickset, az összes popegyüttes közül a legmelodrámaibbat, és sírtam. Előfordult, hogy nem volt erőm, fölkelni, megmozdulni se tudtam, a hifit se tudtam bekapcsolni. Ilyenkor baromira nehéz volt. Ilyenkor *távolságtartás* nélkül sírtam, zene nélkül, amelyre azért volt szükségem, hogy a sírásszeánszot művészivé tegyem, amely alacsony ingerküszöbű sírást biztosított. Sírtam és féltem. Gondoltak-e Önök valaha arra, hogy amikor az ember elveszíti a közömbösség képességét, akkor védtelen az egész világgal szemben? Azért féltem, mert szerettem azt a lányt.

Szeretlek, szóltam bele a kagylóba, de Tea már megszakította a vonalat.

Gorant másnap temették. Tea levelei segítettek abban, hogy rekonstruáljam a történéseket. Az évek hosszú során gondosan összegyűjtögetett töredékekből összeállított történet világosan megmagyarázta számomra távozásának okait.

Édesanyjuk, attól kezdve, hogy meghallotta a hírt, Bensedin injekciókkal leszedálva feküdt egy elsötétített emeleti szobában, a Gorica lankáin épült új házukban, amelyet akkor vettek, amikor Tea beiratkozott az egyetemre. A család azon a véleményen volt, hogy gazdagságával és fontosságával túlnőtt már az ulcinji vidéki szabványéleten – Tea egyetemre való beiratkozása csak formális oka volt a fővárosba költözésnek. A temetés minden terhét édesapjuk vette a vállára. Ügyesen, határozottan és brutálisan, ugyanúgy, ahogyan a vagyonát is szerezte, leveleznyelte a temetés előkészületeit. Az első vendégek már érkeztek. A földszinti könyvtárszobába zárkózva, Tea végighallgatta a gondosan kitalált részvétnyilvánításokat. A montenegróiak az ilyen eseményeknek hagyományosan nagy fontosságot tulajdonítanak. Amikor pedig egy gazdag ember tragédiájáról van szó, akiknek mindenkor tudni kell hízelegni, akkor a patetikus szóbeli megnyilvánulások új normáját dolgozzák ki. Többnyire a briliáns fiút siratták, akitől mintha mindenki azt várta volna, hogy nagy költő lesz. *Sírhat az az apa, aki hős fiát temeti, de még jobban sírhat, aki egy költőt temet el*, hallotta Tea, hogy az előtérbe éppen egy szintén költői vénával megáldott kondoleáló érkezett.

Tizenhárom évesen Goran ellopta az apja autóját, amelyikkel aztán százhatvan kilométeres óránkénti sebességgel repült le az útról. Ennek során meghalt egy a három iskolatársa közül, akik azon az éjszakán vele autóztak. De megbocsátottak neki, mert tehetséges költőnek ígérkezett. Édesapjuk úgy gondolta, hogy egy autólópás belefér abba, amit az emberek „művészi bogarasság”-nak mondanának. Tizennégy évesen megerőszakolta a húgát, de a szülei, noha sejtették, hogy mi történt, nem tartották fontosnak, hogy ezt akár csak meg is említsék. Biztos úgy vélték, nem volt ez olyasmi, amivel Tea ne birkózhatott volna meg. Tizenöt évesen megerőszakolta azt a fiatal tanárnőt, aki matematikából korrepetálta. „A nagy költők is szoktak baszni”, mondta ekkor az édesapjuk, és úgy simította el az ügyet, hogy busásan megfizette a lány hallgatását. Tulajdonképpen büszke volt rá, hogy a fia ilyen korán férfivá és hódítóvá érett. Ilyenek voltak a nagy francia költők is, állította ez az ember, akinek a fejében, úgy tűnik, nem különült el teljesen világosan a francia költészet és a francia szex. Tizenhat évesen Goran fölfedezte a heroint, így a női nem végre föllélegezhetett. *Ilyenek a költők*, mondogatta az édesapjuk, *sötétek a gondolataik, a túlvilág érdeklí őket, az Ördöggel táncolnak egy keringő ritmusára, amelyet a Halál muzsikál nekik*. Íme láthatjuk, hogy az édesapjuk se volt mentes a költői ambícióktól. Könnyen eljuthat az ember addig a föltételezésig, hogy a végtelen sok megbocsátás, amelyben Gorannak része volt, azon nyugodott, hogy az édesapjuk abban reménykedett, fia majd betelje-

síti az ő sikertelen irodalmi próbálkozásait. A vagyont már megszerezte. A következő lépés a családi dicsőség megszerzése lett volna, a dicsőség megszerzéséhez pedig egyenes út vezet, ha a házban akad egy híres költő. Goran most halott volt. De a szobájában, Tea a könyvtárból hallotta, hogy az édesapjuk a könnyeivel küszködik, *a szobájában van egy költői kézirat, amelyet a fia nemrég küldött neki Svájcból. És ez a könyv posztumusz híressé teszi majd, bizonygatta a büszke apa, ez a könyv megmutatja majd a világnak, ki volt az én fiam, micsoda tehetség és micsoda művész, és az egész világ sírni fog, ha megtudja, micsoda embert veszített el a halálával.*

Amikor a vendégek végre kimentek az előszobából, Tea föllopózott az emeleti szobába. Az ágy melletti polcon megtalálta Goran könyvének kéziratát.

Fél óra kellett Teának, nem több, hogy elolvassa a bátyja verseit. Ez volt életében az utolsó fél óra, amit a szülei házában töltött. Egy utazótáskába behajigált néhány szükséges holmit és némi pénzt a kicsi, házi széféből, amely csak a biztonsági játék része volt, mert mindenki, a személyzetet is beleértve, ismerte a kódját. Fél óra kellett Teának, hogy megértse, miért adott a családja jogot Gorannak arra, hogy megerősokolja őt. Ennyi időre volt szüksége, hogy megértse, miért volt ő egész életében csak a nagy báty kishúga. Ennyire, hogy végre megértse, miért volt a briliáns báty és a gazdag szülők között hallgatólagos megegyezés az ő sorsa iránti közömösségben.

Beült apja BMW-jébe, és rálépett a gázra. A visszapillantó tükörben még megnézte magának a szülői házat. Milyen kicsi, gondolta, és ahogy távolodik, egyre apróbbá válik.

Halott bátyja szobájában, az ágyon, ott hevert a nyitott könyv.

Rossz versek voltak benne.

Jegyzet a szerzőről

Andrej Nikolaidis, a fiatal montenegrói prózaíró, esszéista, irodalmi és zenekritikus ötödik regénye, a *Mimézis*, közös montenegrói-horvát kiadásban jelent meg 2003-ban, és leplezetlenül szól a volt Jugoszlávia területén lezajló háborúról, amely a papok-katonák-költők (Szerb Pravoszláv Egyház–Milošević–Karadžić/Njegoš) által nyerte el eposzi fedezetét, kíméletlenül kritizálja a kilencvenes évek Montenegrójának (új)barbarizmusát, skrupulusok nélkül vonja kétségbe a nagy nemzeti ideálok makulátlanságát. A regény főhőse és narrátora, Konsztantin Teofilisz, oblomovi elzártságban él Montenegró egyik városában, szobájának négy fala között, könyvei és lemezei társaságában – gyógyíthatatlan betege a kilencvenes évek barbár történéseinek. Mindeközben Tea, a volt barátnője, Európa különböző tájain vesz részt az antiglobalizációs megmozdulásokban, és egy repülőjeggyel zsarolja Konsztantint: vagy utánam jössz Amszterdamba, vagy felejts el. Konsztantin útra is kel, Szarajevóban kéne fölszállnia a gépre, de ugyanekkor ebben a városban van készülőben a tízéves érettségi találkozója is. Csak a könyv végén derül ki, mi mellett döntött – ha egyáltalán lehet dönteni egy ilyen helyzetben...

Ezen a narratív szinten kívül még kettőt találunk a regényben: a görög bevándorló Teofilisz család sorsát a délszláv végeken, valamint az Undorító Kilencvenes Éveknek nevezett kor társadalmi, erkölcsi és civilizációs széthullását. A regény saját kultúrájában nagy fölzúdulást keltő könyv volt, kritikussága és szókimondása miatt egyaránt népszerűnek bizonyult a szerb és a horvát kultúrkörben is.

R. E.

Gion Nándor újvidéki és pesti novellái

A novella Gion Nándor életművének alapműfaja. Leszámítva a kamaszkori verseket, melyeket megsemmisített, novellákkal kezdi írói pályáját, igaz, előbb álneven írt, majd a saját neve alatt közli az általa esszé-novelláknak nevezett írásokat Ahasvérusról, Izsakhárról. Első irodalmi díját is novelláért kapta, 1968-ban a Magyar Szó pályázatát nyerte meg *Olyan, mintha nyár volna* című szövegével, amelytől első novelláskötete kapta a címét. Hogy Gionnak kevesebb novelláskötete van, mint az opus ismertetében gondolnánk, és a műfaj iránti vonzódása alapján logikus lenne, azzal magyarázható, hogy a közös, ismétlődő motívumok és hősök, a többször használt keretes szerkezet folytán novellái novellafüzérekké, sőt nem egy esetben regényekké szerveződtek. Ezenkívül vannak antológiákban, elsősorban az egy év terméséből válogatott *Körképek*ben közölt szövegei, s vannak olyan novellák, sőt novellaciklus is, amelyek csak folyóiratbeli, illetve újságközlésben maradtak fenn.

Szigorúan vehető novelláskötete négy van. Egy újvidéki korszakából (*Olyan, mintha nyár volna*, 1974), s három Pesten megjelentetett (*Mint a felszabadítók*, 1996; *Jéghegyen, szalmakalaphan*, 1998; *Mit jelent a tők alsó?*, 2004), mind a három lényegében válogatott novelláskötet, melyek Újvidéken és Pesten írt szövegeket egyaránt tartalmaznak.

Hogy újvidéki és pesti novellákról beszélünk, azt nem annak alapján tesszük, hogy melyik novella hol keletkezett, hanem mert tematika szerinti kétféleségről van szó, amiben természetesen lényegesen közrejátszott a szövegek megírásának ideje.

Három-három felnőtt és ifjúsági regény és egy novellafüzérnek (egy-egy szerint novelláskötetnek) nevezett könyv után jelent meg a tizenkét szöveget tartalmazó, alig nyolcvanoldalnyi kötet, amelyet azonban gazdag és szemlélet szempontjából változatos kritikai visszhang kísért. Ta-

lán éppen a novelláskötetet megelőző Gion-művek, elsősorban a *Virágos Katona*, az *Ezen az oldalon és A kárókatónák...* által magasra tett szerzői mérce, amit a kritika, minden kifogása ellenére, kellően méltányolt, lehet a magyarázata, hogy az *Olyan, mintha nyár volna* című kötet minden egyes kritikája megtorpanást említ. Gion „legújabb kötete azt a benyomást kelti, mintha a gazdagodás és mélyülés folyamata megállt volna” (DÉR, 1975). „Novelláskötete [...] némileg csalódást okozott”, talán, mert Gion túl érdekesre kívánta alakjait festeni, miközben (papír)hősei „tézishelyzetekbe, közhely-szituációkba kerülnek, lebegnek, s enerváltság, üresség lengi körül őket [...], mind-mind túlstilizáltak, modorosak” (KURUCZ, 1975). „Az új kötet tizenkét novellája nyersebb, elvadultabb, sivárabb világban játszódik, a Keglovics-utca lakóitól eltérően a szereplők is keményebb, ha szabad azt mondani, prózaibb anyagból gyúródtak, kevésbé érzelmek [...]. De hiányzik belőlük az a frissesség, amiből az írás öröme is kiérződik [...], a modorosság félreismerhetetlen jegyeit viseli magán” (HERCEG, 1975). Gion a „korábbi könyvek feledhetetlen alakjait, Romodát, az ácsot, Szent Jánost, a méhészt, Kordovánt, a késdobálót, az öreg Madzsgájt az *Ezen az oldalon*ból és Török Ádámot, Rojtos Gallait, Gilikét, valamit Rézit a *Virágos katonából* az új novelláskötet nem tudja megismételni”; az egyik novella „azért túlírt, mert a groteszk sem bírja el a végenincs-történetet”, a másik, mert „megmarad a felszínen”, s „a címadó elbeszélés is elég jelentéktelen” (SZAKOLCZAY, 1976). Bár a kötetnek „valamiféle egységet kölcsönöz” a „szereplők közötti viszonyok strukturáló ereje”, de „nem alakulnak ki csomópontok, vonzaskörök, és ezért minden távol is esik egyben egymástól. Egyfajta lusta, epikus örvénylést érezhetünk a felszínen, de valós központ nélkül. A művek mélyén nincs áramlás. Állóvizek” (KOPECZKY, 1975).

Ugyanakkor mindezek a kritikák tartalmaznak dicsérő szavakat, és rendre megnevezik azt a néhány szöveget, amit kiválónak, remekműnek tartanak. „...ez a visszalépés Gion prózájának rajtvonalához a szembenézést is magával hozta. [...] A novellák magukban hordják a megújulás, a teljes fordulat ígérését” (HERCEG, 1975). „Gion Nándor a hatás és fokozás minden módját ismeri, és tudja, hogy a sejtelem, az áttételes mondanivaló még külön meg is emeli az írást”, mint például a *Patkányok a napon*-ban; sajátos csodálattal viszonyul alakjaihoz, s „csodálatát a hétköznapiból [...] a lélekrajz árnyaltságával kiemelkedő alakok tükrözik” (SZAKOLCZAY, 1976), pl. a *Csillagok minden színben II.* fáradtságot nem ismerő hőse, ki a „merjél önmagad fölé nőni” elv megtestesítője. „Írói módszerének az a része, mely képalkotásra, a textus vizuális anyagának megalkotására hivatott, nem változott. Még mindig »szürkét rak szürke mellé«, csakhogy a szín még jobban kihűlt és elpiszkolódott. Egy csupa hideg és semmit-

mondó színekkel megfestett tájképen a parányi vörös folt a nap mérhetetlen hőjét és fényét tudja felidézni. Veszélyes, továbbfejlesztett és rafinált kontrapunkttechnika ez. Biztos kéz, jó arányérzék szükséges ahhoz, hogy a súlypontok mennyiségi eltolódását minőségi ellensúlyozással egyensúlyba hozhassa. Kibalanszírozni a mozgást és a süket csendet, az elidegenedést és a lírát” (KOPECZKY, 1975) tudja Gion legjobb novelláiban (*A galamb, Olyan, mintha nyár volna, Szúnyogok és a pályaoőr, Csillagok minden színben I., II.*).

Egészen más pozícióból közelít a Gion-novellákhoz a *Különös ajándék* (1975) című antológiáról író kritikus (SZÁVAI, 1984), aki csak a gyűjteményes kötetbe válogatott szövegekről ír(hat), s ezek (*Olyan, mintha nyár volna, Csillagok minden színben I., Csillagok minden színben II., A postás, aki egy ujjal tudott fűtyülni, Patkányok a napon*) alapján mond közvetett véleményt a kötetéről is. Szerinte az antológia szerzői közül „Gion a legkiforrottabb novellista [...], nem anekdotázik, sőt, novelláinak alig van cselekménye, viszont tömören, nagyon hatásosan szerkeszt, s ami ennél is lényegesebb, remekül ért az atmoszférateremtéshez [...]. Gion azt a novellatípust műveli, amely Goethe szerint a műfaj legmagasabb rendű változata: jelentéktelen, köznapit emel föl az előadásmód erejével”.

Az *Olyan, mintha nyár volna* című novelláskötet recepciójában, ha már ezen az úton haladva tárgyaljuk az opust, külön hely illeti meg azt a kritikát, amely mielőtt jellemezné a gioni novelláírást, a műfaj vajdasági alakulástörténetében próbálja elhelyezni. Lényegében abban a kontextusban, amely alapján a *Különös ajándék* kritikus vélekedett a Gion-novellákról olyan mezőnyben, melyben többnyire (mert Gál László, Domonkos István, Tolnai Ottó, Bányai János, Végel László, Juhász Erzsébet, Bognár Antal is helyet kaphatott volna a kötetben!) a műfaj legjelentősebb és legváltozatosabb formáit művelő szerzők (Szirmai Károly, Sinkó Ervin, Majtényi Mihály, Herceg János, Csépe Imre, Saffer Pál, Németh István, Major Nándor, Varga Zoltán, Deák Ferenc, Holti Mária, Gobby Fehér Gyula és Brasnyó István) szerepelnek. A kritikus (BÁNYAI, 1974) a hagyományban két novellatípust különít el. A „hagyományos törvényeket betartó, de szellemesen és jókedvűen mesélő” változatot, melyet elsősorban Majtényi novellisztikája képvisel, és „a látomásokba, ködökbe, lírai helyzetekbe merülő” változatot, melyet Szirmai Károly novelláírása reprezentál. E két variáció után némileg háttérbe szorult a novella, átadta a helyét a regénynek, talán mert „az évtizedek folyamán kiművelt novellatípusok alkalmatlanná váltak a mindig megújuló igények kielégítésére”. Természetesen, élő irodalomról lévén szó, voltak kísérletek, melyek a műfajon belül más irányban próbáltak tájékozódni. Ezt Brasnyó kötetei (*Csapda, 1971; Lampion a fán,*

1972) mellett éppen Gion szövegei példázzák. Ő „egy egészen sajátos, nagyon laza regényszerkezetre emlékeztető novellatípust” próbált ki az *Ezen az oldalon*-ban, s ezzel „egy kifáradt forma felújítása felé is lépést tett”. Ezt folytathatta volna Gion az *Olyan, mintha nyár volna* című kötettel, de nem tette, könyvét „nem tudta sem stílusában, sem anyagában egységessé tenni”. Talán, veti fel a kritikus, mert „nem igazi beszédformája a novella”, pontosabban „nem az önmagában zárt és teljes novellaforma, inkább a nyílt, egymást értelmező, egymásra visszaütő, laza szálakkal kapcsolódó elbeszélésfüzér”, amit ennek a kötetnek két legsikerültebb írása (*Csillagok minden színben I., II.*) is példáz, utalva egyben arra is, hogy Gionnak „legalább két írásra van szüksége, hogy egy-egy novellahóst vagy írói helyzetet érvényesíthessen”. De olykor ez sem elegendő, mert gyakran megreked a jelzések szintjén, „ismétel meg már ismert képleteket és modelleket”, csupán ötleteket közöl. Másfelől viszont cáfolja ezt az egymásba kapaszkodó novellatípus fontosságát, hogy a kötet legsikerültebb vállalkozása *A galamb* című szöveg. Ebben a sajátos gioni kettősség jut érvényre, amely „az álom és a valóság, a fikció és a tények” együttesében mutatkozik meg. Ennek ellenére, bár a galamb jelképpé minősülve „az írónak korábbi munkáiból jól ismert, a kegyetlenségtől és durvaságtól sohasem mentes” líraiságát fejezi ki, s annak dacára, hogy a novella „Jól szervezett” és „életanyaga is gazdag, párhuzamos felépítése, rétegei meggyőzően hatnak”, nem tölti be azt az összefoglaló szerepet, amit az író neki szán. De nem az adott novellában van a hiba, hanem abban keresendő, hogy a kötet többi novellája nem ebben a modorban készült. Ezzel, hogy a kritikus belső értékei szerint szembeállítja *A galamb* című novellát és a kötet többi darabját, olyan problémát vet fel, amely Gion egész opusát, kivált pedig majd pesti éveiben írt novelláit jellemzi, nem a legszebb színben. A népszerűség kérdéséről van szó, amit Gion írói kvalitásai alapján könnyen elérhet, s el is ért, de amely veszélyt is jelent a számára. Mindent tud, ami a népszerűséghez szükséges, elsősorban kiválóan tud mesélni, mivel azonban „nem érdekli a prózai forma kérdése, teherbírása, lehetősége”, „nincsenek kételyei” a formával kapcsolatban, könnyen fogyasztható prózát ír, de mintha írói adottságait Gion nem tudná a legjobb módon kihasználni, szögezi le a kritikus, ettől függetlenül azonban, nem ezzel a kötetével, Gion Nándor mégis „epikai világa újabb prózaírásunk kivételes eredménye”. Hibáiról ezért kell nyíltan, kendőzés nélkül írni.

*

A könnyű siker s a vele járó népszerűség, ha nem is vádként, de mindenképpen veszélyt jelentő felemlítésével vitatkozik évekkel később annak a kritikának a szerzője (TOLDI, 1998), aki szerint az *Olyan, mint ha nyár volna* című Gion-kötet kapcsán népszerűség miatt „fanyalogni” olyan prekonceptióra épülő téveszme, amely „minden reális alapot” nélkülöz. Ugyanis a vajdasági magyar irodalom, sőt kultúra, véli a kritikus, mindig is „olyan kicsi volt, hogy szó sem lehetett irodalmi rétegek kialakulásáról”, s bár erre „Elvi lehetőség lett volna”, kivált azt követően, hogy szerb és horvát közvetítéssel a „szórakoztató irodalom filléres kiadványai” is megjelentek a piacon, a vajdasági magyar próza továbbra is nélkülözte az ún. könnyű műveket. „Tudtommal, írja a kritikus, nem is próbálkozott senki, hogy például agytorna gyanánt krimit írjon, vagy szórakoztató szerelmes regényt tegyen le az asztalra.” Itt az irodalom mindig is komolyabb ügy volt, semhogy csak szórakoztasson. S talán ezért fogadta Gion novelláskönyvét is bizonyos fokig értetlenség.

De ez a kritika *Jéghegyen, szalmakalaphan* című válogatott elbeszélésekből szerkesztett könyve kapcsán íródott, amely egyike Gion Pesten megjelent három novelláskötetének. Mindhárom ismérve, hogy bennük az írói munkásság mindkét, újvidéki és pesti korszakában írt szövegek találhatóak, azzal, hogy egyre inkább a kilencvenes évek aktuális tematikája lesz a domináns, amint ez a *Mint a felszabadítók* című kötetben szépen megmutatkozik. Annak ellenére, hogy ebben a tizenöt elbeszélést tartalmazó könyvben a jugoszláv polgárháború háttérként van jelen, Gion nem háborús könyvet írt. Hiszen Iрмаi József, a sokfelé megfordult, sok embert ismerő asztalosmester, aki két szöveget, a keretül szolgáló nyitó és záró történetet leszámítva, narrátora az elbeszéléseknek, történetei között olyanok is vannak, melyeket Gion jóval a jugoszláv polgárháború kitörése előtt írt és publikált még valahol a hetvenes években.

Annak ellenére, hogy a háborús tematika egyre inkább teret nyert Gion novellisztikájában, amint ezt a novellák a hagyatékból alcímet viselő posztumusz kötete, a *Mit jelent a tők alsó?* tanúsítja, nem ír konkrétan a háborúról, még ha alakjai, s ezek múltja, viselkedése egyértelműen a kilencvenes évek eseményeinek függvényében alakulnak, ami két okból adódóan is természetes. Egyrészt, mert Gion nem akart, s nem is tudott elszakadni attól a közegtől, melyben több mint félszázadot leélt, másrészt viszont úgy érezhette, hogy legjobban akkor tud megfelelni az iránta támasztott kiadói, kritikusi, olvasói elvárásoknak (s ezzel kapcsolatban akár ismét felmerülhet a népszerűség veszélye!), ha a térségben nagy figyelmet kiváltó konfliktusokról, eseményekről ír. Nevezetesen a délszláv térségben zajló háborús eseményekről s ezek hatásáról a környező régiókban. „Az

elveszett jugoszláv valóságtól búcsúzik” (VÖRÖS, 1996), emlékezik, és egyben kissé próféciát is mond, amit azonban némileg kérdésessé tesz az utólagos tudás, hogy annak ismeretében ír, ami történt, s amit megjósolni sem kell már. Szerencsére ezt a „mindentudást” feledteti, hogy „nagyon jól ismeri ezt a világot, és tudja, hogyan kell hatásosan felidézni az elmúlt időket. Remek ábrázolóművész. És még remekebb háttérfestő” (KÁROLYI, 1996). Bár, olvasható ugyanebben a kritikában, „az írói anyagban több van, mint ami ebben a könyvben megjelenik”, s hogy komoly elbeszélői tehetsége mellett olykor „felületes szövegszerkesztés és párbeszéd-technika” is megfigyelhető, a „szereplők néha túlbeszélik a történeteket”. Ugyanakkor kétségtelen, hogy ügyes elképzelés az, hogy két egymást kizáró, s az életben mégis gyakran kapcsolódó toposzt állít a történetek középpontjába: a háborút és a művészetet, az előbbi az erőszak, az agresszió képében demonstrálódik, az utóbbit pedig az irodalom, ennek egy képviselője, az alteregóként is felfogható M. Holló János testesíti meg, ahogy Gion szinte ugyanabban az időben összeállított kötetében, az *Izsakhárb*ban láttuk.

Ellentétben a kritikai észrevételeket sem mellőző megnyilatkozással, találkozunk csak dicsérni tudó méltatással is, mely szerint éppen „*elbeszélőként* Gion meglehetősen egyedül áll az újabb magyar irodalomban”. Ezt az a kivételes erénye tanúsítja, hogy „megőrizte a szavak, a mondatok, a metafora és a történet erejét”, ebben Tamási Áron rokona. Bodor Ádámmal viszont a „történetmondás következetessége” rokonítja. (Van kritikus, aki Hrabal-rokonságot vél felismerni!) De, jegyzi meg a kritikus (FÜZI, 1997), miközben Gion ragaszkodik a történethez, „egyben azt is jelzi, hogy az általa felépített világ nemcsak tartalmi, hanem formai vonatkozásait tekintve is összedől”. Sajátos feszültséget kölcsönöz Gion elbeszéléseinek ez a kettősség. Egyfelől bemutat egy világot, másfelől pedig érezteti, az elbeszélhetőségnek vége, határai vannak, amelyeket nem lehet átlépni, amin túl nincs tovább. S ő mégis mesél, megszállottan mesél, mert mást nem tud, s nem is akar csinálni.

A három pesti kötet a hasonlóságok ellenére több egyedi sajátossággal is rendelkezik. A *Mint a felszabadítók*, Gion más műveihez hasonlóan, amint a kritikákból is látszik, problematizálja a műfaj kérdését. A cím alatti műfaji meghatározás szerint a kötet elbeszéléseket tartalmaz, szám szerint tizenötöt, melyből az első és az utolsó keretbe zárja a többi. Ezekben Irmái József asztalosmester történetei olvashatók. Ez a szerkesztési technika, melynek két alaptényezője a keret és az elbeszélő alakja, eleve a szövegek szorosabb összefüggésére utal, s mint ilyen felveti a műfaji átminősítés lehetőségét. A kötet „valahol a novellafüzér és a regény között tétovázik” (BÉNYEI, 1996). A képletet ennél némileg bonyolultabbá teszik egyrészt

a különféle idősíkok, illetve az asztalosmester és az öt hallgató s történeteit irodalmi szövegekké formáló író, M. Holló János viszonya. Mind a mesélő iparos, mind pedig az író alakja elegendő lehet ahhoz, hogy ne csak novellafüzérnek, hanem akár regénynek is tekintsük a kötetet, hogy majdnem-regényként beszéljünk róla. Ahhoz, hogy a kötetéről, mint „egységes műegész”-ről (SZILÁGYI, 1997) beszélhessünk, a lényegében inkább formai vonatkozások mellett sokkal nyomósabb érv, amely szerint a narrátor, Irmay József „legfontosabb tulajdonsága” – a részvét, ahogy ezt a kötet egyik kritikus (BÉNYEI, 1996) elemző módon kifejti: „A történetek, melyek kronologikusan számolnak be életének egy-egy epizódjáról, Irmay József szeret és megcsalattatik (»Jó lélek költözött beléjük«, »A mimózákat nem szabad késsel bántani«, »Március«, »Halk szavú tisztességes lányok«), megsajnálja a szomorúakat és valahogy segít rajtuk (»Jó lélek költözött beléjük«, »A mimózákat nem szabad késsel bántani«, »Rádió és gumibot«, »Mint a felszabadítók«, »Nemzeti színek«, »Halk szavú tisztességes lányok«). Irmay József a saját életében mindig csalódik, megcsalattatik, s bár másokon képes segíteni, egy kicsit mindig kívül marad, munkája és részvéte által van jelen a világban. És így jut el, észrevétlen természetességgel, a bibliai József szerepéig: mire végigmondja történeteit, rájövünk, hogy József élettörténetét olvassuk. Utolsó »saját« elbeszélésében vállalja a kancsal madonna (Kopilovics Marika) törvénytelen gyermekét, ebben a történetben azonban Mária és József fia nem megváltó, hanem fegyvercsempésszé avanszált tizenéves tömeggyilkos” (BÉNYEI, 1996).

Négy előző kötetből állt össze a válogatott novellákat tartalmazó *Jéghegyen, szalmakalapban* című kiadvány. Olvasható ebben a teljes, még Újvidéken kiadott *Ezen az oldalon*, amely sohasem volt magyarországi forgalomban, négy, illetve öt novella található az *Olyan, mintha nyár volna*, illetve *Az angyali vigasság* című kötetekből, valamint nyolc szöveg a tizenöt elbeszélést tartalmazó, két évvel korábban kiadott *Mint a felszabadítók* című kiadványból. Emellett három eddig kötetben meg nem jelent novella is helyet kapott ebben a válogatásban, amely újfent felvethette a gioni prózaírás megkerülhetetlen, kötetről kötetre ismétlődő dilemmáját, műfaji szempontból hová lehet besorolni az egyes köteteket. Mivel az *Ezen az oldalon*-t a válogatás teljes egészében tartalmazza, ebből arra lehet következtetni, hogy a kötet összeállítója, Domokos Mátyás szerint nem bontható meg a kötet szerkezete. Ugyanakkor viszont mivel ennek akadályát nem látta a szerkesztő az említett másik három kötet vonatkozásában, nem is vette figyelembe a kötetekkel kapcsolatban megfogalmazott kritikusi észrevételeket, melyek mindhárom Gion-könyvet összefüggő egészként, novellafüzérként, sőt, regényként minősítették.

Mind a három új novella Gion pesti, a kilencvenes évek tematikáját preferáló korszakába tartozik. S mint ilyenek kettő közülük helyet is kapott Gion posztumusz, *Mit jelent a tők alsó?* című, hagyatékból vett, naplókát és novellákat tartalmazó kötetében, amely csak részben fedi a szerkesztői jegyzetben olvasható koncepcionális elvet, mely szerint a válogatás egyetlen novellája olvasható más kötetben. Valójában még négy másik kötetben már megjelent novellát is besoroltak, nyilván mert úgy vélték, hogy a válogatás három novellaciklusába ezek beleilleszthetőek. Kétségtelenül, ugyanakkor sajátos és egyben sajnálatos is, hogy Gion régebbi, nem a háborús tematikába tartozó szövegeiről nem vett tudomást a kötet összeállítója, holott a pálya kezdetén, a Symposionban és az Új Symposionban közölt novellák sem lettek volna érdektelenek, akárcsak a Magyar Szóban 1975-ben nyolc folytatásban közölt *Történetek egy régi forgópisztolyról* című, akár ciklusnak is tekinthető szövegek. Azok a gioni mesélőkészség kezdeteiről, alakulásáról, ezek pedig a gioni prózának a ponyvához való, több szövegében tapasztalható kötődéséről tanúskodhattak volna, s így a hagyatéknak több oldalát is bemutathatta volna a válogatás, ahelyett, hogy a kilencvenes évek közepétől kiadott kötetek állandó háborús tematikájú szövegeinek számát duzzasztották volna néhány valóban kevésbé sikerült novellával, amelyek, mint a *Műfogsor az égből*, kétségtelenné teszik, hogy Gion hajszolta, erőltette az aktualitást, s ennek érdekében még az első kötetében meghalt hőst, a Szegény Kis Rahmanovicsot is életre keltette, mert úgy vélhette, hogy bosnyák származása folytán beleillik abba a tematikába, amelyet kurrensnek tartott. Erre utal, hogy szövegeinek fontos, állandó szereplője a Pesten élő „író figurája” (PAPP ÁGNES, 2004), aki által a pesti alvilág is, a balkánival összefonódva, helyet kap a szövegekben, s aki könnyen azonosítható magával a szerzővel. Nyilván ezt az azonosíthatóságot látta a kötet szerkesztője is, amikor Gion naplórészletei között válogatva állította össze a könyv első fejezetét.

Jegyzetek

- BÁNYAI János: Írói szigorúság nélkül. Gion Nándor: Olyan, mintha nyár volna. Magyar Szó 1974. dec. 14.
- BÉNYEI Tamás: Gion Nándor: Mint a felszabadítók. Kritika 1996/11.
- DÉR Zoltán: Tudósítások a semmi közeléből. 7 Nap 1975. máj. 30.
- FÜZI László: Az elbeszélés gyönyörűsége. Gion Nándor: Mint a felszabadítók. Tiszatáj 1997/4.
- HERCEG János: Olyan, mintha nyár volna. Együtt, Újvidéki Rádió 1975. febr. 3.

KÁROLYI Csaba: Mint a rétes. Gion Nándor: Mint a felszabadítók. Élet és Irodalom 1996. júl. 19.
KOPECZKY Csaba: Állóvizek. Üzenet 1975/9.
KURUCZ Gyula: Elfogultság. Élet és Irodalom 1975/42.
PAPP Ágnes Klára: Gion Nándor: Mit jelent a tök alsó? Kortárs 2004/5.
SZAKOLCZAY Lajos: Novellák fényből, virágból. Gion Nándor: Olyan, mint-ha nyár volna. Új Írás 1976/2.
SZÁVAI János: Jugoszláviai magyar elbeszélők = Sz. J.: Zsendül-e a fügefafa ága? Szépirodalmi Kk., Bp., 1984.
SZILÁGYI Zsófia: Felgyújtják a világot? Gion Nándor: Mint a felszabadítók. Alföld 1997/1.
TOLDI Éva: Az író utcája. Gion Nándor: Jéghegyen, szalmakalapban. Forrás 1998/11.
VÖRÖS István: Gion Nándor: Mint a felszabadítók. Népszabadság 1996. jún. 1.

A szabadság versei

Domonkos István gyermekverseiről

Bori Imre a jugoszláviai magyar irodalom rövid történetét taglaló könyvében kiemeli, hogy Domonkos István nemzedékének talán leglíraibb egyénisége, „nyelvi energiája, variációs ösztöne, asszociatív képessége révén költői magatartásában, vershez való viszonyában szenzibilitásának »modern« vonásai érvényesültek, s így vált modern költészetünk vezéregyéniségévé”.¹ Gyermekverseivel is nagy sikert ért el a „huszadik századi vajdasági magyar trubadúr”.² Gitárt ragadott, s elkezdte őket énekelni falusi könyvtárakban, ifjúsági otthonokban, kopott tantermekben „világirodalmat”³ nyújtva gyermek- és felnőtt közönségnek egyaránt. Mégis, Domonkos életművének „kevésbé számon tartott szegmense”⁴ gyermekirodalmi munkássága, figyelmeztet bennünket Gerold László. És tegyük hozzá, mindeddig igen kevesen próbálkoztak meg a *Tessék engem megdicsérni* című kötet verseinek mélyrehatóbb elemzésével (1976-ban jelent meg először, ezt követte az 1980-as, bővített kiadás).

Domonkos István gyermekverseiben először is a szigorú helyhezkötöttség ötlük szemünkre, mindenekfölött „újvidékiek” ezek a költemények; a forró homokú táj is vajdasági, eperfával, a széles, fenyegető hullámú Dunával.

Orcsik Roland úgy véli, hogy ezt a couleur locale-t ironikusan jellemzi a szerző⁵, azonban ezzel a megállapításával messzemenőleg nem tudunk egyetérteni. Hiszen az *Újvidékben*, ha figyelmesen olvassuk, rájövünk, hogy tulajdonképpen mesemondás folyik: a város minden ablaka lekváros, a háta tarka foltos, a szájában kövér boltos, tenyerében pedig a Duna-parkot tartogatja. A megszemélyesítések és túlzások („a hópelyhek olyakkorák /

¹ Bori Imre: *Domonkos István*, in: *A jugoszláviai magyar irodalom rövid története*, Forum, Újvidék, 1993, 217–218.

² Dormán László: *Farmernadrág repülő sörösüvegekkel, avagy egy huszadik századi vajdasági magyar trubadúr*, in: *Ex Symposion*, 1994/10–12., 126.

³ Uo.

⁴ Gerold László: *Kamaszok és felnőttek, Via Italia – Újvidéki Színház*, in: <http://www.szinhasz.hu/ellenfeny/archivum/2004per5/html/viaitalia.html>

⁵ Orcsik Roland: *Grimasz és fityisz, Domonkos István gyermekverseiről*, in: *Tiszatáj*, 2002/12., 92.

mint a lusta hízott kocák”) a hallgatóság ámítására és elbűvölésére szolgálnak: a versbeli két gyerek, „Dádó” és a „tudós Gigi”, érezzük, szinte szájtátva hallgatja városunkról ezt a csodás történetet. Ez az újvidéki jellegzetesség különben Tolnai Ottó gyermekverseiben is meghatározó. Gondoljunk csak a költő futaki úton elhelyezett ébenlibikókáira („és ott libegett / és ott billegett egész újvidék”, *Ébenlibikókák*).

Domonkos István „újvidéki” versei közé sorolhatjuk az *Egy világutazó naplójából* címűt is. Főhőse képzeletben világ körüli útra indul, hogy végül visszatérjen városába („Európa. Újvidék. / Újra itthon.”). Közben, Tamkó Sirató Károly Tengerecki Páljához hasonlóan, bekóborolja az egész Földet. Afrikában a Szahara tövisét keresi, „Latin neve: Juju Szúris”, Dél-Amerikában hason csúszva alszik egész héten „a búsböglyök miatt”, Ázsiában pedig „rizsaveszély” fenyegeti, ezért végrendeletet komponál. A fiú tehát (természetesen az újvidéki) városi múzeumra hagyja „ötven üvegklikkerét”, iskolatáskája tartalmát (különböző rézdrótokat és egyéb „fontos csavarokat”), valamint bugylibicskáját Túrú Jancsi kapja, „hadd kerüljön végre már / tekintélyben / a limáni srácok fölé”; szalvétagyűjteménye pedig Döncinél marad, Újvidék egy másik városnegyedében, „kinn a Heréskertben”.

Tehát, „a lírai én a felnőttek szempontjából csupa fölösleges tárgyat hagyományoz az államnak” (Orcsik⁶). Csakhogy, ha gyermeki tekintettel szemléljük a dolgokat, mint ahogyan azt a költő is teszi, ezek a tárgyak nem értéktelenek, sőt, valóságos kincsek. Jusson eszünkbe például Nemes Nagy Ágnes *Mennyi minden* című verse, ahol, mondjuk, egy cipőfűző, pléhdoboz, fenyőtoboz, gesztenyefa levele, valamint a „gerle tolla, kréta, gyufa, / fényképen a Verne Gyula” mind-mind a gyermekkor fontos rekvizituma.

Domonkos István több ízben megénekelte a Dunát is gyermekverseiben (pl. *A Duna, Dilidál, Eperfa*). Ezekben a „dunás versekben” a játékoság és a fantázia jut kifejezésre. A *Békeharcos*-ban az utazás ismét csak a gyermeki képzeletben történik, ezúttal egy földrajzi atlasz lapjain: „ez itt a térkép / ez itt a Duna / ez itt a román / határ / megmutatnám én / folyónk torkolatát / de útlevel nélkül / bottal kezemben / nem léphetem / át a határt”. Azonban a gyermeki játék sosem teljes, nem befejezett, mert mindig valamilyen akadály, valamilyen hiány jelentkezik. Tehát nem lehet célba érni; amint láttuk, még a térképen sem lehet átlépni a határt. Valami hasonló történik *A folyóra vadásztam* című versben is. Nem mindennapi tevékenységnek lehetünk szemtanúi, ugyanis „a folyóra vadásztam / tegnap a Dunában”, mondja a történet elbeszélője, „zavartam a nedves vadat /

⁶ Orcsik Roland: *uo.*, 93. Orcsik szerint Domonkosnak ez a verse Villon *Nagy Testamentumának* paródiájaként is felfogható.

a mérsékeltén jéghideg / ráncos víz alatt”. De hiába éri utol a költemény elbeszélője, nincsen nála kalap, amivel leboríthatná, végül mégsem sikerül elkapnia ezt „a sovány szürke olajos / feletébb [sic!] veszélyes pasast”.

A *Tessék engem megdicsérni* című kötet verseinek gyermekszereplői nemcsak kint, a szabadban játszanak, hanem bent, a szobában is (*Amott a szobavölgyben*). Még az ágy is (amely talán betegágy) lehet a játék színtere: „Tenger. Vize sós. / Rajta egy hajó. / Sófehér vitorláját / sós szél feszíti. // Egy helyben áll mégis / már régen a hajó. // Szélszínű kicsiny kéz / áttetsző tenyerén / repül most fel a magasba. // Repülj hajó! // Köhögve bűg fel a motor, / de hangja megcsuklik. / Halljátok? Zokog. Zokog. // Kéz, vitorla, hajó / a paplan selymhullámaiba / visszazuhan” (*Tenger, vize sós*).

Domonkos István gyermekverseiben sokszor egy hirtelen gesztus, egy törekény mozdulat szakítja meg a szöveg addigi nyugodt folyását, igencsak szuggesztív erőt kölcsönözve neki ezáltal. Az iménti idézetből kiderül, itt a gyöngye gyermekkézből aláhulló játékhajó zuhanása emeli meg a verset. Azután költőnk azt is tudja, hogy a gyermekkor nemcsak az öröm, a nevetés és a gondtalanság kora; a gyerekek is lehetnek szomorúak, magányosak, riadtak. A *Tél*-ben a gyermeki kíváncsiság az elhagyatottságtól való félelemmé alakul át. Hősünket egy zúzmarás téli napon elküldik valamit vásárolni, de ő maga sem tudja már, mi lenne az: „hová indultam? tán tejért / a jégcsap a fejemig ért”. A csodás téli látvány megtorpanásra készíti: „csak álltam nem jöttem értem / a vastag jégcsapot néztem”. A gyermek magánya a vers végén sem oldódik fel, hiszen „üres volt házunk / mire hazaértem // üres volt házunk / mire hazaértem”. Most is érezzük annak a hiánynak, úrnak a jelenlétét, melyet már az eddig említett verseknél is észleltünk.

Úgy tűnik, Domonkos István gyermekversei közül leheletfinom rezdüléseivel az *Eperfa* a leglíraibb, legérzékenyebb hangvételő. Talán nincs még egy ilyen költemény a magyar gyermekirodalomban, amely ennyire szubtilis módon tudná ábrázolni a megmagyarázhatatlan szomorúság érzését. Különösen meghatóak a második rész sorai, az olvasónak is szinte könnyeket csalnak a szemébe: „Duna / vizén / egy dereglye / sovány / bogár / szállt / a kezemre / sovány / bogár / szállj / el velem / hetek / óta / könnyes / szemem / eperfának / cérna / ága / hogy elszakadt / régen / a szívemben”. Ez az elmúlás felett érzett csendes bánat hatja át a *Válahányszor belém téptek* strófáit is („szaladnék de nincsen hova / ledobott a nyárnak lova // mennék haza de otthon vagyok / nevetnék én de arcom sajog”).

A szerző másutt is a gyermeki érzések színes skáláját tárja elénk. Szól a félénkségről, a szégyenérzetről, haragról, tehetetlenségről, unalomról és persze a diákszerelemről.

Domonkos legtöbb gyermekverse egyes szám első személyben íródott, a lírai én pedig talán mindig egy és ugyanaz a fiú. A kritika leginkább kópé voltát emeli ki, például, hogy nem szeret iskolába járni, s maga a tanulás sem tartozik kedvenc elfoglaltságai közé: „bizonyítványom / nem kitűnő / inkább feltűnő” (*Bizonyítványom*), vagy „lám / s untat nagyon / e tantermi / táj” (*Állok a padon*). Általában az a nézet, hogy a szerző versgyűjteményének legfőbb vonása a gyermeki és a felnőtt világ éles szembenállása. Viszont az elemzők nem veszik figyelembe azt, hogy itt egy szenzitív gyermeki lélek is kirajzolódik.

A „megkapóan friss”⁷, a kötetnek címet adó versben is inkább arról van szó, hogy a fiú, miközben életfilozófiáját magyarázza, igaz, teszi ezt kissé csibészesen, de egyúttal igen rokonszenves módon, tulajdonképpen a felnőttek figyelmét és szeretetét szeretné kivívni, mintsem arról, hogy tilalmaikkal szegülne szembe („ha én pénzt jövök kérni / tessék engem megdicsérni // ha nekem az orrom vérzik / tessék engem megdicsérni // ha a meggyfáról leesek értik / tessék engem megdicsérni”, *Tessék engem megdicsérni*).

Az első szerelem is különböző, felkavaró érzelmeket tartogat hősiünk számára. A lányok jelenléte elsősorban zavarba ejtő: „azért ugrottam én most / ilyen szép fejest / mert délben megettem / egy egész tányér levest // azért ugrottam én most / ilyen ócska hasast // mert a parton / a Csíkos Maja szalad” (*Azért*).

Néha meg bizony valóságos, fizikai értelemben vett veszedelmet képvisel: „nem tréfa ez / nem is líra / ott jön ni a / szeplős Míra” (*Hari Jama hari Krisna*) – kezdődik az önvallomás, hogy aztán később megtudjuk, a lány alaposan fejbe vágta hősiünket, mert az megcsókolta „szeplős fület”. De mit lehet tenni, „ilyenek a / szeplős lányok”, folytatódik a mulatságos-bús panaszáradat. Ráadásul, s ez a nagyobbik baj, mindezt titkon „három haverom kileste”, ezért érzi kilátástalannak helyzetét a fiú, szégyenletében legszívesebben teljesen elrejtőzne, láthatatlanná válna: „kukán fekszem / kuka mögött / nem is sírok / nem is nyögök // hari jama / hari krisna / mért nincs feje- / men harisnya // hari jama / hari krisna / zsák vagy zacskó // vagy tarisznya”.

Az eltűnés utáni vágy a következő szituációban is jelen van, amikor „állok a padon / nincsen irgalom / lám / azt beszél / hogy szeret / egy lány”. A harciasság és elszántság („nem vagyok robot / cipőmön homok / sár / homlokomon / egy vérvörös / sál”) gyorsan szertefoszlik ezzel a beismeréssel – „fényképezetek hol van a blicc / gyáva vagyok én ez itt a vice”,

⁷ Utasi Csaba: *A konstruktív álmoktól a meghasonlásig, Vázlat a hatvanéves Domonkos István költészetéről*, in: *Híd*, 2000/8., 537.

s hősünk inkább a menekülést választja, még ha az pusztán álomszerű is, meglehet, ez is csak egy képzelődés része. A vers tehát egy szürrealista képpel zárul: „elmegyek tevé / beduin vezér / vár / a sivatagban / egy pálma- / fán” (*Állok a padon*).

Megint máskor a fiú ismét szökésre adja a fejét, „hogya őszinte legyek / nincs itt maradásom / egy házzal arrébb viszem / a maxi kabátom” (*Mondom én tegnap a Tamásnak*), s az ok, újfent „a lányok”.

Érdekes, hogy a *Tessék engem megdicséreni* című kötet első kiadásában ennél a szövegnél a pösze beszéddel találkozunk (mely egyébként a szerb költőket is megihlette, s Zmajtól, az ő Milevicájától kezdve egészen a kortárs írókig föllelhető a gyermekversekben). A második kiadásban viszont Domonkos, hogy miért, nem tudjuk, „normalizálja” hőse beszédét, aki ezúttal már helyesen ejti ki a szavakat, például Tamásnak, öntsünk, lakásnak, Sári, piros masni, maradásom – a korábbi Tamásznak, öntsünk, lakásznak, Szári, pirosz maszni, maradászom helyett. Kár. Úgy gondoljuk, hogy az első változat mégiscsak érdekesebb, erőteljesebb, a selypítés külön bájt kölcsönöz a versnek, s így az egész történet értelme is módosul valamiképp.

Ezúttal a lírai én egy másik gyermekhez, barátjához intézi szavait: „mondom én tegnap a Tamásnak / öntsünk tiszta vizet / a pohárba / a lányok csak ülnek / a csecsemők másznak / olyan tejszaga van / ennek a lakásnak / azért jöttem igaz / mert tudtam itt lesz / a Sári / de tán csak nem fogok itt / estélig babázni / s minek a hajában / az a piros masni / látom már hogy örökre / ott fogom hagyni”. A monológ a fiúk és lányok közötti kibékíthetetlen ellentétéről tanúskodik, a reménytelen és be nem teljesült gyermekszerelemről.

Említettük már, hogy Domonkos István verseinek többnyire ő a főhőse, de azért néha más gyermekszereplő is föltűnik. (*Újvidék, Egy világutazó naplójából, A szél legjobb barátja, Eperfán, Rendetlenek az állatok*). Megtudjuk azt is, hogy „milyen gyerek ez a Béci”, a maflaságát sok humorral és melegséggel bemutató költeményből (*Béci*).

A tipikus gyermeki túlzásokat, hencegéseket, melyek mindig az élénk fantázia termékei, helyénvaló magyarázatok is követik: „nekem azért fáj a hasam / mert csak a számban / van fogam” (*Nekem azért fáj a hasam*). Mivel „a sonkát a gyomrom / nem bírja megrágni”, már kész is a megoldás, „úgy segíték rajta / persze magam miatt / egyenként lenyelem / a tejfogaimat”.

Másutt meg a vers gyermek hőse először jajgatni kezd: „jaj nekem hívatok papot / lenyeltem három meggy magot” (*Jaj nekem!*), hogy azután felsorolja, mi lesz a következménye annak, ha az orvos „nyomban itt nem támad” – a lármás gyomorláz veszélye fenyegeti, a mája annyira elzsibbadt

máris, hogy nem dobog, az orra és a háta egy hete vedlik stb. –, tehát „ez már az utolsó fázis”.

A gyermeki kérdés a túlzó állításoktól hemzseggő *Képzeltétek* című versben kulminál: „képzeltétek mi történt velem / egész éjjel csukva volt a szemem / úgy aludtam // képzeltétek mi történt nálunk / kiürült a levesestálunk / ebéd közben // képzeltétek micsoda szerencse / légy repült tegnap a kezemre / jókora bögöly // képzeltétek milyen erős vagyok / betörtem egy hatalmas ablakot / kavicsal // képzeltétek tavaly mit csináltam / sötét este megmostam a lábam / szappannal”.

Szerintünk nem fogadható el Bence Erika véleménye, amikor azt állítja ezekről a verssorokról, hogy „a nagyképű semmitmondás eljárása által válnak a gondolat- és érzelmszegény emberi közlés gúnyrajzává”.⁸ Mert ezúttal is csak az élénk képzeletről van szó és arról a gyermeki vágyról, hogy a nagyotmondás megnyerje környezete figyelmét és bámulatát. Mindegyik versszakban az első két, hosszabb verssorban olyan dolgok említődnek, melyek után valami nem mindennapit, különöset váránk. Azonban a költő a harmadik sorban, mely lényegesen rövidebb az előző kettőnél, hirtelen a földre ránt bennünket egy teljesen közönséges megállapítással, és ezzel a „zuhanással” ér el telitalálatot.

Hasonló költői eljárást figyelhetünk meg egyébként Dušan Radovićnál is, amikor a dolgokat a feje tetejére állítja, felnagyítja, s a gyerekeknek igazságként tálalja fel. Domonkosnak ez a verse hangulatában nagymértékben emlékeztet bennünket Radović *Da li mi verujete* című művére.

Domonkos István egy ízben kijelentette, hogy az örökkévalóság dalai a szabadságról szólnak. S valóban, az ő gyermekverseiről elmondhatjuk, hogy a végtelen szabadságéi, melyet csak gyermekkorban érezhet az ember, két kemény klikkerrel a zsebben, amikor forró porba hullik az eper,⁹ amidőn a gyermeki lélek még otthon van ezen a világon. A sokszínű költői képzelet pedig érzékeny és meggyőző módon tudja élénkvarázsolni ezt a gyermeki fékezhetetlen szabadságvágyat.

Mindemellett költőnk képlékeny, világos nyelven írja felismerhetően rá jellemző verssorait, melyek egyrészt át vannak szöve a gyerekekhez is közel álló nyelvi formával, az argóval, másrészt pedig olyan kifejezésekkel, melyeket csak itt nálunk, a Vajdaságban használunk, nem részei az irodalmi nyelvnek. Ilyenek például a szerb nyelvi hatást tükröző „klikker” vagy a „blicc”. A két kultúra összefonódásáról vallanak az egyes nevek is, mint a „Dádó”, „Maja”, „Míra”. A versek térbeli lehatárolódásáról már szóltunk, természetesen számos más utalást is megemlíthetnénk, akár az egyetlen

⁸ Bence Erika: *Előképek és utótörténet*, in: *Híd*, 2000/8., 553.

⁹ A két utalás az *Eperfa*, illetve az *Eperfán* című versekből való

kérdő versmondattól álló *Számítámpéldát*: „ha három tehénnek / három szarva van / ha két lónak / négy patája / ha négy verébnek / három csőre / hány *dinár* jut / akkor a költőnek?” (kiemelés: U. A.).

Úgy gondoljuk, Domonkos István gyermekversei nemcsak a költő egész opusában foglalnak el fontos helyet, hanem, az erőteljes lokális színezet ellenére, az egész magyar gyermekirodalomban is. Mert a *Tessék engem megdicsérni* két kötete „a legautentikusabb poézissal van tele”, „esszenciális szépirodalom”; s ezen „szavak ünnepét”¹⁰ a gyermekkor örök szülőföldjén ünnepezzük.

Elhangzott szerb nyelven Újvidéken a Zmaj Játékok keretében megrendezett, Poezija za decu na razmeđu XX i XXI veka című tudományos tanácskozáson, 2007. június 7-én, Pesme slobode (Pesme za decu Ištovana Domonkoša) címmel.

¹⁰ Az idézetek Jovan Dundintól valók. *Vedrine i nespokoji* című tanulmányában olvashatunk arról, milyenek kellene lennie a jó gyermekkönyvnek. In: *Prizivi, Beležke čitaoca, Svetovi*, Novi Sad, 2002, 41–42.

Adalékok a Nyugat történetéhez

A bánáti lapok hírei 1908-ban

A Nyugat valóság és legenda. Valóság volt – legenda lett. Kultikus jellegének kialakulásában, amely ma már evidens nem csak a szakma, az irodalmárok számára, megannyi fontos és kevésbé fontos mozzanat közrejátszott, közrejátszik. Az alábbiakban néhány egészen apró, szinte akár jelentéktelennek is tekinthető adalékkal szeretnénk hozzájárulni a folyóirat iránt megmutatkozó egykori érdeklődés történetéhez. Két bánáti újságban, a Nagybecskereki Hírlapban és a Torontálban 1908-ban megjelent irodalmi hírekkel, amelyek érdekessége s jelentősége, talán nemcsak helyi vonatkozásban, hanem a Nyugat történetét illetően is, elsősorban abban áll, hogy a folyóirat indulásáról, az első három számról adtak hírt. Az első számról csupán puszta információ olvasható, a második és harmadik számról, a vázlatos tartalmi ismertetőt megelőzően, viszont már a Nyugat jelentőségére is felhívták olvasóik figyelmét. A három-, egyenként mindössze néhány soros, reklám jellegű információ értékét növelheti, hogy a korabeli bánckai sajtóban, sem Szabadkán, ahol 1908-ban több lap is volt, sem Újvidéken, Zomborban vagy Zentán (hogy csak a jelentősebb központokat említsük) nem jelentek meg még a bánátihoz hasonló rövid irodalmi hírek sem, melyek a Nyugat indulásáról tudósítottak volna (legalábbis eddigi ismereteink szerint). Az alább közölt három Nyugat-hír előzménye azon információknak, melyeket a szintén Nagybecskereken megjelent Délvidéki Ujság (!) közölt 1908 októberében, novemberében és decemberében – ezekről a Híd idei augusztusi számában megjelent tanulmány (Németh Ferenc: Tudor utca 6.) részben említést tesz –, s itt publikálunk, tényszerűen kiegészítve ezzel a bánáti sajtó szerény Nyugat-recepcióját a folyóirat indulásának évében. (–)

*

„Nyugat” címmel Ignotus főszerkesztése mellett új szépirodalmi és kritikai folyóirat jelent meg. Az első szám tartalma. Ignotus: Kelet népe. – Elek Artur: Arturo Gráf. – Jób Dániel: Hajnali madarak (novella). – Lengyel Géza: Tárlatok és képtárak. – Ady Endre: A magyar Pimodan. – Szini Gyula: A mese „alkonya”. – Révész Béla: A völgyben (novella). – Szász Zoltán: Sully Prudhomme. – Ady Endre, Kemény Simon, Ignotus: Versek. – Greiner Jenő: A modern banküzletről. A folyóirat minden hó 1-én és 15-én jelenik meg. Előfizetési ára egy évre 20 korona, félévre 10 korona. Megrendelhető a kiadó hivatalnál. Budapest. II. Tudor utca 6.

(*Nagybecskereki Hírlap*. Irodalom – művészet. VIII. évf., 1908. január 9., 3. o.)

*

Nyugat. Megjelent a „Nyugat” második száma s meggyőzi az olvasóit arról, hogy esztétikai, műkritikai szempontból évtizedes hiányt pótol. Az új revü összehasonlítva a legelőkelőbb külföldi ilyen folyóiratokkal is nagyon megállja a helyét. Erről a tartalomjegyzék is hangosan beszél. Írtak bele: Cholnoky Viktor, Neomongolizmus, Gellért Oszkár és Ady Endre: Versek; Hatvany Lajos: H. Taine levelei; Lengyel Géza: Száz jó kép; Bíró Lajos: Ilka (novella); Balázs Béla: A tragédia metafizikus halála és Hebbel Frigyes; Ady Endre: A magyar Pimodan; Fenyő Miksa: Úti jegyzeteimből; Hatvany Lajos és Pásztor Árpád: Versek. A Figyelő rovatba kritikát és egyéb aktualitásokat írtak: Ignotus, Lengyel, Gellért Oszkár, Fenyő Miksa és Nagy Endre. A Nyugat előfizetési ára 20 korona; kiadóhivatal II., Tudor utca 6. sz.

(*Torontál*, 1908. január 21., 3. o.)

*

Nyugat. Az a nagy érdeklődés, melyet a Nyugat első számával a magyar közönségben keltett, az újabb számok megjelenésével folyton fokozódik, de egyúttal kiegészítéssel is találkozunk. Mert ez a folyóirat valóban megfelel a hozzája fűzött, magas igényű várakozásoknak. A harmadik szám most jelent meg. Tartalmából kiemeljük ezeket: Üldözött symbolumok (Elek Artúr), Ilka (Bíró Lajos), Modern boszorkánypörök (Cholnoky Viktor) A fekete zongora (Ignotus). – Kemény Simon és Juhász Gyula versei. F. Kaffka Margit novellát írt. Ady Endre folytatja A magyar Pimodánt. Cikkeikkel gazdagítják még a számot: Ignotus, Szini Gyula, Bányai Kornél, Lengyel Géza, Bródy Miksa, Bárdos Artúr.

(*Torontál*. Irodalom – művészet. 1908. február 5., 2. o.)

*

A Nyugat 19-ik száma most jelent meg bő és értékes tartalommal. A Nyugat főszerkesztője Ignotus, munkatársai pedig a fiatal magyar írók legkiválóbbjai. A lap kiadóját nem üzleti szempontok vezérlik, hanem elsősorban az a törekvés, hogy egy modern irodalmi vállalkozást támogasson. A legújabb szám szépirodalmi és kritikai közleményeit Révész Béla, Pásztor Árpád, Ady Endre, Antal Sándor, Oláh Gábor, Kéri Pál, Telekes Béla, Gellért Oszkár, Kabos Ede, Kemény Simon, Lukács György, Lengyel Menyhért, Peterdi István írták. Érdekes, friss, egyéni megnyilatkozások ezek, érdemesek arra, hogy a művelt közönség elolvassa. Félévi előfizetési ára 10 korona. A kiadóhivatal Budapesten, az Akácfa utca 5-ik szám alatt van.

(*Délvidéki Ujság*. – Irodalom. 1908. október 11.)

*

A „Nyugat” huszonkettedik száma most jelent meg. Ignotus, Fenyő Miksa és Osváth (!) Ernő kiváló irodalmi folyóiratának ez újabb száma rendkívül gazdag tartalmat nyújt az olvasó közönségnek. A „Nyugat” íróinak sorában először találkozunk Babits Mihály nevével, ki az ifjabb versíró gárda egyik legtehetségesebb tagja. E számban három verse van. A „Nyugat” tartalma a következő: Lengyel Géza: A régi mesterek. Ady Endre: Versek; Csáth Géza: Puccini, Babits Mihály: Versek, Cholnoky László: Vaskarika (Novella), Lesznai Anna: Tavasz – Isten (Vers). Telekes Béla: Molières (!) Mizantrop (III-IV). A Figyelő tartalma: Laczkó Géza: Barbey D'Aureville. Ignotus: Zarathustra magyarul. Laczkó Géza: Mennykőcsapás. Lukács György: Ibsen-könyvek. A „Nyugat” előfizetési ára egy évre 20 korona, fél évre 10 korona, egyes szám ára egy korona. Megjelenik minden hónap 1-én és 16-án. Kiadóhivatala Budapest, VII., Akácfa-utca 5. sz. alatt van.

(*Délvidéki Ujság*. – Irodalom. 1908. november 22.)

*

A „Nyugat”-nak, Ignotus, Fenyő Miksa és Osváth (!) Ernő kitűnő folyóiratának most jelent meg a 24-ik száma. Az új szám rendkívül változatos és gazdag tartalmú. Ignotusnak nagyérdekű cikke vezeti be, aki Mikszáthnak nemrégiben megjelent tárcája kapcsán foglalkozik az újabb irodalmi törekvésekkel. Szini Gyula (?), Heltai Jenő, Bresztovszky Ernő, Tóth Árpád és Peterdi István (?) – csupa elismert híru tagja az ifjabb írógenerációnak – most először (!?) szerepelnek a „Nyugat” hasábjain. A régiek közül Juhász Gyula, Csáth Géza, Schöpflin Aladár, Ady Endre, Szép Ernő és Gellért Oszkár nevével találkozunk ebben a számban. A Figyelőbe Csáth Géza, Ignotus, Balázs Béla, Ady Endre, Szász Zoltán és Femes Beck Vilmos írtak. A lap előfizetési ára egy évre húsz kor., félévre 10 kor., egyes szám ára egy korona. A kiadóhivatal Budapest, VII. Akácfa-utca 5. szám alatt van.

(*Délvidéki Ujság*. – Irodalom. 1908. december 22.)

Kritika

könyv színház képzőművészet könyv színház képzőművészet könyv színház képzőművészet

Bányai János

A „vallásos tapasztalás” időszerűsége

Varga Mátyás: *Nyitott rítusok. Kortársunk-e a művészet?*
Vigilia Kiadó, Budapest, 2008

A katolikus Vigilia Kiadó nemrégiben Balassa Péter *Az egyszerűség útjai, sötétben* című kötetével esszé-sorozatot indított. Az eddig megjelent könyvek a „vallásos tapasztalás” – Varga Mátyás szava – sokféleségét és egyben időszerűségét mutatják, miközben az esszé műfajának elnyűhetetlenségét, megújulásra való képességét is bizonyítják. Ez nyilván a jövővű szerzők: Balassa Péter után Máthé Andrea, Beney Zsuzsa, Visky András, Rochlitz Kyra, Selyem Zsuzsa, Borbély Szilárd, az előkészületben levő Kertész Imre és Takács Zsuzsa esszékötetei mellett a sorozatszerkesztő Bende József érdeme. Szállást csinálni az esszének a tudományos beszédet előnyben részesítő korban komoly vállalkozás, és nem is kockázatmentes, főként azért nem az, mert az esszéisztikus gondolkodásnak és írásmódnak a hittel érintkező változatát képviseli akkor, amikor a hit dolgai a mindennapi gondok háttérébe szorultak. Varga Mátyás szavaival annak a gondolatnak az előtérbe állítása, hogy a „keresztény hagyomány kultúraalakító” szerepe „*letagadhatatlan*” – Varga Mátyás kiemelése – azt is „*igazolja*” – ismét Varga kiemelése –, „hogy a múltnak ezt a szegmensét nem lehet »végeképp eltörölni«, vagyis a kereszténység még (legalább a hagyomány okán) megőrizheti szalonképességét”. A Vigilia esszé-sorozata azt is bizonyítani látszik, hogy nemcsak a hagyomány okán őrizheti meg szalonképességét, hanem időszerűsége okán is, és nemcsak szalonképességét őrizheti meg,

hanem érdemlegesen szólhat hozzá a jelen legégetőbb kérdéseihez, többek között a művészet kérdéseihez is.

Varga Mátyás kötete arra a kérdésre keresi a választ, hogy „Kortársunk-e a művészet?” Esszékötete ezt az alcímet viseli.

A kérdés azért is igazán időszerű, mert miként Varga Mátyás írja egy helyütt, „Különös, hogy nem annyira maguk az irodalmi művek, hanem sokkal inkább a hozzájuk kapcsolódó filozófiai és művészetfilozófiai írások okoznak a hazai értelmiség körében valamiféle kultúrsokkot.” Majd hozzát teszi, „ez fokozottan vonatkozik a hívő értelmiségre”. Arthur C. Danto is arról értekezett, hogy miként falja fel a filozófia a művészetet. Nem igazán szorul további bizonyításra, hogy manapság az irodalom, versek és regények kulturális hatását, ama „kultúrsokkot”, inkább a filozófiák teszik, miközben ugyanezek a művészetfilozófiák egyre csak a művészet nélkülözhetetlenségét bizonygatják. Ennek a furcsa paradoxonnak a jegyében születnek irodalmi szövegek a művészet és a filozófia határán, olyan művek, amelyek megkísérlik a fogalmat az érzékivel rokonságba hozni, amiből aztán olyan kiváló, a történetmondás és a művészetfilozófia határán egyensúlyozó kentaurok látnak napvilágot, mint például Umberto Eco regényei. Éppen ezért Varga Mátyás kérdése, hogy „Kortársunk-e a művészet?”, tartalmaz is meg időszerű is, mégpedig nemcsak a „vallásos tapasztalás”, hanem az általános művészettapasztalás szempontjából.

A *Nyitott rítusok* könyvcím is mintha ezt a paradoxont tükrözné. A szertartások, a rítusok, természetük szerint zártak, nem igazán lehet véteni az őket irányító szabályok ellen. Az előírástól való eltérés a rítus végét jelenti. Éppen ezért aligha lehetnek nyitottak. Hogy mégis lehetséges a *Nyitott rítusok* könyvcím, a kortárs művészet mély megértéséből következik. Varga Mátyás könyvének egyik alapgondolata, hogy nemcsak a kanonizált, vagyis a szent helyekre bebocsátott művészet lehet része a „vallásos tapasztalásnak”, hanem ugyanúgy része lehet az új és legújabb, a szakrálislistól távolra eső művészeti produkció is. Varga Mátyás azt kérdezi, „van-e valami feltétele annak, hogy a szakralitás megjelenjen egy műalkotásban”? Szerinte – és ezt kiemelve állítja – „a szakralitás megjelenésének előzetes feltétele a valóság jelenléte”. Itt minden bizonnyal az „előzetes”-re esik a hangsúly, nem a „valóság”-ra. Nem tagadható, hogy valami megelőzi a művészetet, valamilyen világtapasztalat, élmény, vagy éppen – hagyományos szóval – ihlet, de ez nem feltétele a szakralitás megjelenésének, amint-hogy a poétika hatásának sem. Sokkal inkább feltételezi, mások mellett, a nyelvi megformáltság, a szövegszerűség, aminek lehet valóságjellege, de

ez éppen nyelvi megformáltsága folytán nem azonos az előzetessel. A szöveg valóságjellege nem jelenti egyben a szöveg valóságfüggőségét. Még akkor sem, ha tudunk a valóságról, mint előzetes feltételéről a szakralitás megjelenésének. Hogyan lehetne másként, ha elfogadjuk Varga Mátyás gondolatának folytatását: „Így aztán szakrális üzenetet közvetíthet egy mű akkor is, ha a művész nem vallásos, ha a téma nem vallásos, illetve, ha az alkotás nem egyházi megrendelésre készült. Mindezt megfordítva azt is mondhatjuk, hogy nem szükségszerűen közvetít szakrális üzenetet a mű akkor sem, ha az alkotó maga mélyen vallásos, ha a téma kifejezetten vallási, illetve, ha az alkotás egyházi megbízásból készült.” Ezt a paradoxont fejezi ki a *Nyitott rítusok* könyvcím. Egyúttal azt is jelzi, hogy minden művészeti alkotás, miként a rítus befogadásának is, a nyitottság a feltétele, nyitottnak lenni a mű hatásának irányában a befogadásra való felkészültség feltétele, ami a hívő értelmiséginek, miként másoknak is, a művészettel szemben támasztott elvárásai függvénye: a „szakrális üzenet” – Varga Mátyás szerint – akkor is megszólal a műalkotásban, ha nem ennek közvetítése állt alkotójának szándékában. Azt jelenti ez, hogy a mű valóságjellege mellett feltételezhető a mű szakrális jellege is? Hiszen a befogadó akkor is szemben találja magát a „szakrális üzenettel”, ha nem igazán számított rá, mert minden alkotásban az alapítás, a teremtés készsége ismerhető fel, aminthogy szándéktalanul is felismerhető benne a szakralist jelző szertartásosság. Minden rítusban a teremtés szentsége szólal meg. A nyitottnan éppúgy, mint a zártban, ezért állítható, hogy van valami szertartásos mind a művek megalkotásában, mind pedig befogadásában. Varga Mátyás ennek a nélkülözhetetlen szertartásosságnak a befogadói oldalát közelítette meg a könyve címében rejlő paradoxonnal. Az ilyen „megszakításokkal” tarkított út vezet a művészetek megértése felé.

Könyvének előszavában írja Varga Mátyás, hogy „Az itt szereplő esszék a kortárs művészet és kereszténység kapcsolatával foglalkoznak. A kötet elején kaptak helyet azok az írások, amelyek inkább elméleti jellegűek, ezeket követik a konkrét műelemzések, értelmezések, majd pedig az interjúk. Mivel képzettségem legfeljebb teológiai vagy szigorú értelemben vett irodalmi kérdésekben ruház fel némi kompetenciával, mind a képzőművészet, mind a zene, mind pedig a tánc terén (amelyekre igen gyakran hivatkozom) elsősorban olyan *laikus*ként próbálok megszólalni, aki úgy gondolja, hogy napjaink művészetében is megjelenik számos érték, s ezek gondolatilag és spirituálisan egyaránt inspiráció forrásává válhatnak a hívő ember számára.” A szerző szerénységet és tartózkodást kifejező szavai, ahogyan „laikus”-nak mondja magát, legfeljebb szigorúan vett szakmai-

ságára vonatkozathatók, az új művészet megértésére való felkészültségére azonban nem. Varga Mátyás valóban elkerüli, hogy akár az irodalom, akár a festészet és zene, akár a mozgásszínház hatását szakmai terminusokkal fejezze ki, vagyis elsődlegesen nem szakértőként értelmez és értékel, nem esik bele a szakmaiság csapdájába, ám ennek ellenére, vagy éppen ezért, a hozzáértő befogadó szavaival szól festményekről és installációkról, versekről és táncművészetről, zenéről és építészetről, gondolkodásról és beszédéről. A laikus értelmező nem naiv értelmező. Varga Mátyás interpretációival laikusként közelít a kortárs művészet alkotásai felé, de érző és értő laikusként, aki más irányú kompetenciáit a beleérzés képességével helyettesíti, ami azt jelenti, hogy az új irányában mutatott nyitottságával, annak a laikus nézőnek és olvasónak nézőpontjából, aki meg van győződve afelől, „semmi sem jogosít fel bennünket arra, hogy azt higgyük, a kortárs művészetben kevesebb érték van, mint a korábbiakban”, meg aki számára érthetetlen, „miért gondolják még most is a teológusok, hogy mindaz, ami a művészetben (pontosabban: a kortárs művészetben) zajlik, ne lehetne [ugyanennyire] termékeny találkozás forrása.” Ennek a termékeny találkozásnak a kortárs művészettel egyik lehetséges útját mutatta meg Varga Mátyás a *Nyitott rítusok* címet viselő esszékötetének írásaival.

Ami számunkra azért is külön figyelmet érdemel, mert Varga Mátyás kötetében, mások mellett, értő írások olvashatók Nagy József mozgásszínházáról, Tolnai Ottó verseiről és Maurits Ferenc művészetéről. Nagy József művészetével kapcsolatban a mozgásművész szavaira emlékeztet, aki többször mondta, „számára a mű mindig is a szülőföld mitológiájából és történelméből kiindulva születik meg”, majd Varga hozzáteszi, „Tudjuk még, hogy amikor Nagy József az imént »szülőföld«-et mondott, akkor igazában nem az országra (vagyis igazában se nem Magyarországra, se nem Jugoszláviára) gondolt, hanem a »régio«-ra, vagyis a Vajdaságra (ami – éppen az ott élők okán – egyszerre ez is, az is).” Ebből a nézőpontból közelít Varga Mátyás Nagy József művészetére felé, és ebből a szempontból vonja meg a párhuzamot Nagy József és egy másik magyar tánc- és mozgásművész, Frenák Pál művészeté között, mondván, „egyszerre szép és zavarba ejtő”, hogy két magyar eredetű és magyar ihlettel töltődő „táncegyüttes is utazik ma a világban”. *A képek hatalma* című írásában el is helyezi Nagy József művészetét a kortárs művészetek rendjében: „a modern színház, mozgásszínház, táncszínház újra és újra felfedezi a maga szakrális gyökereit, és megpróbál azzal valamit kezdeni. Vannak ennek kifejezetten archaizáló (=archaikus rítusok újraépíté-

sével vagy kitalálásával dolgozó) irányzatai (például Anatolij Vasziljev, bizonyos értelemben Nagy József), vagy új rítusok színházi felfedezését célul tűző (Jerzy Grotowski), illetve elsődlegesen a testi rítusok világában mozgó (Merce Cunningham, Pina Bausch, Jan Fabre, Emio Greco, Frenák Pál) megjelenései.” Varga Mátyás megfigyeléseinek külön jelentőséget ad annak kifejtése, hogy az egyház és a színészek viszonyában felismerhető tartós feszültségnek oka „egyértelműen a nevetés, a komédia elfogadásának és elfogadhatóságának kérdése volt”. Persze, írja Varga Mátyás, a rendezetlen viszony „a szekularizáció következtében elveszítette jelentőségét”. Csak annyit kell ehhez hozzátenni, hogy a „modern színház, mozgásszínház, táncszínház” éljen akár archaikus rítusokkal, akár új és testi rítusokkal, egyetlen pillanatra sem vonja vissza a nevetést és a komédiát, ellenkezőleg, hatásának jó részét éppen ezekre építi. Éppen ezért tesz kísérletet Varga Mátyás e feszültség feloldására, amikor megállapítja, hogy „az európai művészet manapság nagyon sokszor épp az emberi lét legfontosabb kérdéseit tárgyalja az irónia eszközeivel”. Az irónia pedig nem esik túl messze sem a nevetéstől, sem a komédiától, de még a karneváli jellegtől sem. Más szóval, ha elfogadjuk, hogy minden igazi műnek van (lehet) szakrális üzenete, akkor ezt a képességet se az iróniától, se a komédiától nem vonhatjuk vissza. Nagy József darbjairól írja Varga Mátyás, hogy azok „evidens módon élnek a kontakt tánc elemeivel, de mintha pantomim és kontakt tánc feszültsége vállalt módon mindvégig megmaradna. Az önmagukban többé-kevésbé egészet adó pantomim szekvenciákat át- meg átszövik a kontakt elemek. Sőt, mintha ez utóbbiak éppen a megépülni készülő történetet vinnék el más irányba, bizonytalanítanák el, térítenék ki egy hirtelen váltással...” Nem kell külön hangsúlyozni, hogy a hirtelen váltások, a megszakítások, az elbizonytalanítások mind sorra az irónia, a nevetés, a komédia forrásai. Az irónia „kizökkentést, a megszokottból, a jól bevált sémákból való kilépést szolgálja” – írja a *Nyitott rítusok* szerzője. Varga Mátyás idézettel bizonyítja, „Jézus szívesen engedi meg, hogy kicsit mást halljanak, mint amit mond...” A kortárs művészet elfogadásával megszüntethető a fent emlegetett feszültség egyház és színészek viszonyában. Aminthogy egészében megszüntethető egyház és kortárs művészet viszonylatában. És akkor már semmi sem akadályozhatja meg a művek szakrális üzenetének, a vallásos tapasztalásnak felismerését és megértését.

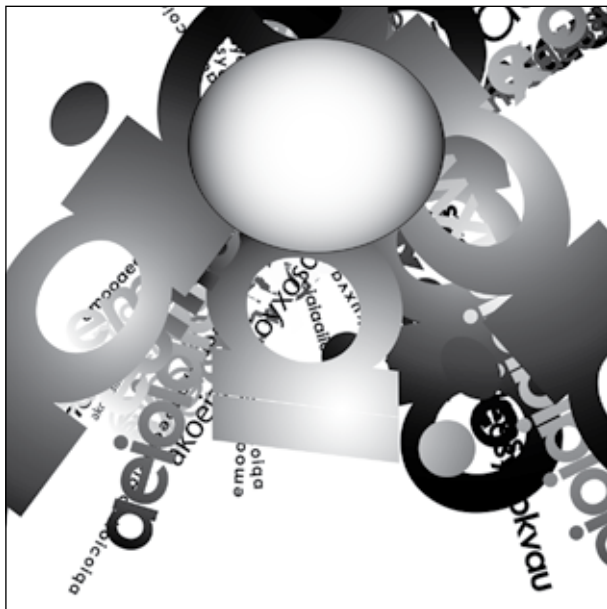
80 Tolnai Ottó *Balkáni babér* című kötetét olvasva állapítja meg, hogy Tolnai költészetének „élményforrása már régóta az Ókanizsáról, Szabad-

káról, Palicsról nézett Balkán, amely a végletek és ellentétek egymásmellettiségében és egyidejűségében kiismerhetetlen és kezelhetetlen”. Tolnai költészetének forrásvidéke azonos a Nagy Józsefével. Nem is tekinthető véletlennek, hogy Nagy József néhány darabjának gyökerei Tolnai költészetében és prózájában kereshetők. Dolgoztak is ők ketten együtt, más Kanizsáról származó művésszel, színésszel közösen. Varga Mátyás Tolnai költészetében is felismeri a „szakrális üzenet”-et, mondván, Tolnai Ottó egész életműve „mintha azt kérdezné: Hogyan lehet az életet rávenni, hogy számoljon a Pietà-ra kalapáccsal támadó magyarokkal, a Wilhelmekkel, Csáthokkal, az országból és nyelvből kiszorult balkáni (jugoszláv) kisebbségi magyarokkal – vagy Pilinszkykkel? Tolnai Ottó melléjük áll, de nem csak azért, mert oda állították.” Majd Simone Weil gondolatának nyomán közelít Tolnai költészetének nemcsak – tehetjük hozzá – a *Balkáni babér* kötet verseiben felismerhető eme „vallásos tapasztalása”-hoz. „A »semmit dolgok« hiperrealizmusa közömbösíti a babér cianid tartalmát. És amikor felnéz az ember, és ott az ég. A mediterrán azúr.”

Majd Maurits Ferencről azt írja, hogy „Képzőművészeti és költői munkássága a kívül rekedtség (vagy kivetettség) és még emlékezés egyidejű élményéből táplálkozik. És mintha a *fabula* brutalitását a *szűzsé* kifinomult – helyenként szinte a játékosságig menő – eszközeivel próbálná visszabilenteni...” Majd így ír Maurits képeiről, miután meglátogatta a művészt szegedi műtermében: „Sok-sok kép volt ott. Végeláthatatlan és beláthatatlan változatai *ugyanannak* a témának. Papíron, rostlemezen, nagyméretű fémlapokon... A különböző technikával, különféle anyagokra készített rajzok – mint széjjelvágott fimtekeres semmiféle linearitásra nem vágó, de egyforma fontosságra számot tartó kockái. Mintha ezeken a képeken minden mozdulat, minden elmozdulás felbecsülhetetlen értékű lenne, mert valakinek (vagy valaminek) az utolsó pillanatait ábrázolná. Mert hiszen egyetlen figura variálódik az utóbbi évek művein, amelyek – egyes darabjaikban és minden nagyobb szerkezeti egységükben (válogatás, sorozat, kiállítás stb.) is – a *Proiectum Balcanicum* címet viselik.” Varga Mátyás közel hajolt Maurits művészetéhez, és meglátta benne az egyetlen alakot, akinek arca remegő szálakból, afféle gomolyagból jön elő minden képen, színezve és színtelenül, beárnyékolva és árnyéktalanul. Nincs más ezeken a rajzokon, ez a Franz Kafkát végtelen sorozatban idéző, mindig azonos és mindig változó arcon kívül. Ez az arc mindent felmutat és mindenre rámutat, egyformán a kezdetre és a végre. A létezés drámáját írta rá Maurits Ferenc erre az arcra, és nem véletlen, hogy Varga Mátyás felfedezte rajta a „szakrális üzenet”-et. „Mint ikonokon a pólyába csavart vagy a sírba tett Krisztus gyolcsai.” „...a bőr-rongyai alól az ember jön elő, vagy csak a fér-

gek... Ezt kérdezik ezek a képek. Hogy mi jön elő. De a válasz egyáltalán nem annyira egyszerű, mint vélnénk. És ha valamit állít Maurits Ferenc, ezt bizonyosan.” Valóban, mi jön elő a kortárs művészetből, erre a kérdésre keres választ Varga Mátyás mind elméleti írásaiban, mind kép- és szövegelemzéseiben, mind pedig a Frenák Pál táncos-koreográfussal, Szofia Gubajdulina és Valentyin Szilvesztrov zeneszerzőkkel folytatott beszélgetésekben.

A „vallásos tapasztalás” új útjait és lehetőségeit keresi Varga Mátyás a *Nyitott rítusok* esszéiben, és mások mellett Nagy József, Tolnai Ottó meg Maurits Ferenc munkásságában rá is talál. A kortárs művészet így is olvasható. „A kortárs művészet önként vállalt és sokszor látványos és hangsúlyos szegénysége talán nem független attól sem, hogy ennyire idegenné vált a társadalomban – és még jobban az egyházban.” Varga Mátyás könyve ezt az idegenséget oldja fel. Lesznek-e, akik meghallgatják?

Kinek a nevében?

Sergi Belbel: Vér

Puritán játéktér fogad bennünket. A színpadon szoba, de a rácsszerű falak alapján lehet akár ketrec is, hamarosan kiderül, az is. Rabtartó. Elöl és hátul részben nyitva. Lássuk, mi történik, s legyen hol bejönni, illetve kimenni a színészeknek. Körülötte fehér sztiropor-út. Ott benn egy szék, a sarkokban néhány vödör, talán más semmi. Kinn egy rácsos, támla nélküli fémpad, hol parki kellékként, hol napozóként. Két világ. A kettő azonban találkozik. Bent a túszer, egy összekötözött hölgy, akit nyilván kintről raboltak el, kint az egyik jelenetben két fiatal a parkban, akik sehogy sem tudják megvallani, hogy szeretik egymást, a másikban egy rendőr és rendőrnő az őrsön éppen uzsonnázik, a harmadikban egy napozó fürdőruhás hölgy és egy férfi, akiről megtudjuk, egy személyben a hölgy szeretője és a fogoly férje. S olykor egy fiú, olyan tizenéves forma, a színlap szerint ő az eltévedt kisfiú, akivel először a benti térben találkozunk. Terrorista inas, segédkezni szeretne a túszer megcsonkításában, vagy legalábbis gyönyörködni akar ebben. Ugyanis a foglyul ejtett hölgynek egy nő és egy férfi, ők a terroristák, tudtára adja, hogy még negyven óráig fog élni, de közben tízóránként levágják egy-egy testrészét. Előbb az egyik ujját, aztán a karját, majd a lábát s végül a fejét. Irgalomra ne is számíton, akkor sem, ha férje váltságdíjat fizetne. Fizet. Hiába. Őket ugyanis nem a pénz érdekli, nem pénzért rabolták el a nőt, hanem bosszúból. Így akarnak bosszút állni a politikusokon, a gazdagokon, akik... S következik egy hosszú közgazdasági ária, à la Marx–Engels-szeminárium. Minden részletében, minden vonatkozásában igaz, dögöljenek meg a gazdagok, a kizsákmányolók, szégyelljék magukat az erkölcstelen politikusok, mind egy szálig. Nincs kegyelem. Valóban, látjuk is, azonnal megkezdődik a hölgy kíméletlen csonkítása.

Csakhogy, minden igazság mellett és ellenére, felmerül a kérdés, miért a nőt ejtik túszer, s nem a férfit, akinek különben is szeretője van, látjuk, halljuk, s nem valószínű, hogy különösebben megindítja feleségének sorsa. Szerencsére azonban van benne annyi emberség, hogy aggódik érte, ki akarja váltani. De a terroristák, főleg a nő, ő a kegyetlenebb és elszántabb, nem lacafacáznak. A vérnek folyania kell. Punktum. És folyik is. Mit folyik, ömlik, zuhog, mindent elönt, csorog a falakról, ahová a kisfiú önti

azokból a vödörkből, amelyek eleve oda vannak készítve, s tör elő a padlóból, már egész tavat képez. Vértócsa, amiben a fiú előbb tocsog, ahogy gyerekkorunkban szoktunk volt nyári zápor után az út porától átmelegedő tócsában, végül meztelenre vetkőzve belefekszik. Egyszerre borzasztó és nevetséges. Borzasztó, mert már a gyerekek is élvezik a vért. Igaz, konkrétan ennek az „eltévedt kisfiú”-nak már komoly véres emlékei vannak: szüleit szeme láttára gyilkolták meg. Korán megismerkedett, s megtanult élni az erőszakkal, amely világunkat behálózza, ránk telepedik, bennünk van, amelytől nem szabadulhatunk.

Ha van tanulsága, „üzenete” a katalán szerző, Sergi Belbel darabjának, akkor talán ez, inkább ez, mint a már említett közgazdasági igazság. Annál is inkább, mert a terroristák felháborodásának kétségtelen jogossága mellől, mögül hiányzik az az alapkérdés: kinek a nevében ügyködnek? (Ez a terroristákat megszemélyesítő színészek, Béres Márta és Mészáros Árpád számára nyilván nem kis problémát okoz!) Persze elképzelhető, hogy öncélúan cselekszenek, mondanám, sportból, ami természetesen még borzasztóbb, mint ha valamilyen ideológia vezérelné őket, mert ez már a teljes eszementség állapotára utal. Olyasmire, amire, sajnos, van példa a mai világban, egyre több.

De nem erről szól ez a dráma s ez az előadás. Itt, minden valóságosság, társadalmi realitás ellenére is, nem tudni, legalábbis nekem nem sikerült eligazodnom a kérdésben, mindarról, ami történik, mi az író véleménye. Kinek a pártján áll? Nem hinném, hogy pártatlan. Mert egyszerűen nem lehet. Itt a „játék” vérre megy. Vagy nincs is rá mód meg ok, hogy döntsön a pénz és a vér között. Ahogy elítéli a pénz mindenhatóságát, főleg, mert csak kevesek rendelkeznek vele, ugyanúgy elítéli az erőszakot is, ami igen gyakran éppen nem azokra csap le, akik megérdemelnék, hanem az ártatlanokra.

Az nem vitás, hogy a darab s előadása felvet olyan örök s mindig időszzerű kérdéseket, mint erkölcs, mind a gazdagok, mind a terroristák vonatkozásában, erőszak, ami egyre inkább eluralkodik felettünk, bennünk (ámokfutók, túszejtők, öngyilkos merénylők, horror mindenütt és minden mennyiségben a tévén, a moziban, a számítógépes játékokban...), s ennek értelmében ennek a produkciónak lehet, van gondolatébresztő hatása. De, mert túl naiv, a bemutatott brutalitás ellenére sem váltja ki a remélt hatást, még csak igazán idegesek sem leszünk, nemhogy magunkba szállnánk.

Számomra a *Vér* parttalan protesztdráma.

Tiltakozik, felháborítani akar, de kissé naivul teszi, s nélkülözi azt a szükséges belső határozottságot, amit nézőként vagy elfogadunk, vagy elutasítunk. Szörnyű, ömlik a vér, brutális, embert csonkítanak halálra, igazságtartalma evidens, de ennek ellenére nem dráma.

Mit tehet ehhez hozzá az előadás?

Nem sokat. S azt meg is teszi. A rendezés (Keszég László) igyekszik minden helyzetet pontosan körvonalazni. Ami bent játszódik, a tortúrát élesre, keményre venni, ami kint, azt életszerűvé tenni. Ennek következtében óhatatlanul kétféle stílus jellemzi az előadást, stilizáltság és naturalisztikusság. A hölgy aprítását ügyesen csinálják, de hogy nem lesz döbbenetes, bár mindenféle technikai eszközt felhasználnak, azért nem hibásak. A színházban a legfélelmetesebb villanyfűrészes sem funkcionál tökéletes drámaisággal. Általában sok a sztereotip megoldás, bár lehet, hogy ennek magyarázatát elsősorban a darabban kellene keresni. Egyszerűen ezt diktálják a sablonos helyzetek és a sablonszerepek.

A színészek, a Nőt „alakító” Erdély Andreát leszámítva, mindannyian több szerepet kapnak. Mészáros Árpád elsősorban terrorista, másodállásban pedig félnék férfi. Annak jellegtelen, ennek viszont, amikor kihozzák a sodrából, drámai magasságokba emelkedik. Mikes Imre Elek két gyerekszerepben lép előnk. A terroristák körül sündörgő kisfiúként is, a parkban eltévedt fiúként is csodálkozó tekintettel, hol hiteles, hol megjátszott naivságot mutat. Béres Márta tekintetével, hanghordozásával, vitát nem ismerő gesztusaival a fiatal, terrorista nőnek keménységet ad, de a szerep belső megoldatlanságát így sem sikerül lepleznie. Mészáros Gábor Fiú, Rendőr, Férj. Mindhárom alakban tisztos helytállást akar mutatni, ami csak egy-egy villanásnyi időre, elsősorban a parkban randevúzós Fiúként lesz hiteles. Rendőrként, szerepe szerint, inkább végszavaz. Férjként a szeretőjével kell vitatkoznia, drámázik is derekasan, de híján van némi belső energiának, nem érezni, hogy számára a két nő közül melyik a fontosabb. Crnkovity Gabriella is három alakban van jelen az előadásban: Lány, Rendőrnő, Szerető. Lányként is, Rendőrnőként is apró gesztusokkal ábrázol. Ez kivált rendőrnőként sikerül. Nem csinál karikatúrát a figurából, ahogy szokták, s ahogy könnyen lehet, nagyon természetes, ahogy tömi magába a szendvicset, beszél tele szájjal, ahogy értetlenül néz, s pont ettől lesz komikus. Szeretőként előbb jellegtelen, majd vitázva magas cébe vált, némi tettetés ezaltsággal.

A Nő – az abszolút főszereplő – Erdély Andrea. Hősiesen szenved, alkudozik, könyörög, rimánkodik, kiabál, üvölt, sikoltozik – többnyire bekötött szájjal, rángatózik, dobálja magát – többnyire székhez kötve. Mindeközben érezzük azt a tehetetlenséget, amely sajátos helyzetéből adódik, s a kétségbeesést, mert nem tudja, miért került ide s mi vár rá. Sejtí, tudtára adják, nincs számára kegyelem, s mégis megpróbál remélni. Általa szól(hatna) az előadás a kiszolgáltatottságról. Hogy nem így történik, nem rajta múlik.

„Álló és dőlt betűk”

„Hadd vegyem kezembe a könyvet, mely oly magától értetődő, mint az elemek, s mégis megfoghatatlan, forradalmian nagyszerű, mint minden, mihelyt mélyebben szemléljük. Hadd mutassam magasba. Tekintsd alakját, mely zárt egységében téglához hasonlít. Évezredeknek kellett elmúlniuk, amíg magára öltötte ezt a formát. Annak előtte lapos volt és merev, mint a kőlap, majd gömbölyded, és pálcára göngyölték, hosszúsága szerint mérték, akár a filmeket. Voltak húsz méter hosszú könyvek is. Ezeket egymás mellé fektették a polcra, vízszintesen. Csak később támadt az a most természetesnek látszó ötlet, hogy lapjait négyzetletűre vágják, egymás fölé rakosgassák, s függőlegesen állítsák a könyvtárba. Martialis még csodálkozik ezen az elmés leleményen. Valamint az építkezés is sokáig egyszintű maradt, s a falvak, a városok szélében terjeszkedtek mindaddig, amíg kevesen éltek a világon, csak aztán vontak emeletet emeletre az emberek elszaporodásával, azonképpen a könyv is csak azóta emelkedik a magasba, tör fölfelé, mióta a gondolatok, az érzések megsokasodtak, s egyre többen érzik szükségét, hogy ezekkel a téglákkal a szellem tornyait és felhőkarcolóit építsék, gátakat és bástyafokokat az elmúlás ellen. Egy életen át majdnem mindenkinek összegyülemlik annyi becses észrevétele, fájdalmas mondanivalója, amit senki másra se bízhat, csak a könyvre. Ez a védekezés és a föllebbezés egy magasabb ítélőszékhez. Ez szolgálat igazságot a kárvallottaknak, kik a kortársak között nem találnak igazságot. Ez az istenek időnkívülsége s a diplomaták területenkívülsége, ígéretlevél és *salvus conductus*, átszállójegy a leendő századokba, reménység, hogy a néma betűk valamikor megszólalnak, s a papíron elraktárazott, szunnyadó eszmék fölébrednek, másokban. Ez ad nekünk szólásjogot aztán is, hogy a könyörtelen természet megvonta tőlünk a szót, s gégénk elporlad, testünk semmivé válik.”¹

Csernik Attila kiállítás megnyitójára készülődve kerestem a könyvek és soraik között. Először is Kassákot vettem kezembe, az Egy ember életét. Kerestem benne olyan sorokat, bekezdést, amellyel elkezdhetném a

¹ Kosztolányi Dezső, *Levél a könyvről*. In: *Mindennapi csoda. Magyar írók vallomásai a könyvről*. Összeállította Steinert Ágota. Helikon Kiadó, 1984. 11–12.

szavakat, de végül be kellett látnom, Kassák prózai írásai, 20-as évekbeli avantgárd képervei és a MÁ-ban, a TETT-ben, a MUNKÁ-ban megjelent kiáltványai, ha szólnak is hozzánk –, érezzük a 60-as, 70-es évek közép-európai ellenzéki, Kassákhoz visszatérés ugyanúgy korhoz között, mint a költő egész lénye, művésze.

Más időket élünk, másokat, mint a majdnem fél évszázad előtti. A második világháború utáni nemzedék szint szó szerint sorsszerűen fordult hozzá – s akarta onnan folytatni –, lebontani, visszabontani Kassáig – a művészetet.

Sokan alkottak ebben a szellemben és sokaknak jelentettek inspirációs forrást a képervek, szabadversek – a szavak, hangok, képek szabad asszociációja. A mindent elemeire felbontásban és annak bemutatásában és / vagy újraépítésében.

„Hozzám már hűtlen lettek a szavak” – mondta elkeseredetten a világháborút érezvén Babits.

Csernik Attila következetesen ragaszkodik a magában hallott szavakhoz, gondolatokhoz. Úgy mondja ki őket, hogy bárki bármilyen nyelven beszéljen, gondolkodjon, érezzen – értse mit mond.

Mint a teremtés pillanatában a világmindenség semmijéből tör föl kupacba tömörült szavainak tömbje... Vagy éppen az útra bocsátás pillanatában, mint egy ősi barlangból, az agy méhéből gördülnek lassan a fény felé...

És vannak vaskos könyvekké, bekötött, „gerinccel” ellátott kötetekké gyűjtött mondatok – amiket már nem nyitunk ki, mégis, sarkaiban ott vert fészket az állandó baj – rejtetten a szavakban, mint lerakott tojásokban tovább rejtőzik, s nem tudjuk, kikel-e.

Láttam szétlőtt festményeket, szekrényajtót és sérült könyveket. Csernik Attila objektként nem csak egyszerűen ezeket állítja ki. Gondolatot formál, saját nyelvet és nyelvezetet – s ilyenkor ezek sérülését is jelzi. Olyan művész, aki túlnőtt már régen önmaga szimbólumain. Olyan egyetemessé vált nemcsak a vajdasági, a szerb, a magyar, de az egész közép-európai és bátran állítom, európai művészetben, aki jelképezi emberi mivoltunkat. Művésze az össz-művészetből, a világból, a valóságból fogan. Hű magához az emberhez szeretetével és művészetével. Deim Pálhoz hasonlítanám példaértékű következetességét, műveinek kimeríthetetlen jelképi és gondolati összességét, mélységét.

Egyszer, 1973-ban művészi hitvallásaként fogalmazta meg, jelentette ki: „Szövegközpontú kultúránk tönkretette vizuális idegrendszerünket. Újra kell tanulnunk nézni, látni. Környezetünk, a mindennapi, a legbanálisabb is nyújthat olyan fokú vizuális, esztétikai élményt, mint fél kiló festék vászonra kenve. A tér, amelyben mozgunk, vizuális informá-

ciók végtelenje” (Ács József, Baráth Ferenc, Csernik Attila, Ifjú Gábor, Markulik József, Slavko Matković, Smit József, Szombathy Bálint kiállítása. Kiállításkatalógus. Balatonboglár, 1973).

Eltelt '83, '93, 2003 – harmincöt év – megváltozott világban tele vagyunk képekkel. Vizuálisközpontú világgá váltunk – csak látunk, nem nézünk, s ha nézünk, nem látunk. Nem tudjuk e vizuális (és kiállításdömpingben szintúgy) hol az érték, hol rejlik gondolat, érzés, szépség, valódi világunk.

Csernik Attila képei ebből értéktartó hűséggel az emberhez emelkednek ki.

*

Vannak sorok a Háború és békéből. Vannak sorok a Bűn és bűnhődésből. Vannak sorok a Feltámadásból. Vannak József Attila Esméletéből. Vannak a Bibliából.

Vannak befejezetlen mondatok. Vannak kimondatlan ígéretek, vannak belső szavak.

Vannak kérdések és válaszok, és vannak gondolatok. Kőbe vésett szavak, pergamenre írtak, papírra nyomdafestékkal nyomottak. Álló és dőlő betűk. Keskenyek és vastagon szedettek. Sűrűn és ritkán írottak.

Szókezdetből kiolvasott szavak. Szép üzenetek és hideg kijelentések. Előttünk álló szavak és belénk hasító. Simogatók és elutasító. Ismertek, mert évezredek óta mondják őket.

És vannak könyvtárak, egymásra hordott gondolatok. Szótárak nyelvekből, növényekről, kőzetekről, művészekről és művészetekről.

Titkok és világok. Sorba és sorokba szedett szavak. Mondatokká összeálló világok. Gyónási titkok és égbekiáltó szavak.

Vannak újrafogalmazottak. Van, aki felaprítja őket. Vékony csíkokra. Ott fekszenek előttünk, mint a marokkójáték pálcái. Vagy mint a széna-boglya szálai. Vagy asztalon régen látott vékony szárított metélt tészta. Egymásra, kupacokba hordott sorok: bennük kérdésekkel, ezerszer kimondott szavakkal. Szálkásak, vékonyak.

És fészkek: kupacok közepének szétterítésével „megágyazott” fészkek. Gondolatot kellene beléjük helyezni?

No és szétszórt sorok – mint elejtett kalászkok a mezőn. Lehet, hogy megfogannak.

Üzenetek.

Eltépett oldalak. Széleken felborzolt papírlapok. Újságtépkedések, szakadt szélek. Olvasnánk a betűket, hátha összeállnak a hirdetések. A szöveget, amik így akarnak üzenni – nekünk. Talán... De nem... talán...

Magyarok és „magyarkák”

Napilapunkban volt olvasható egy tudósítás (október 1-jén), melyből többek között megtudhattuk, hogy a magyar állam hat vajdasági magyar intézményt nemzetivé nyilvánított, és ezeknek, mert a magyarság szempontjából fontosabbak, mint a többiek, ezentúl „állandó és kiszámítható támogatást” fog nyújtani, „hogy ne kelljen lobbizniuk és kilincselniük különböző pályázatokon”. Szép, mondhatnánk. Csakhogy nem mondhatjuk, mert egyáltalán nem valószínű, hogy éppen ez a hat intézmény (a Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium és Kollégium, a Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Gimnázium, a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, a Szekeres László Alapítvány, a Pannónia Alap és a Mozaik Alap) jogos, érdemes a kiemelt státusra. Akkor sem, ha ezeket a két ország illetékes politikai struktúrája nemzeti jelzővel látta el, ha ezeket a vajdasági magyarság kultúrája nemzeti cégérének nyilvánították. Mert mitől is nemzetiek? Jelentőségük, szerepük, tartalmuk folytán? Aligha. Mert kapásból felsorolhatnánk még legalább ennyi intézményt, melyek nemcsak ugyanolyan mértékben, hanem sokkal inkább megérdemelnék a nemzeti jelzőt, s a vele járó kiemelt státust. Íme: az újvidéki Magyar Tanszék, a szabadkai Népszínház, a Magyar Szó, a Forum Kiadó, az Újvidéki Rádió és Televízió. Vagy: nem elég nemzeti a tanszék, ahol több mint ötven éven át több százán szereztek tanári diplomát, sokan lettek magiszterek és doktorok, legtöbben, akik a kiemelt intézményekben dolgoznak, itt végeztek vagy ide jártak; a szabadkai színház, amely évtizedeken át színházi kultúránk egyetlen intézményeként végezte misszióját, a Magyar Szó, amelynek az itteni magyarság alapvető, napi informálását kellene minél jobban, színvonalasabban végeznie, de sajnos, leépítették épp azok, akik most nemzeti címetek adományoznak, a Forum, amely több ezer könyvet adott ki, s ezzel a magyar irodalom legfontosabb intézménye lett, a nagy hagyományokkal rendelkező, de az újsághoz hasonlóan lezüllesztett rádió és tévé????? Mitől nemzetibb a káderfelesleget termelő tanítóképző, mint a tanszék, a járókában tipegő két szórványtelevízió, a szabadkai és az újvidéki, mint az egyetlen napilap, vagy a vajdasági rádió és tévé? Elárulom: nemzeti az az intézmény, amelyet a Magyar Nemzeti Tanács alapított, vagy amelyik (akár magánérdekeltség folytán) az MNT hatáskörébe tartozik. A többi pedig csak lobbizzon, lobbizzon. Hol? Kiknél? Hát azoknál, akik számára ők nem eléggé nemzetiek, nem eléggé magyarok, legfeljebb magyarkák.

Majdcsak jut nekik is néhány morzsa arról a bizonyos nemzeti asztalról, feltéve, ha még vállalják azt az évről évre duzzadó papirologiával járó megálázó elszámolási procedúrát, amely minden fillért szigorúan számon kér akkor, mikor másoknak két marékkal szórja a mannát, maguk sem tudják, pénzüket mire költsek. Édes anyaországunk mintha a határon kívül is folytatná a határon belüli megosztó gyakorlatát, s ebben, sajnos, itteni partnerei is vannak: szentek, akiknek maguk felé hajlik a kezük. (GL)

Repülő könyv(ek)

Csoda történt. Az ablakon kidobált könyvek valahogy visszakerültek oda, ahonnan kihajították őket. Hihetetlen, pedig igaz. Az a könyv, amit Szabó Palócz Attila lelki szemeivel repülni látott az újvidéki Magyar Tan-szék harmadik emeleti könyvtárából, most a kar negyedik emeleti könyv-raktárának polcán van, iktatószáma: H-31379.

Miről is van szó? Mondjuk el olvasóinknak.

A Magyar Szó Kilátó című melléklete 2008. október 11–12-i számában olvasható Szabó Palócz Attila Egy letűnt börtönidő priccsein Zalán Tiborral című, zömmel két interjúból összefércelt szövege. Egyik interjút sem SZPA készítette, ezeket „csak” átvette, átírta, átmesélte. Nem tudom, melyik a megfelelő kifejezés, tény viszont, hogy a cirka egy újságoldalnyi terjedelem mintegy hetven százaléka „vendégszöveg”, amin ezen többnyire átmásolás értendő. Az első hasáb majdnem teljes egészében idézet Keresztury Tibor Félterpeszben című, Arcképek az újabb magyar iro-dalomból alcímű kötetének Zalán-interjújából (JAK füzetek, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1991), a második egy Zalánnal folytatott nyilvános beszélgetés magnófelvételéből részben átvett, részben átmesélt szöveg-montázs. Abban Zalán Tibor mutatkozik be, ebben pedig Zalánnak az Új Symposionnal és Sziveri Jánossal kapcsolatos emlékei idéződnek fel. Nem lenne ebben semmi különös, ha a két részt SZPA nem képtelen módon köt-né össze. Hogy idéz egy mondatot a Keresztury-kötet Sziveri-interjújából („A nemzedékem valamibe belekezdett, de mire igazán kibontakozhatott volna, agyoncsaptak minket...”), s ezzel vezeti be a másik Zalán-interjút, tér át az egyikből a másikba, az még akár elfogadható is lenne, ha közben fantáziáját nem engedné szabadon szárnyalni. Ezt írja: „Több mint másfél évtized telt el azóta [KT kötetének megjelenésére utal], de azért még ma is, ennyi idő távlatából is el tudom képzelni hogyan repült Keresztury sokkal jobb sorsra érdemes kötete kifelé az ablakon az újvidéki Bölcsészettu-

dományi Kar harmadik emeletéről (lásd meg: Magyar Tanszék), avagy...”, s következik helyileg a Magyar Szó és a Forum Kiadó, majd az Újvidéki Rádió beazonosítása, ahonnan, amint lelki szemeivel SZPA látni vélte, szintén kidobták Keresztury könyvét részben a Zalán-, részben pedig a Sziveri-interjú miatt. SZPA csúsztat, de inkább: hazudik. (Nem először, megtette ezt már egyik Magyar Hírlap-beli cikkében is, ahol Bori Imrét vádolta alaptalanul!) A tanszékről ugyanis soha senki nem dobott, s nem dob ki könyvet. (Oda csak vittek és visznek könyveket meg folyóiratokat évente százával.) Keresztury interjúkötete ma is az állományban van, bárki kikölcsönözheti. És Sziveri János kötetei is megtalálhatók a tanszéki könyvtárban, némelyik több példányban is, még egyet sem dobott ki senki sem, és nem is fog, bármennyire szeretné ezt SZPA látni és elhíttetni tájékoztatlan olvasóival.

Hogy miért működteti SZPA beteges fantáziáját, lett légyen ez akár szimbolikus is, az az ő magánügye lenne, ha ezt nem közölné, ha agyszüleményét nem tenné publikussá. Az viszont mások, de semmiképpen sem mellékes kérdés, hogy miért kap erre lehetőséget. (GL)

Krónika

DÍJAK

Az idei Sinkó-díjat Tóbiás Krisztián vasjani című verseskötetért és költői tevékenységéért ítélte oda a bírálóbizottság.

A magyarországi színikritikusok díját a legjobb zenés produkció kategóriában a szabadkai Népszínház előadásának (Müller Péter: Szomorú vasárnap, rendező Kovács Frigyes) ítelték oda.

Az idei Aracs-díjat többek között Hegedűs Kovácsné Katalin nyugalmazott egyetemi tanár, Hegedűs Antal nyugalmazott történész és Vajda Gábor, nemrég elhunyt kritikus kapta.

A muzslyai Sziveri János Művészeti Színpad és a Sikoly folyóirat Horror Local elnevezésű novellapályázat díjazottjai Pósa Károly, Almássy Gyula és Forgó Zoltán. A verspályázat díját Erdélyi Ákos kapta.

RENDEZVÉNYEK

HERCZEG FERENC-EMLÉKNAP – Szeptember 16-án rendezték meg Versecen a hagyományos Herczeg Ferenc-emléknapot.

CSÁTH-JÁRÓ ÁT-JÁRÓ – Szabadkán szeptember 25-én és 26-án Csáth Géza, az irodalmi és pszichológiai diskurzusok metszéspontja címmel tartottak nemzetközi tudományos tanácskozást.

CSÉPE-NAP – Szeptember 26-án rendezték meg Kishegyesen a hagyomá-

nyos Csépe Imre-emléknapot. Emlékplakettet a Magyar Szó szerkesztősége és Gobby Fehér Gyula író kapott.

CSÁTHRÓL/KOSZTOLÁNYIRÓL – Szeptember 27-én Csáth – Kosztolányi Symposium címmel értekezletet tartottak a Fialat Írók Szövetségének szervezésében a palicsi könyvtárban.

JUHÁSZ ERZSÉBETRŐL – Október 4-én Juhász Erzsébet író, irodalomtörténész halálának 10. évfordulóján, Úttalan utakon címmel, Faragó Kornélia és Harkai Vass Éva közreműködésével emlékestet tartottak a topolyai Népkönyvtárban. Az est alkalmi kiállítását Penovác Endre képeiből állították össze.

SZARVAS GÁBOR-NAPOK – Adán október 9-én, 10-én és 11-én tartották a hagyományos Szarvas Gábor Nyelvművelő Napokat, melynek keretében többek között A nyelvek és nyelvjárárok jövője címmel tudományos tanácskozással került sor.

TÓTH FERENC RŐL – Topolyán október 11-én emlékeztek a 28 évvel ezelőtt elhunyt Tóth Ferencre, ebből az alkalomból megkoszorúzták a költő emléktábláját.

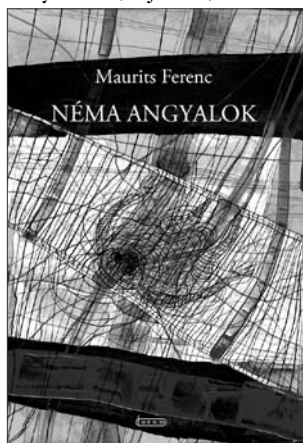
KULTÚRCSEMPÉSZET – Október 14-én és 15-én Kultúrcempész Sínbusz címmel Szabadkán és Szegeden a régióban élő költők, írók, zenészek közreműködésével megafonos fölolvasást tartottak a Szabadka és Szeged között közlekedő

sínbuszon, illetve a két városban. Résztvevők: Grecsó Krisztián, Enes Halilović, Boško Krstić, Kollár Árpád, Kiss László, Slobodan Tišma, Aaron Blumm, Siniša Tucić, Ladik Katalin, Orcsik Roland és Lanczok Gábor.

SZENTELEKY NAPOK – Október 18-án tartották meg Szivácon a Szenteleky Napok című hagyományos rendezvényt. Ennek keretében átadták a Szenteleky Kornél Irodalmi Díjat, a díjazott Nagy József mozgásművész, és a Bazsalikom Műfordítói Díjat, a díjazott Borbély János. A zsűri döntését Bányai János ismertette, s méltatta a díjazottak munkásságát. A rendezvény keretében L. Simon László megnyitotta Szombathy Bálint tárlatát. Szombathy Szigorúan bizalmas címmel performance-ot mutatott be. Levetítették a Nagy Józsefről készült portréfilmet. A záróműsorban fellépett a külai Petőfi brigád Általános Iskola kórusa, a külai Népkör, a veprődi Kossuth Lajos és a sziváci Szenteleky Kornél Művelődési Egyesület tagjai. A résztvevők megkoszorúzták a Szenteleky-emléktáblát és -sírt.

MEGJELENT

Maurits Ferenc: Néma angyalok. – Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2008.

Németh István: Akik az időket szolgálták. – Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2008.

Major Nándor: Szerbia Milošević után III. – Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2008.

Beder István: Háromszáz évgyűrű. – Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2008.

Hajnal Virág – Papp Richárd: Közelből is távol. Magyar világok a Vajdaságban. – Budapest, Timp Kiadó–Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2008.

Mészáros Zoltán: A korai titoizmus propagandája. – Életjel, Szabadka, 2008.

Kontra Ferenc: Drávaszögi keresztiek. – Életjel, Szabadka, HunCro, Eszék, Magyar Napló, Budapest, 2008.

Ökumenikus teológiai szótár (Nagyela László szerk.). – Vajdasági Keresztény Ifjúság, Szabadka, 2008.

Dömötör Gábor–Gordana Prčić Vujnović–Anca Bratuleanu–Ana Maria Biro: Temesvár, Szeged és Szabadka urbanisztikai és építészeti fejlődése az 1918–1941 közötti időszakban – a modernizmus hatása a regionális önazonosságra. – Községközi Műemlékvédelmi Intézet, Szabadka, 2008.

Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok. (Hódi Éva szerk.) – Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület, Ada, 2008.

A világ és a vége. Drámák. – Aracs, Szabadka, 2008.

SZÍNHÁZ

BEMUTATÓ A GYERMEKSZÍNHÁZBAN – A szabadkai Gyermekszínház szeptember 24-én tartott bemutatót Az erdő meséje címmel. Rendező Puskás Zoltán. Szereplők: Gál Elvira, Gregus Zalán, Szűcs Hajnalka, Szabó Ferenc, Szloboda

Tibor, Budanov Szloboda Márta, Kocsis Endre, Fridrik Gertrúd és Vörös Imelda. Színpadi mozgás: Bicskei István. Jelmeztervező: Janovics Erika. Zene: Erős Ervin.

BEMUTATÓ A KDSZ-BEN – Október 18-án mutatták be a szabadkai Kosztolányi Dezső Színházban Sergi Belbel VÉR című művét Keszég László rendezésében. Színészek: Béres Márta, Crnkovity Gabriella, Erdély Andrea, Mészáros Árpád, Mészáros Gábor és Mikes Imre Elek. Zene: Zságer Varga Ákos, jelmez és díszlet: Bujdosó Nóra.

KANIZSAI BEMUTATÓ SZABADKÁN – Október 21-én tartották meg Szabadkán a Magyar Kanizsai Udvari Kamaraszínház Siposhegyi Péter Magyar Piéta – Őszödi köztársaság című drámájának vajdasági bemutatóját. Rendező: András Attila. Szereplők: Vágó Kriszta, Csernik Árpád/Bicskei István, Kákonyi Tibor és Molnár Zoltán. Zeneszerző: Bakos Árpád.

BEMUTATÓ A NÉPSZÍNHÁZBAN – Október 22-én tartotta az ismét megnyílt Soltis Lajos Stúdióban a szabadkai Népszínház Peter Shaffer Equus című művének bemutatóját. Rendező Hernyák György, koreográfia Döbrei Dénes, zene Verebes Ernő. Színészek: Kovács Frigyes, Szőke Attila, Béres Márta, Póka Éva, Vicei Natália, Csernik Árpád. Közreműködik a Garden Quartet.

KIÁLLÍTÁS

A Titánok álma címmel önálló kiállítás nyílt Verebes György festményeiből a zentai Városi Múzeumban.

Szeptember 20-án a temerini Művelődési Központ kiállítótermében megnyílt a három évtizedes múltra vissza-

tekintő, Hevér Jánosnak és Gyuráki Gáspárnak emléket állító TAKT-tárlat.

A szabadkai Bash-házban szeptember 23-án nyílt meg Asphalt Art címmel Döbrei Dénes színész, koreográfus fotókiállítása.

Az újvidéki Tableau Galériában szeptember 25-én nyílt meg Lázár Tibor önálló kiállítása.

Október 2-án megnyílt Csernik Attila tárlata Szabadkán a Képzőművészeti Találkozó Modern Galériájában.

A szabadkai Városi Múzeumban A bőségálmom festője címmel Nagypáti Kuckac Péter-kiállítás nyílt október 3-án.

Október közepén Nemes István kiállítását nyitották meg a zentai Városi Múzeumban.

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRAT-BEMUTATÓ

Szeptember 30-án a zombori Berta Ferenc Zsebszínház Találkozások elnevezésű rendezvényén bemutatták Bence Erika A kert árnyékában című kötetét és a Létünk folyóiratot.

GAZSÓ Hargita összeállítása

